

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

ZEYNEB BİNT ALİ'NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Ömer YILDIZ

**Danışman
Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ**

**RİZE
2023**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında, Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ danışmanlığında, Ömer YILDIZ tarafından hazırlanan *Zeyneb Bint Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti* adlı bu tez çalışması, 16/05/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Unvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	: Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ	
Üye	: Prof. Dr. İhsan ARSLAN	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Hatice ULUIŞIK	

ETİK BEYAN

İslam Tarihi ve Sanatları Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Zeyneb Bint Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

16/05/2023

Ömer YILDIZ

ÖNSÖZ

İslâm tarihi çalışmalarında, tarihi şahsiyetlerin hayatları sıklıkla araştırma konusu olarak alındığı görülmektedir. Özellikle bu şahsiyetler İslâm mezheplerinin oluşum sürecinde rol almış kişiler olduğundan; haklarında birçok tartışmalar meydana gelmiştir. Bazen gerçek kimliklerinden uzaklaştırılarak mistik ve ilahî vasıflar ile donatılmış; bazen ağızlarından karşı taraftaki grubu itham eden rivayetler üretilmiştir. Bazı fırkalar tarafından tarihi gerçeklikten kopartılan bu şahsiyetler etrafında yeni baştan karakterler oluşturulmuş, mensuplarını manipüle edecek ve bağlılıklarını arttıracak rivayetler üretilmiştir. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da karşı düşüncede yer alan fırka ve tarihi şahsiyetler küfre varacak ithamlar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu ithamlar, Sahâbe-i Kirâm'ı bile hedef alacak kadar aşırıya kaçmıştır. Söz konusu tarihi şahsiyetlerden biri olan Hz. Zeyneb'in ismi Şîî tarih algısı tarafından birçok yönden sömürülmüştür. Onun ağzından rivayetler üretilmiş, tarihi olaylar çarpıtılmış, öldükten sonra da kendisi etrafında yas ve matem kültürü ihdâs edilmiştir.

Bu çalışmada Hz. Zeyneb'in hayatı ve şahsiyeti söz konusu rivayetlerden arındırılarak birinci bölümde ele alınmıştır. Şîî ve Ehl-i Sünnet kaynaklarından faydalanılarak zamanla oluşturulan değil tarihte yaşamış olan Hz. Zeyneb'in hayatı aktarılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise Hz. Zeyneb'in İslâm tarihinde rol aldığı ve etki ettiği tarihi hadiseler aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Şîî ve Ehl-i Sünnet tarih inşasında Hz. Zeyneb'in konumu saptanmaya çalışılmıştır. Hz. Zeyneb adına ve onun ağzından üretilen rivayetleri ve oluşturulan insanüstü şahsiyeti bu bölümde ele alınmıştır. Bu rivayetler ile algılar tarihi kaynaklardaki veriler ışığında tashih edilmeye çalışılmıştır.

Beni bu konuyu çalışmaya yönlendiren sayın Doç. Dr. Recep ERKOCAASLAN'a, tez danışmanım sayın Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ'e, çalışmanın oluşum sürecinde yardımlarını esirgemeyen Ömer Faruk DEMİRTAŞ'a, ve özel olarak tez yazım sürecinde genel olarak da hayatımın her kademesinde desteklerini esirgemeyen başta kıymetli zevcem olmak üzere bütün aile fertlerime teşekkürü bir borç bilir, bu mesaimizin muvaffakiyetini Hak Teâla'dan niyaz ederim.

Ömer YILDIZ

2023/RİZE

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	I
ETİK BEYAN	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1
1. HZ. ZEYNEB'İN AİLESİ VE HAYATI	5
1.1. Ailesi	5
1.1.1. Dedeleri.....	5
1.1.1.1. Hz. Muhammed (sav).....	5
1.1.1.2. Ebû Tâlib b. Abdülmuttalip.....	6
1.1.2. Büyükkanneleri	7
1.1.2.1. Hz. Hatice bint Huveylid.....	7
1.1.2.2. Hz. Fâtıma bint Esed	8
1.1.3. Ebeveynleri	8
1.1.3.1. Ali b. Ebû Tâlib	8
1.1.1.1. Fatıma bint Resûlullah (sav)	11
1.1.4. Kardeşleri	12
1.1.4.1. Hz. Hasan	12
1.1.4.2. Hz. Hüseyin.....	13
1.1.4.3. Hz. Muhassin	14
1.1.4.4. Hz. Ümmü Külsûm	15
1.2. Hz. Zeyneb'in Doğumu.....	17
1.2.1. Doğum sırası	18
1.2.2. Doğum Yılı	21
1.3. Hz. Zeyneb'in İsim ve Lakabları	23
1.3.1.İsmi	23
1.3.2.Lakabları	23

1.3.2.1. Akiletü Benî Hâşim.....	23
1.3.2.2. Ümmü'l-Mesâib	23
1.3.2.3. Sadikatü'l-Suğrâ	24
1.3.2.4. Kübrâ.....	24
1.3.2.5. Cezle	24
1.3.2.6. Lebîbe	24
1.4. Çocukluk Dönemi ve Yetiştirilmesi.....	25
1.5. Evlilik Hayatı	25
1.5.1. Abdullah b. Ca'fer ile Olan Evliliği.....	26
1.5.2. Muhammed b. Akîl ile Olan Evliliği	26
1.6. Çocukları.....	27
1.7. İlmi Hayatı	28
1.8. Kerbelâ'da Hz. Zeyneb	32
1.9. Kerbela Vakasının Arefesinde Yaşananlar	35
1.10. Kerbela Günü Yaşananlar	37
1.11. Kûfe'de Yaşananlar.....	42
1.12. Şam'da Yaşananlar.....	43
1.13. Hz. Zeyneb'in Medine'ye Dönüşü	45
1.14. Ölümü.....	46
2. HZ. ZEYNEB'İN İSLÂM TARİHİNDEKİ YERİ VE TARİH İNŞASINA ETKİSİ	49
2.1. Hz. Zeyneb'in İslâm Tarihindeki Yeri	49
2.1.1. Kufe'de Hz. Zeyneb'in Yaptığı Hutbe.....	49
2.1.2. Hz. Zeyneb'in Ubeydullah b. Ziyad ile Konuşması	52
2.1.3. Ubeydullah b. Ziyad'ın Ali b. Hüseyin ile Konuşması.....	55
2.1.4. Hz. Zeyneb'in Yezid ile Tartışması	56
2.1.5. Hz. Zeyneb'in Kerbelâ'dan Sonra Vuku Bulan Olaylara Tesiri	59
2.2. Hz. Zeyneb'in Tarih İnşasına Etkisi	60
2.2.1. Ehl-i Sünnet Tarih İnşasında Hz. Zeyneb	61
2.2.2. Şîî Tarih İnşasında Hz. Zeyneb.....	63
2.2.3. Şîî Yas ve Matem Kültürünün Hz. Zeyneb Algısına Etkisi.....	67
2.2.4. Hz. Zeyneb'e İsnat Edilen Hutbenin Tahlili	74

3. SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA	83

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları

Tez Türü : Yüksek Lisans

Danışman : Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ

Hazırlayan : Ömer YILDIZ

Yıl : 2023

Sayfa Sayısı : 89

ÖZET

ZEYNEB BİNT ALİ'NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Hz. Zeyneb'in hayatı, şahsiyeti ve İslâm tarihindeki rolünün ele alındığı bu çalışmada, mevcut kaynaklar ışığında onun hayatı hakkında ihtilafli konular ele alınmış, tartışmaya sebebiyet veren olaylar derinlemesine incelenmiş ve kapalı konular aydınlatılmaya çalışılmıştır. Doğumundan itibaren yetiştirilmesi, ilmî hayatı, ailesi ve ölümüne dair veriler tespit ve tashih edilerek varılan sonuçlara işaret edilmiştir. İslâm tarihinde başta Kerbelâ vakası olmak üzere Hz. Zeyneb'in şahit olduğu ve etki ettiği hadiseler ele alınmıştır. Hz. Zeyneb hakkında Şii tarihi kaynaklarında yer alan aşırı yorumlar ve menkıbevî anlatımlar tespit edilmiş, sahih tarihi veriler ile kıyaslanarak doğru bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Hz. Zeyneb üzerinden devşirilen mezhebî çıkarlar doğrultusunda oluşturulan efsanevî Zeyneb anlatımı yerine tarihte var olan gerçek Hz. Zeyneb'in vasıfları saptanarak, kurgu ve aşırı yorumlardan arındırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zeyneb bint Ali, Kübrâ, Akîletü Benî Hâşim, Ehl-i Beyt, Kerbelâ, Şîa.

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Islamic History and Arts
Thesis Type : Master's Thesis
Supervisor : Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ
Author : Ömer YILDIZ
Year : 2023
Pages : 89

ABSTRACT

THE LIFE AND PERSONALITY OF ZAYNAB BİNT ALİ

This study discusses Hz. Zaynab's life, personality, her role in the history of Islam and controversial issues about her life in the light of the various Islamic historical sources. In this study, the events that cause discussions and complex issues are tried to be clarified. The data on; from her birth to upbringing, educational life, her family and death are determined and revised. The events that she witnessed and influenced in the history of Islam, especially the Karbala case, are discussed. The extreme interpretations and epic narratives about Zaynab in the Shiite historical sources are determined. These informations are compared with the authentic historical data with the aim of reaching to the correct knowledge. Instead of `the legendary Zaynab` narrative created with the sectarian interests; the real Hz. Zaynab's qualifications are determined, and freed from fiction and excessive interpretations.

Keywords: Zaynab bint Ali, Kubra, Akiletu Ben' Hashim, Ehl-i Beyt, Karbala, The Shi'a

KISALTMALAR

b.	:	Bin
bk.	:	Bakınız
by.	:	Basım yeri yok
c.c	:	Celle Celaluhu
çev.	:	Çeviren
Dr.	:	Doktor
Ed.	:	Editör
Hız.	:	Hazreti
Prof	:	Profesör
r.a	:	Radıyallahu Anh
sav	:	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:	Tahkik
v.	:	Vefat tarihi
vd.	:	Ve diğerleri

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı ve Önemi

İslâm tarihi ve Siyer araştırmalarında Hz. Peygamber'in (sav) ve Ehl-i beyt mensuplarının hayatları her daim önemli olmuştur. Farklı mezhep ve anlayışların ortak noktası olan bu kişilerin isimleri; Müslümanları ortak paydada birleştirmeleri ve farklılıkları ortadan kaldırmaları beklenirken, mezhebî kaygıların ve çıkarların birer sermayesi olarak kullanılmıştır.

Hz. Zeyneb de bu kişilerden biridir. Hayatı boyunca Hz. Muhammed'in (sav) tebliğ etmiş olduğu dine samimi bir bağlılık ile yaşamış ve bu doğrultuda babası Hz. Ali (ra) ve kardeşlerinin yanında yerini almıştır. Kerbelâ gibi Müslümanların ortak hafızasındaki bir faciada Ehl-i beyt'in saflarında kendini göstermiştir. Bunun sonucu olarak Hz. Zeyneb, Kerbelâ'ya ait her şeyden kendisine çıkar devşiren Şîa'nın tarih inşasında bambaşka bir anlatım ile tekrar tasarlanmıştır. Şîa'nın mezhepsel temelinde ana unsur olan Ehl-i beyt'e mensubiyetinden dolayı Hz. Zeyneb adına da türlü rivayetler üretilmiştir. Buna rağmen Hz. Zeyneb'in hayatına dair Şîa'nın tasarlamış olduğu tarih inşasına alternatif olarak tarihi gerçeklikten kopmadan ve kaynaklarda sonradan üretilen rivayetleri ayıklayarak bir akademik çalışma yapıldığı görülmemektedir. Bu çalışma:

Hz. Zeyneb'e dair yapılan çalışmalarda, onun hayatını, şahsiyetini, ilmî ve ahlakî özelliklerini konu alan rivayetler arasında sahih ve doğru bilgileri ortaya çıkartmayı, Hz. Zeyneb hakkında kaleme alınan eserlerdeki eksikleri düzeltmeyi, Hz. Zeyneb hakkında kaynaklarda önemli olduğuna kânî olunan bilgileri tek bir çalışmada toplamayı, doğrudan veya dolaylı olarak Hz. Zeyneb'in etki etmiş olduğu tarihi hadiseleri tespit etmeyi, Şîî tarih inşasında Hz. Zeyneb hakkındaki rivayetlerin tahlilini ve İslâm tarihi kaynaklarındaki veriler ile karşılaştırmasını yaparak doğru ve güvenilir bilgileri sunmayı, İslâm tarihinde fırkalaşmayı beraberinde getiren hadiseler ve bu hadiselerde etkin rol alan sahâbe ve Ehl-i beyt mensupları hakkında eserlerde yerini almış olan tartışmalara dair yapılan mülâhazaları sunmayı, Hz. Zeyneb'in İslâm tarihindeki rolü ve önemini belirtmeyi esas alan akademik bir çalışma olması açısından, önem arz etmektedir.

Araştırmanın İçeriği ve Metodu

Hız. Zeyneb hakkında yapılan bu çalışma toplamda iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hız. Zeyneb'in hayatı ile ilgili bilgiler deskriptif bir şekilde ele alınmış olup; Şii ve Ehl-i Sünnet'in eserlerinden faydalanılmıştır. Fakat Şii kaynaklardaki aşırı rivayetlere bu bölümde değinilmemeye çalışılmıştır. Bu aşamada ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarına öncelik verilmiştir.

Hız. Zeyneb'in doğumu, evlilik hayatı ve vefatı ile ilgili rivayetler birbiri ile karşılaştırılarak doğum tarihi, evlilik hayatı, vefat tarihi ve defnedildiği yer hakkındaki ihtilaflar kıyaslanarak tarihsel olarak en isabetli nokta üzerinde durulmuştur.

Hız. Zeyneb'in kaynaklarda geçen isim ve lakapları bir araya getirilmiş; ek olarak ilmî yönüne de değinilerek hadis, fıkıh gibi alanlardaki müktesebatına yer verilmiştir.

Hız. Zeyneb'in, İslâm tarihinde önemli bir yere sahip olan Kerbelâ vakasına şahitliği ele alınmıştır. Kerbelâ hadisesi, Kerbelâ'dan sonra Kûfe ve Şâm'a götürülmesi, ardından Medine'ye dönüşü kaynaklar ışığında anlatılmıştır. Bu çalışma da kaynak olarak Şii ve Ehl-i Sünnet eserlerine müracaat edilmiştir. Fakat Şii rivayetlerde bulunan yanlış anlaşılmaya müsait bölümler Ehl-i Sünnet eserlerde verilen cevaplara müracaat edilerek zaman zaman da işbu mülâhazalarda tenkit edilmek suretiyle sahih bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Hız. Zeyneb'in İslâm tarihindeki rolüne, Şii ve Ehl-i Sünnet tarih inşasında Hız. Zeyneb'in nasıl algılandığına değinilmiştir. Hız. Zeyneb'in irad etmiş olduğu hutbeler ve yaptığı konuşmalar aktarılmıştır. Zikredilen hutbe ve konuşmalar kaynak eserler ve sahih rivayetler süzgecinden geçirilerek tartışılmıştır. Ayrıca Hız. Zeyneb'in Kerbelâ akabinde meydana gelen tarihi hadiselerle etkisine dikkat çekilmiştir. Hız. Zeyneb hakkında Şii ve Ehl-i Sünnet literatüründe yapılan çalışmalar zikredilmiştir. Sonrasında Şii tarih algısındaki Hız. Zeyneb imajı Şîa kaynaklarından istifade edilerek rivayetler ışığında aktarılmaya çalışılmıştır. Bu rivayetlerdeki aşırılıklar ve tarihi hatalar Ehl-i Sünnet eserleri başta olmak üzere sâir kaynaklara müracaat edilerek düzeltilmeye çalışılmıştır. Rivayetlerin kendi içerisindeki çelişkili ifadelerle değinilmiş ve tarihi hadiselerle olan çelişkiler ortaya çıkarılarak bu bilgilerin düzeltilmesine çalışılmıştır. Hız. Zeyneb'in doğumu esnasında

mistik anlatımlar, ilahî lütuf ve kutsamalar zikredilmesi, hayatı ve başına gelen musibetler hakkında bilgiler verilmesi, Hz. Zeyneb'in çocukluk döneminde bir çocuktan beklenmeyecek olgunlukta açıklamalar ve cevaplar vermesi, sahip olduğu ilim ve hitabet yeteneğinin kesben kazanılan bir bilgi olmayıp ilahî bir lütuf olması, Yezid'e karşı yaptığı iddia edilen konuşmadaki çelişkili ve kuşkulu ifadeler ile inşa edilen insanüstü ve gerçekdışı Hz. Zeyneb algısı düzeltilmeye çalışıldı.

Çalışmaya başlarken Hz. Zeyneb hakkında literatür taraması yapılmıştır. İlk olarak Hz. Zeyneb hakkında yapılan müstakil çalışmalar incelenmiştir. Bu alandaki eksiklikler tespit edilmiştir. Sonrasında başta ensab, tabakât ve terâcim türü eserler olmak üzere kaynak eserler incelenmiştir. Tercümesi olan eserler orijinalleri ile karşılaştırılarak kontrolleri sağlanmış ve bu çalışmaya eklenmiştir. Tüm bu eserlerde yukarıda değinilen başlıklar hususunda veriler toplanmıştır. Tasnif aşamasında fişleme yöntemi kullanılmış, muhtelif kaynaklarda belirtilen başlıklar hakkında fişlemeler yapılmıştır. Yazıya geçiş sürecinde ise kronolojik sıraya riayet edilmeye çalışılmıştır.

İstifade Edilen Kaynaklar

Bu çalışmada istifade edilen kaynakların başında ilk dönem İslâm tarihi kaynakları gelmektedir. Hz. Zeyneb, Şîa'nın mezhepsel figürlerinden biri haline getirilerek son dönem yazılan eserlerde mezhebî çıkarları besleyen rivayetler çoğalmıştır. Bu sebeple ilk başvurulmuş eserler ilk dönem kaynaklarıdır. Ayrıca çalıştığımız konu bir biyografi türü olması münasebetiyle tabakât ve terâcim türü eserlere müracat edilmiştir. Hayatı ile ilgili verileri toplamak için İbn Sa'd'ın (v. 230/845) *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*; Belâzûrî'nin (v. 279/892) *Ensâbü'l-Eşrâf*; Ebû Nuaym'ın (v.430/1038) *Ma'rifetü's-Sahâbe*; İbn Hazm'ın (v. 456/1064) *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*; İbn Abdilber'in (v. 463/1071) *el-İstiâb*; İbnü'l-Esîr'in (v. 630/1233) *Üsdü'l-Gâbe*; İbn Hacer'in (v. 852/1449) *el-İsâbe*; Zehebî'nin (v. 748/1348) *Siyerü A'lâmü'n-Nübelâ* adlı eserlerinden istifade edilmiştir. Kaynakların ittifak ettiği görüşler üzerinden ilerlenmiştir.

Şîi tarih inşasında Hz. Zeyneb'in yerini saptayabilmek için Şîi tarihî kaynaklarına başvurulmuştur. Ebü'l-Fazl'ın (v. 380/990) *Belâğâtü'n-Nisa*; İbn Şehrâşûb'un (v. 588/1192) *Menâkıbü âli Ebi Tâlib*; İbn Tâvûs'un (v. 664/1266) *Luhûf*; Meclisî'nin (v. 1110/1698-99) *Bihâru'l-Envâr* adlı eserlerinden faydalanılarak Hz.

Zeyneb'in konuşmaları ve Ehl-i beyt'in Şîî algısındaki yerini gösteren rivayetlere ulaşılmıştır.

Hiz. Zeyneb'in İslâm tarihindeki rolünü aktaran rivayetlere ulaşmak için ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarından Ebû Mihnef'in (v. 157/773-74) *Maktel-ü Hüseyin*; Dineverî'nin (v. 282/895) *el-Ahbârü't-Tivâl*; Ya'kubî'nin (v. 292/905) *Târihu'l-Ya'kubî*; Taberî'nin (v. 310/923) *Târihu'r-Rusul ve'l-Mülük*; Mes'udî'nin (v. 345/956) *Mürücü'z-Zeheb*; İbn Asâkir'in (v. 571/1176) *Târihu Medîneti Dimaşk*; İbn'ül-Esîr'in (v. 630/1233) *el-Kâmil fî't-Târih* eserlerinden faydalanılmıştır.

Bu çalışmada Arapça asıllı kelimelerin tercümeleri için başvuru sözlük ez-Zebîdî'nin (v. 1205/1791) *Tâcü'l-Arûs* isimli eseridir. Ayrıca ayet mealleri için Diyanet İşleri Başkanlığının Kur'an Mealine başvurulmuştur.

Zikredilen bu eserler haricinde Hiz. Zeyneb'in hayatını konu alan biyografi¹ eserlerine ve çağdaş eserlere de² yoğunlaşarak tetkik edilmiştir.

¹ Cafer el-Nakdî, *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emirü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib* (Kum: Menşûrâtü'l-Rıza, 1943); Âişe Abdurrahman Bintü's-Şâtî, *Seyyidetü Zeyneb* (Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985); Ebû'l-Fazl el-Kâşânî, *Kerâmetü li Seyyideti Zeyneb*, 2008; Abbas Hasan el-Mansûrî, *Ziyâretü Seyyideti Zeyneb* (Kuveyt: Min Reâya Devleti Kuveyt, 2009); Abbas Ali el-Musevî, *Seyyidetü Zeyneb Hafîdetü'r-Resûl* (Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Hâdî, 2008); İbrahim Hüseyin Bağdâdî, *Zeyneb bintü Ali* (Beyrut/Lübnan: Müessesetü'l-İlmiyye li'l-Metbuât, 2010); Muhammed Hüseyinî el-Şîrâzî, *Seyyidetü Zeyneb Muallimetü Gayre Muallimetü* (Aynü't-Temr, Kerbelâ: Müessesetü ve Hüseyiniyyetü Seyyidetü Zeynebb el-Kübra, 2012); Seyyid Muhammed Kazım el-Kazvini - M. Cevher Caduk, *Hazret-i Zeyneb* (İstanbul: Revak Kitabevi, 2019); Seyyid Haşim Resûlî-yi Mahallâtî - Hasan Almaz, *Zeyneb-i Kübrâ* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2008); Ahmed el-Şerbâsî, *Hafîdetü'r-Resûl* (Metabiü'd-Dâri'l-Kavmiyye, 1960); Hasan es-Saffâr, *Miratü'l-Azîme* (Beyrut: Dârü'l-Beyânî'l-Arabî, 1993); Bakır Şerif el-Kureşî, *Mevsû'atü Sîreti Ehl-i Beyt* (Dâr'ul-Ma'rûf-Müesseset'ül-İmam Hasan, 2012); Muhammed el-Hassûn - Ümmü Ali el-Meşkûr, *A'lâmü'n-Nisâ'i'l-Mü'minât* (baskı yeri yok: İntişârât-ı Üsve, 1990).

² M. Âsım Köksal, *Hazret-i Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası* (İstanbul: Ketebe yayınları, 2021); Şaban Öz, *Şia ve tarih* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2014); Musa El-Musevî - Abdullah Ünal, *Şia'da iç çatışma* (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2017); Metin Bozan, *İmâmiyye Şiası'nın Oluşumu Masum On İki İmam İncancının Ortaya Çıkışı* (Ankara: İSAM Yayınları, 2018); Hasan Onat, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2022); Recep Erkocaşlan, *Peygamberimizin çocukları ve torunları* (Çağaloğlu, İstanbul: Beyan Yayınları, 2019); M. Yaşar Kandemir, *Mevzû hadisler* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012); Farhad Daftary vd., *Şîî İslam tarihi* (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2016); Adnan Demircan, *Kerbela* (İstanbul: Beyan Yayınları, ts.).

1. HZ. ZEYNEB'İN AİLESİ VE HAYATI

1.1. Ailesi

İbn Haldûn'un "İnsan, kendi karakterinin ve mizacının değil, alışkanlıklarının ve geleneklerinin çocuğudur"³ sözü insanoğlunun doğduğu ve büyüdüğü ortamın kendisini ne denli etkilediğini anlatmaktadır. Şüphesiz bir insanı tanımak için içinde dünyaya geldiği aileyi, yetiştiği ortamı ve aldığı eğitimi incelemek başlıca seçenek olacaktır. Bu minvalde Hz. Zeyneb'in doğumunu, ailesini, içinde büyüdüğü ortamı, kısaca hayatı anlatılırken bunların şahsiyetini nasıl oluşturduğu da görülebilecektir.

1.1.1. Dedeleri

1.1.1.1. Hz. Muhammed (sav)

Âlemlere rahmet⁴ olarak gönderilen Resûlullah'ın (sav) ismi tam olarak; Muhammed, Abdullah b. Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusayy b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Ğalib b. Fihri b. Malik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyas b. Mudar b. Nizar b. Ma'd b. Adnan'dır.⁵ Adnan İsmail (sav) b. İbrahim'in (sav) çocuklarından. Buraya kadar olan kısımda neseb alimleri ittifak etmiştir. Fakat Adnan ile İsmail arasındaki ataları konusunda ihtilaf vardır.⁶ Annesi Âmine b. Vehb b. Abdümenâf b. Zühre b. Kilâb'tır.⁷

Hz. Muhammed'in (sav) Fil yılının,⁸ Rebi'ül-evvel ayında⁹ doğmuştur. Resûlullah'ın (sav) doğumu hakkında kaynaklarda yer alan şu rivayet hem Hz.

³ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Cemal Aydın (Ankara: Timaş Yayınları, 2021), 192.

⁴ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), el-Enbiyâ 21/107.

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Kâhire, Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 2001), 1/37.

⁶ Muvaffakuddîn Ebû Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî İbn Kudâme, *et-Tebyîn fî Ensâbi'l-Kureşîyyîn* (Irak: el-Mecmau'l-İlmiyyü'l-İrâkî, 1982), 36; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ez-Zehebî), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (Beyrut: Müesseset'ül-Risale, ts.), 1/29.

⁷ Ebû Münzîr Hişâm b. Muhammed b. Sâib el-Kelbî, *Cemheretü'n-Neseb* (Kuveyt: Matbaatü Hukûmeti Kuveyt, 1983), 29; Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdullah b. Mus'ab Zübeyrî, *Kitabu Nesebi Kureys* (Kâhire: Dârü'l-Maârif, 2009), 20.

⁸ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/81; Ebû Amr Halife b. Hayyat b. Halife Şeybânî Hayyat, *Tarih* (Şam: Dârü'l-Kalem, 1977), 52; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/33.

⁹ İbn Kudâme, *et-Tebyîn fî Ensâbi'l-Kureşîyyîn*, 38; İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/81.

Muhammed'in (sav) doğum yılı hem de ashâbın Resûlullah'a (sav) olan saygı ve sevgisi hakkında malumat vermektedir:

"Abdumelik b. Mervan'ın, Kubas b. Eşyem'e şöyle sorduğuna şahit oldum. "Yaş bakımından sen mi daha büyüksün? Yoksa Resulullah (sav) mı?". O da şöyle cevap verdi: "O, benden daha büyüktür, fakat ben ondan daha yaşlıyım.". Bu sefer ona "ne zaman doğdun" diye sordu. O da "Annem beni semerini bağlamam için filin üzerine çıkardı ve Resulullah (sav) Fil yılında doğdu" şeklinde bilgi verdi."¹⁰

En büyük oğlu Kâsım'dan¹¹ dolayı Ebû'l-Kâsım diye künyelenmiştir.¹² Hz. Muhammed'in (sav) isimleri hakkında en sahih rivayet şudur: Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: "... Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im. Ben küfrün benimle mahvedildiği el-Mâhîyim, ben insanların arkamda toplandığı Hâşîr'im. Ben, el-Âkîb'im." İmam Zührî el-Âkîb isminin, ondan sonra başka bir nebi gelmeyeceği için kullanıldığını söylemiştir.¹³

Resûlullah (sav) kırk yaşında iken nebî olarak görevlendirildi. Ona vahyolunurken 13 sene Mekke'de kaldı sonra hicret ile emrolundu. Medine'ye hicret etti ve 10 sene orada kaldı. Hicrî 11 senesinde Rebi'ül-evvel ayının 12. gecesinden sonra gelen pazartesi günü¹⁴ 63 yaşında iken vefat etti.¹⁵

1.1.1.2. Ebû Tâlib b. Abdülmuttalip

Ebû Tâlib'in gerçek adı Abdümenâf'tır.¹⁶ Ebû Tâlib'in künyesinin asıl ismi olduğu da söylenir fakat bu şâz bir görüş olup itibar edilen onun isminin Abdümenâf olduğudur.¹⁷

¹⁰ Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyat*, çev. Abdulhalik Bakır (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2001), 76-77.

¹¹ Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm el-Hımyerî İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Muştafâ es-Sakkkâ vd. (Mısır: Mektebetu Muştafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1375/1955), 134; Zübeyrî, *Kitabu Nesebi Kureyş*, 21.

¹² İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 134; İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 110; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 40.

¹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/38.

¹⁴ Hayyat, *Tarih*, 94; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk ve Sılatu Târîh et-Taberî* (Beyrut: Dârü't-Turâs, 1387/1967), 3/199.

¹⁵ Hayyat, *Tarih*, 94; İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2/269.

¹⁶ Kelbî, *Cemheretü'n-Neseb*, 28; Zübeyrî, *Kitabu Nesebi Kureyş*, 17; Ebû'l-Ferec Ali b. Hüseyin b. Muhammed el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn* (Kâhire: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1949), 41; Seyyid Muhsin el-Emîn, *Âl-i Ebî Tâlib* (Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Hâdî, 2002), 1/7.

¹⁷ Emîn, *Âl-i Ebî Tâlib*, 1/7.

Resûlullah'ın (sav) doğumundan 35 sene evvel doğmuştur.¹⁸ Tâlib, Akîl, Ca'fer ve Ali olmak üzere 4 erkek çocuğu olup bunların anneleri Fâtîma bint. Esed'dir. Bu çocuklarının her biri arasında 10 sene vardır.¹⁹ Nübüvvetin 10. senesinde Şevvâl ayının ortasında 88 iken yaşında vefat etmiştir.²⁰

1.1.2. Büyükanneleri

1.1.2.1. Hz. Hatice bint Huveylid

Resûlullah'ın (sav) İslâm'dan önce²¹ evlendiği hanımıdır. Onunla evli iken başka bir kadınla evlenmemiş ve onunla 24 sene evli kalmıştır.²² Onun tam ismi Hatice bint Huveylid b. Esed b. Abdüluzza b. Kusay b. Kilâb²³ b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Gâlib b. Fihri b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne'dir.²⁴

Hz. Hatice câhiliye devrinde iffeti sebebiyle Tâhire²⁵ olarak anılırdı. Onurlu bir kadın olup ticaret ile uğraşırdı.²⁶ Kadınlar arasında kemâl derecesinde olup akîle, celîle, afife ve cömert olarak anılırdı. Ayrıca cennet ehlinde olduğu müjdelendiği.²⁷ Resûlullah'a (sav) ilk iman eden kişi Hz. Hatice olmuştur.²⁸

İbrâhim hariç²⁹ Resûlullah'ın (sav) bütün çocuklarını Hz. Hatice doğurmuştur.³⁰ Ümmü'l-Kâsım³¹ ve Ümmü Hind³² şeklinde künyelenmiştir.

Hz. Hatice, ramazanın 10. gününde, hicretten üç yıl önce 65³³ yaşındayken vefat etmiştir.

¹⁸ Emîn, *Âl-i Ebî Tâlib*, 1/8.

¹⁹ Kelbî, *Cemheretü'n-Neseb*, 30; Zübeyrî, *Kitabu Nesebi Kureyş*, 39; İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 41.

²⁰ Emîn, *Âl-i Ebî Tâlib*, 1/8.

²¹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992), 4/1819.

²² İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 4/1818.

²³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/109.

²⁴ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 15/10.

²⁵ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 4/1817; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/111.

²⁶ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 15/17.

²⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/110.

²⁸ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 15/18; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/109.

²⁹ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 4/1817.

³⁰ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 15/19.

³¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/109.

³² İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 15/16.

³³ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 15/19; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 4/1825.

1.1.2.2. Hz. Fâtıma bint Esed

Hz. Fatıma bint Esed b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusayy el-Hâşimî, Ebû Tâlib'in eşi, Hz. Ali ve kardeşlerinin annesi ve Hz. Fâtıma'nın kayınvalidesidir.³⁴ Onun hakkında Hâşimî bir erkekle evlenerek ondan çocuk doğuran ilk Hâşimî kadın olduğu söylenir.³⁵ Ayrıca ilk halife doğuran Hâşimî kadın olduğu da söylenir.³⁶

Hz. Fatıma bint Esed İlk hicret edenler arasındadır.³⁷ Saliha bir kadın olduğu ve Resûlullah'ın (sav) onu zaman zaman ziyaret ettiği bilinmektedir.³⁸ Hicretten önce vefat ettiği söylene de bu doğru bir bilgi değildir. Onun hicret ettiği bilinen bir gerçektir. Resûlullah (sav) henüz hayatta iken Medine'de vefat etmiştir. Hatta Hz. Muhammed'in (sav) onun cenazesini kendi gömleği ile kefenlediği ve kabrine onunla uzandığı kaynaklarda aktarılmaktadır. Bunun nedeni Resûlullah'a (sav) sorulduğunda Ebû Tâlib vefat ettikten sonra kendisine Hz. Fâtıma kadar kimsenin iyi davranmadığını bu yüzden ebedi yolculuğunda rahat etmesi için gömleği ile kefenleyip kabrinde onunla uzandığını buyurmuştur.³⁹ Bu olaydan Hz. Fâtıma bint Esed'in Hz. Muhammed (sav) için bir anne mesabesinde olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.3. Ebeveynleri

1.1.3.1. Ali b. Ebû Tâlib

Hz. Ali b. Ebû Tâlib b. Abdülmuttalip bi'setten 10 yıl önce dünyaya gelmiştir.⁴⁰ İki Hâşimîden dünyaya gelen ilk Hâşimî olduğu için ona saf, ârî anlamına gelen Mahzun (محزون) denilmiştir.⁴¹ Muhakkak bu tarz isimlendirmelerde Hz. Ali'nin (ra) soyunun temizliğine ve nesebinin üstünlüğüne dikkat çekme vardır.

³⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/118.

³⁵ Zübeyrî, *Kitabu Nesebi Kureyş*, 40; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 4/1891; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/118.

³⁶ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe* (Beyrut/Lübnan: Dâr'ul-Kütüb'ül-İlmiyye, 1995), 8/269.

³⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/118.

³⁸ İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*, 8/269.

³⁹ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 4/1891; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/118; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*, 8/269; İsfahânî, *Mekâtülü't-Tâlibiyyîn*, 43.

⁴⁰ İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*, 4/464.

⁴¹ Zübeyrî, *Kitabu Nesebi Kureyş*, 17.

Hız. Fâtıma ile evli olup, Hız. Peygamber'in (sav) damadıdır. Muhacirlerden olup, Bedir ve Uhud'a katılmış ve Rıdvân beyatında hazır bulunmak gibi İslâm'da birçok önceliğe sahip olmuştur. Tebük Gazvesi hariç Hız. Peygamber'in (sav) tüm seferlerinde hazır bulunmuştur.⁴²

Hız. Ali, Ebû Hasan künyesi ile meşhurdur. İkinci olarak Hız. Muhammed (sav) tarafından da toprak babası anlamına gelen Ebû Tûrâb olarak künyelenmiştir. Bu olay hakkındaki rivayet şu şekildedir:

“Ebû Hazim'in babasından rivayet ettiğine göre bir adam Sehl b. Sa'd'ın yanına gelerek dedi ki: Bu -Medine emirini kastediyor- filânkes minberin yakınında Ali'yi (alışılmadık bir şekilde) çağırıyor. Sehl: Ne diyor diye sordu. Adam: ona Ebû Tûrâb diyor dedi. Sehl bundan dolayı güldü ve dedi ki: Allah'a yemin ederim nu adı ona Peygamberden (sav) başkası vermedi. Onun da ondan daha çok sevdiği bir adı yoktu. Bunun üzerine ben de Sehl'den bana olayı anlatmasını isteyerek: Ey Abbas'ın babası bu nasıl olmuştu, diye sordum. Dedi ki: Ali, Fatıma'nın yanına girip çıktı. Sonra da mescide gidip yattı. Peygamber (sav): Amcamın oğlu nerededir, diye sordu. Fatıma: Mescidedir dedi. Onun yanına çıkıp gidince üzerindeki ridâsının sırtından düşmüş olduğunu ve sırtına da toprağın yapışmış olduğunu gördü. Sırtından toprakları silerken ona -iki defa-: Otur ey Ebû Tûrâb, diyordu.”⁴³

Bu rivayetten anlaşıldığına göre Hız. Ali'nin bu ismi kendisine Peygamber (sav) verdiği için en sevdiği ismi de budur. Bunların haricinde kendisine Ehû Resûlullah⁴⁴ olarak da seslenilmiştir. Bunun sebebi Resûlullah'ın (sav) muhacirler arasında ve daha sonra da ensar ve muhacir arasında oluşturduğu ihâtada kendisine Hız. Ali'yi kardeş seçmesidir.⁴⁵

Hız. Ali'nin İslâm'a girmesi hususunda farklı görüşler mevcuttur. İlk Müslüman olan erkek olduğu belirtildiği gibi⁴⁶ ilk Müslüman olan erkeğin Hız. Ebû Bekir⁴⁷ ve Hız. Zeyd⁴⁸ olduğu hakkında da farklı rivayetler mevcuttur. Bazı alimler Hız. Ali'nin Müslüman olan ilk hür çocuk olduğunu söyleyerek ihtilafa çözüm bulmaya

⁴² İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 464; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî Ma'rifeti's-şahâbe* (Dâr'ul-Kütüb'ül-İlmiyye, 1994), 4/87.

⁴³ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bârî*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Karınca&Polen Yayınları, 2016), 7/397.

⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî Ma'rifeti's-şahâbe*, 4/87.

⁴⁵ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/21; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî Ma'rifeti's-şahâbe*, 4/87; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*, 4/464.

⁴⁶ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/19.

⁴⁷ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/157.

⁴⁸ Recep Erkocaşlan, *Kur'an'da ismi zikredilen tek sahâbi Zeyd B. Harise* (Cağaloğlu, İstanbul: Beyan Yayınları, 2018).

çalışmıştır.⁴⁹ İslâm'a girdiği sırada on yaşında⁵⁰ olduğuna dair görüşler doğum tarihi de göz önüne alındığında daha isabetlidir.

Hiz. Ali Peygamber'e (sav) olan yakınlığının yanı sıra sahâbe arasında cesareti ve ilmi ile öne çıkmaktadır. Hiz. Peygamber'in (sav) sancaktarlığını yapmasının yanında savaşlarda gösterdiği şecaat örnekleri pek meşhurdur. Bedir gazvesindeki mübarezede⁵¹, Hendek günü Amr b. Vüdd'e karşı mücadelesinde⁵² ve yine Hayber'in fethinde gösterdiği müthiş yiğitlik⁵³ ile bu özelliğini ispatlamıştır. Yiğitliğe ve cihada olan düşkünlüğü, sırf "Ebû Harb" diye künyelenmek için üç oğluna da "Harb" ismini koymak istemesinden anlaşılabilir.⁵⁴ Bu cesaret ve yiğitliğin yanında Hiz. Ali'yi öne çıkaran diğer bir yönü de ilmi kişiliğidir. Okuma yazma bilen sahâbe arasında olan Hiz. Ali, Resûlullah'ın (sav) vahiy katiplerinden olup aynı zamanda Hudeybiye musalahasını yazmıştır. İlk üç halife döneminde askerî ve idarî vazifelerde boy göstermeyen Hiz. Ali kendisini ilme vermiş, Kur'ân-ı Kerîm ve fıkıh alanındaki derinliği sebebiyle Hiz. Ebû Bekir ve Hiz. Ömer'in sık sık danıştığı sahabe arasında olmuştur.⁵⁵ Nitekim Resûlullah (sav) Hiz. Ali hakkında: "Ben ilmin şehriyim, Ali ise o şehrin kapısıdır. Kim ilmi isterse o kapıya gelsin."⁵⁶ Buyurmuş olması, kendisinin ilmi konumunu gözler önüne sermektedir.

Hiz. Ali hicri 40 senesinde suikast sonucu şehid edildiğinde 63 yaşında idi. Hilafet süresi hakkında 4 ila 6 yıl arası olduğuna dair muhtelif rivayetler mevcuttur.⁵⁷

⁴⁹ Ethem Ruhi Fıçlalı, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/371.

⁵⁰ Ebû Na'im el-İsfehânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe* (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 2011), 80.

⁵¹ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 2/445.

⁵² İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 2/224-225.

⁵³ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 2/334-335.

⁵⁴ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/356.

⁵⁵ M. Yaşar Kandemir, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/375.

⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî Ma'rifeti's-şahâbe*, 875.

⁵⁷ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/36; İsfehânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 82; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*, 4/468.

1.1.3.2. Fatıma bint Resûlullah (sav)

Resûlullah'ın (sav) en küçük kızı olan Hz. Fatıma bi'setten 5 sene evvel⁵⁸ Kureyş, Kabe'yi yeniden inşa ederken dünyaya gelmiştir. Hz. Fâtıma doğduğunda Resûlullah (sav) 35 yaşında idi.⁵⁹

Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in annesi olduğu için Ümmü'l-Hasaneyn olarak künyelenmiştir.⁶⁰ Bunun haricinde Ümmü Ebîha künyesi ile de maruftur.⁶¹ Babasının annesi anlamına gelen bu isimle künyelenmesinin sebebi babası Resûlullah'a (sav) düşkünlüğünden ötürüdür. Bu künyelerden başka Hz. Fâtıma "Betûl" ve "Zehrâ" lakapları ile de çağırılmıştır.⁶²

Hz. Fâtıma hicretten 2 sene sonra Bedir Gazvesinden sonra Hz. Ali ile evlendi.⁶³ Evlendiğinde on beş yaşında⁶⁴ on sekiz yaşında⁶⁵ ve on dokuz yaşında⁶⁶ olduğu söylenmektedir. Resûlullah'ın (sav) soyu Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin çocuklarından devam etmiştir.⁶⁷

Hz. Fâtıma'nın Resûlullah'ın (sav) gözetiminde ve terbiyesinde büyümesinden dolayı yüksek faziletlerle sahipti. Sıkıntılara karşı şikâyet etmek yerine sabır gösterir, babasından (sav) öğrendiklerini hayatına yansıttı.⁶⁸

Hz. Muhammed'in (sav) vefatından yaklaşık altı ay sonra⁶⁹ yirmi dokuz yaşında iken⁷⁰ vefat eden Hz. Fâtıma'yı eşi Hz. Ali yıkamıştır. Defin işlemlerini Hz. Ali, Hz. Abbas ve Fazl b. Abbas gerçekleştirmiştir.⁷¹

⁵⁸ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/20.

⁵⁹ İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*, 8/263.

⁶⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/119.

⁶¹ İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*, 8/862.

⁶² İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 3187.

⁶³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/119.

⁶⁴ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 4/1893.

⁶⁵ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/23.

⁶⁶ Hatice Kenan, *Hz. Fâtıma'nın Hayatı, İslâm Tarihindeki Rolü ve Şiî Gelenekte Hz. Fâtıma Algısı* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 29.

⁶⁷ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe fî Ma'rifeti's-şahâbe*, 7/220.

⁶⁸ Kenan, *Hz. Fâtıma'nın Hayatı, İslâm Tarihindeki Rolü ve Şiî Gelenekte Hz. Fâtıma Algısı*, 49.

⁶⁹ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/28; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe fî Ma'rifeti's-şahâbe*, 7/219; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*, 8/266.

⁷⁰ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe fî Ma'rifeti's-şahâbe*, 7/220.

⁷¹ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/29; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 4/1898; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*, 8/267.

1.1.4. Kardeşleri

1.1.4.1. Hz. Hasan

Hz. Hasan (ra), hicretin 3. yılında Ramazan ayında dünyaya gelmiştir.⁷² Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın ilk çocukları olan Hz. Hasan dünyaya geldiğinde dedesi Hz. Muhammed (sav) onun için akika kesmiş ve annesi Hz. Fâtıma'ya bebeğin saçlarını kesip ağırlığınca gümüş tasaddukta bulunmasını söylemiştir.⁷³ Hz. Ali oğlunun ismini ilk başta Harb koymak istemiştir. Fakat Resûlullah (sav) buna müsaade etmemiştir. Resûlullah (sav) ise, "Oğluma ne ad koydunuz?" dedi. "Harb!" dediler. Bunun üzerine, "Harb nedir? O Hasandır dedi. Hüseyin dünyaya geldiğinde Hz. Ali bu kez ona Harb ismini koydu. Resûlullah (sav), "Oğluma ne isim verdiniz?" dedi. Onlar, "Harb!" dediler. Resûlullah (sav) ise, "Harb nedir? Onun adı Hüseyindir." dedi. Üçüncü çocuk dünyaya geldiğinde ona da Harb ismini koydu. Resûlullah (sav), "Oğluma ne ad koydunuz?" dedi. Onlar, "Harb!" dediler. Resûlullah (sav), "Harb nedir? O Muhsin ya da Muhassindir."⁷⁴

Ebû Muhammed⁷⁵ olarak künyelenen Hz. Hasan Müslümanlar arasında halim, mütedeyyin, verâ sahibi, cömert bir kimse olarak bilinirdi.⁷⁶ Bu hasletlerinin yanında Resûlullah'ın (sav) reyhânı ve cennet gençlerinin efendilerinden olan Hz. Hasan aynı zamanda ümmet arasında barışı, musalahatı tahsis eden seyyid olarak İslâm tarihindeki rolünün almıştır. Nitekim Resûlullah (sav) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: "Bu oğlum seyyiddir. Umuyorum ki Allah (cc) bununla iki büyük Müslüman topluluğun arasını ıslah edecektir."⁷⁷ Tarihler hicrî 41 yılını gösterdiğinde, Hz. Ali'nin şehadeti sonrası Müslümanlardan bir kısım Hz. Hasan'a biat etmiş ve doğal olarak Hz. Muaviye ile karşı karşıya gelmiştir. Bu büyük karşılaşma esnasında Hz. Hasan'ın müttefiklerine olan güvensizliği ve müttefiklerinin disiplinsizliği, bu çarpışma sonucu Müslümanlardan verilecek olan zayıatın büyüklüğü Hz. Hasan'ı hilafeti Hz. Muaviye'ye teslim etme sonucuna götürmüş, uzun ve sancılı hilafet mücadeleleri

⁷² İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü 'l-Kübrâ*, 6/352.

⁷³ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü 'l-Kübrâ*, 6/353-354.

⁷⁴ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü 'l-Kübrâ*, 6/356; Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Maktelü Hüseyin b. Ali b. Ebi Tâlib* (Kuveyt: Dâru'l-Evrâd, 1992), 26-27.

⁷⁵ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü 'l-Kübrâ*, 6/352.

⁷⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/253.

⁷⁷ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü 'l-Kübrâ*, 6/361; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/251.

sonucunda tesisi edilen barış münasebetiyle bu yıla “âmü’l-cemâa” yani cemaat, birlik yılı denmiştir.⁷⁸

Hz. Hasan hicrî 49 yılında⁷⁹ Medine’de vefat etmiştir. Cenazesini Medine valisi Said b. El-As kıldırması ve Cennetü’l-Baki’ye defnedilmiştir.⁸⁰

1.1.4.2. Hz. Hüseyin

Hz. Hüseyin (ra), Hz. Ali ile Hz. Fâtıma’nın ikinci çocuğu olarak hicrî 4. yılda doğmuştur.⁸¹ Ebû Abdullah olarak künyelenmiştir.⁸² Resûlullah (sav) abisinde olduğu gibi o doğunca da akika kesmiştir. Hz. Hüseyin’in ismini de Resûlullah (sav) koymuştur. Cahiliye devrinde Hasan ve Hüseyin ismi kullanılmamış olup ilk defa Resûlullah’ın (sav) torunları için kullanılmıştır.⁸³ O da abisi gibi Resûlullah’ın (sav) reyhanı ve cennet gençlerinin efendisidir.⁸⁴

Hz. Hüseyin ömrü boyunca takva ve zühde dayalı mütedeyyin bir hayat sürdü. Öyle ki yaya olarak yirmi beş defa hac yaptığı söylenmiştir.⁸⁵ Mütedeyyin olmasının yanında abisi gibi yumuşak huylu olmadığı bilinmektedir. Nitekim abisi hilafetten vazgeçtiğinde buna şiddetle karşı çıkmıştır.⁸⁶ Abisi Hz. Hasan, ölüm döşeginde iken kendisini Resûlullah’ın (sav) yanına defnedilmesini ancak bu Müslümanlar arasında kan dökülmeye yol açarsa Cennetü’l-Baki’ye defnedilmesini vasiyet etmiştir. Hz. Hasan vefat ettiğinde Hz. Hüseyin abisini Resûlullah’ın (sav) yanına defnetmek istemiş fakat Mervân b. Hakem buna şiddetle karşı çıkmıştır. Bunun üzerine iki taraf arasında çekişmeler başlamış ve durum o kadar gergin bir hal almıştır ki Hz. Hüseyin Hilfû’l-Fudûl’u yardıma çağırmıştır.⁸⁷ Olayı yatıştırmak için araya Sa’d b. Ebû Vakkas gibi sahabeler girmiştir.

⁷⁸ Ebü’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih* (Beyrut/Lübnan: Dârü İhyâi’l-Kütübî’l-Arabiyye, 1997), 3/7; Ethem Ruhi Fırlalı, “Hasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/283.

⁷⁹ İbn Sa’d, *Kitâb’ut-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/399.

⁸⁰ İbn Sa’d, *Kitâb’ut-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/390.

⁸¹ İbn Sa’d, *Kitâb’ut-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/399.

⁸² Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/280.

⁸³ İbn Sa’d, *Kitâb’ut-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/357.

⁸⁴ İbn Sa’d, *Kitâb’ut-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/405; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/280.

⁸⁵ İbn Sa’d, *Kitâb’ut-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/410; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/287.

⁸⁶ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, 3/6.

⁸⁷ İbn Sa’d, *Kitâb’ut-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/388.

Kerbelâ faciasının ana karakteri olan Hz. Hüseyin hayatının her alanında kardeşi Hz. Zeyneb'den gördüğü desteği bu yolcuğunda da görmüştü. İslâm tarihine elîm sahneler kazıyan bu hadise sonucu Hz. Hüseyin beraberindeki Ehl-i beyt mensubu ve kendi ashabından birçok kişi ile hicrî 61 yılında, Muharrem ayının 10. günü, aşure gününde şehit edilmiştir.⁸⁸

1.1.4.3. Hz. Muhassin

Kaynaklarda Hz. Muhassin hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Şîî ve Ehl-i Sünnet kaynaklarında birbiriyle tenakuz halinde bilgiler bulunmaktadır. Ehl-i Sünnet'in kaynaklarına bakıldığında Muhassin'in doğduktan kısa bir zaman sonra öldüğü aktarılmaktadır.⁸⁹ Muhassin hakkındaki en sağlam rivayet ise yukarıda da bahsedilen Hz. Ali'nin çocuklarına "Harb" ismi koymak istemesi ve her seferinde de Resûlullah'ın (sav) çocuklara Hasan, Hüseyin ve Muhassin ismini vermesi ile sonuçlanan rivayettir. Bunun dışında kayda değer veriler mevcut değildir. Şîî kaynaklara bakıldığında ise çoğu zaman olduğu gibi dramatik bir anlatım ile tarihî olaylara ve şahsiyetlere uymayacak anlatımlarla karşılaşılmaktadır. Rivayet edildiğine göre Resûlullah'ın (sav) vefatından sonra Hz. Ebû Bekir (ra) halife olmuş fakat Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve bazı sahâbîler henüz Hz. Ebû Bekir'e biat etmemişti. Bu duruma sinirlenen Hz. Ömer (ra), Hz. Fâtıma'nın evine gitmiş ve onları yeni halifeye biat etmeye çağırması aksi takdirde evlerini yakmakla tehdit etmiştir. Hatta bu ev basma olayı gerçekleşirken kapıyı kırarak içeri girmiş ve Hz. Fâtıma kapı ile duvar arasında kalarak kaburgaları kırılmış ve henüz hamile olduğu Muhassin'i o esnada düşürmüştür.⁹⁰ Bu anlatımda görüldüğü üzere vandal ve barbar olarak tasvir edilmeye çalışılan bir Hz. Ömer, daha ailesini bile koruyamayacak kadar güçsüz ve sinmiş bir Hz. Ali ve bundan da öte henüz yeni vefat etmiş olan Resûlullah'ın (sav) emaneti olan Ehl-i beyt'i koruyamayacak durumda olan bir ümmet portresi karşımıza çıkmaktadır. Şîîler bu tarz rivayetleri ideolojilerini desteklemek için uydurmuşlar ve olayı tarihi

⁸⁸ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 1/393.

⁸⁹ İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyizi's-şahâbe*, 6/192.

⁹⁰ Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî el-Meclisî, *Bi-hârü'l-Envâr* (Beyrut/Lübnan: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1983), 43/197.

perspektiften uzaklaştırarak duygusal alana çekmek istemişlerdir. Tüm bu sebeplerden ötürü bu rivayetin ilmî ve tarihî açıdan bir kıymet-i harbiyesi bulunmamaktadır.⁹¹

1.1.4.4. Hz. Ümmü Külsûm

Hz. Ümmü Külsûm hicretin 6. yılında dünyaya gelmiştir.⁹² İsmi Resûlullah (sav) vermiştir.⁹³ Kaynaklarda Hz. Zeyneb'in mi yoksa Hz. Ümmü Külsûm'ün mü daha büyük olduğu konusunda ihtilaflar mevcuttur. Fakat Hz. Ümmü Külsûm'ün daha büyük olduğuna dair rivayetler tarihi seyir açısından daha isabetli olduğu görülmektedir. Bu konu ileride değinilecek olan olaylarda vuzuha kavuşacaktır.

İslâm tarihinde Hz. Ömer ile evliliği konusunda oldukça ön plana çıkmıştır. Bunun sebebi henüz küçük yaşta iken Hz. Ömer ile evlendirilmesidir.⁹⁴ Bazı Şî müellifler bu hadise hakkında katı mezhepsel bağnazlıkları sebebiyle akıl almaz teviller ve rivayetler ortaya atmıştır. Hz. Ömer ile Hz. Ümmü Külsûm arasında bu evliliğin asla olmadığı, Hz. Ali'nin Neccarlı bir cine emretmesi sonucu Hz. Ümmü Külsûm kılığına girip Hz. Ömer ile evlendiği, Hz. Ömer'in evlendiği kişinin Hz. Ebû Bekir'in kızı olduğu ve hatta Hz. Ali'nin hiç Ümmü Külsûm adında bir kızının olmadığını ileri süren müellifler olmuştur.⁹⁵ Şî alimler arasında bile tepki çeken bu görüşler her ne kadar ilmî camiada kendine yer bulamamış olsa da bu tarz rivayetlerin izleri kendisini başka veçhelerde göstermiştir. Bu konunun teferruatına ileride değinilecektir.

Tarihî rivayetlere bakıldığında Hz. Ömer'in o zaman buluş çağına ermemiş ve henüz çocuk yaşta olan Hz. Ümmü Külsûm ile evlenmesinin asıl sebebinin Hz. Muhammed (sav) ile yakınlık tahsis etmek olduğu görülmektedir. Nitekim Hz. Ömer Hz. Ali'den kızı Ümmü Külsûm ile evlenmek istediğini söylediğinde Hz. Ali kızının henüz küçük yaşta olması sebebiyle ilk başta bu isteğe pek sıcak bakmadı. Ayrıca Hz. Ali kızlarını kardeşi Hz. Ca'fer b. Ebû Tâlib'in çocukları ile evlendirmek istiyordu.

⁹¹ Erkocaaslan, *Peygamberimizin çocukları ve torunları*, 115.

⁹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/500.

⁹³ Huriye Martı, "Ümmü Külsûm bint Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/323.

⁹⁴ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/469; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/500.

⁹⁵ Mehmet Nur Akdoğan, "Hz. Ömer'in Ümmü Külsûm bt. Ali ile Evliliği Bağlamında Şî-İmâmî Kaynakların Ömer Algısı", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, ed. Ali Aksu (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018), 404.

Çünkü kardeşi şehit olunca yeğenlerine bizzat kendisi sahip çıkmış ve onları kendi kızları ile evlendirmek istemişti.⁹⁶ Fakat Hz. Ömer'in bu isteği üzerine kızını ona göndereceğini eğer ona razı olursa kendisiyle evlendireceğini söyledi. Kızı Hz. Ümmü Külsûm'e bir elbise vererek Hz. Ömer'in yanına gönderdi ve ona şöyle demesini tembihledi: "Bu sana bahsettiğim elbisedir." Hz. Ümmü Külsûm babasının sözünü Hz. Ömer'e ilettili. Hz. Ömer, Hz. Ali'ye cevaben "Ben bu elbiseden razı oldum Allah'ta (cc) senden razı olsun." dedi. Bu kabulden sonra Hz. Ömer Muhacirlerin büyüklerinin olduğu bir meclise gitti ve onlara kendisini tebrik etmelerini istedi. Topluluktakiler ne için bunu istediğini sorduğunda Hz. Ömer onlara "Ümmü Külsûm bint Ali b. Ebû Tâlib ile evlendim. Ben Resûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu işittim: Kıyamet günü bütün nesepler ve hısımlık kesilecek ancak benim nesebim ve hısımlığım hariç."⁹⁷ Ben Onunla (sav) arkadaş olmuştum. İstedim ki hısımlığımda da olsun.⁹⁸ dedi. Bunun üzerine o topluluktakiler Hz. Ömer'i tebrik ettiler. Buradan da anlaşılacağı üzere Hz. Ömer ile Hz. Ümmü Külsûm'ün evliliği Hz. Ömer'in Hz. Muhammed'e (sav) yakınlık tahsis etmek istemesi için vuku bulmuştur. Özellikle Hz. Ümmü Külsûm'ün kendisi için değildir.

Hz. Ümmü Külsûm Hz. Ömer ile yaptığı bu izdivaçta kırk bin dirhem⁹⁹ mehir aldı. Bu evlilikten Zeyd ve Rukiyye adında iki çocuğu dünyaya geldi. Hz. Ömer şehit oluncaya kadar onunla evli kaldı.¹⁰⁰ Hz. Ömer'in şehit edilmesinden sonra babası Hz. Ali onu amcasının oğlu olan Avn b. Ca'fer ile evlendirdi. Avn'da vefat ettikten sonra onun kardeşi olan Muhammed b. Ca'fer ile evlendi. Muhammed b. Ca'fer'in vefatından sonra da üçüncü bir kardeşleri olan aynı zamanda kız kardeşi Hz. Zeyneb'in de evlilik yaptığı Abdullah b. Ca'fer ile evlendi.¹⁰¹ Hz. Ümmü Külsûm ve kardeşi Hz. Zeyneb'in evlilik hayatlarına bakıldığında Hz. Ali'nin yukarıda da bahsedildiği gibi şehit olan kardeşi Hz. Ca'fer'in çocuklarını kendi kızları ile evlendirdiği ve kendi yakınında tutmak için sarfettiği çaba görülmektedir.

⁹⁶ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/469.

⁹⁷ Zübeyrî, *Kitabu Nesebi Kureyş*, 65; İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 430; Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali El-Ensâri İbn Manzûr, *Muhtasarı Tarihi Dimaşk li-İbn Asâkir* (Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Muasır, 1984), 21/159-160.

⁹⁸ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/430.

⁹⁹ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/430; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 2/190; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/501.

¹⁰⁰ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/469; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/501.

¹⁰¹ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/430; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi ş-şahâbe*, 8/465.

Hz. Ümmü Külsûm'un en son yapmış olduğu evlilik Abdullah b. Ca'fer ile oldu. Bazı kaynaklarda bu evliliğin kardeşi Hz. Zeyneb vefat ettikten sonra yapıldığı belirtilmiştir.¹⁰² Fakat bu evliliğin de babası Hz. Ali tarafından yapıldığı bilinmektedir.¹⁰³ Hz. Ali henüz hayatta iken yapılan bu evlilik o zaman hicri 40 yılından evvel yapılmış olması gerekir. Hz. Zeyneb'in Kerbelâ hadisesinin şahitlerinden olduğu ve vefatının Hz. Ali'den çok daha sonra olduğu bilinmektedir. Bu sebepten ötürü yukarıdaki iddia makul değildir. Bu evlilik yüksek ihtimal ile kız kardeşi Hz. Zeyneb'in Abdullah b. Ca'fer ile boşanmasından sonra gerçekleşmiştir.

Hz. Ümmü Külsûm'ün evlilik yaptığı bu kardeşler Esmâ bint Ümeys'in çocuklarıydı. Hz. Ömer'den sonra yapmış olduğu iki evlilikte de eşlerinin yanında vefat etmesi üzerine şöyle demiştir: "Esmâ bint Ümeys'ten utanıyorum. Çünkü iki oğlu da benle evli iken öldü. Üçüncüsünün de benimle evli iken ölmesinden korkarım."¹⁰⁴

Hz. Muaviye'nin hilafetinin ilk yıllarında oğlu Zeyd b. Ömer ile aynı gün vefat etmiştir.¹⁰⁵ Cenaze namazlarını Abdullah b. Ömer¹⁰⁶ ya da o zaman Medine valisi olan Said b. el-Âs¹⁰⁷ kıldırılmıştır.

1.2. Hz. Zeyneb'in Doğumu

Hz. Zeyneb'in doğum tarihi konusunda kaynaklarda hangi yılda doğduğuna dair farklı rivayetler mevcuttur. Fakat rivayetlerin ortak noktası Hz. Zeyneb'in Hz. Muhammed'in (sav) vefatından önce doğmuş olduğu yönündedir. Bu şekilde tarih verilmeden Hz. Zeyneb'in doğum yılının, Hz. Muhammed'in (sav) vefat etmeden önce zikredilmesinin sebebi Hz. Fâtıma'nın babasının ahirete irtihalinden kısa süre sonra vefat etmesi ve bu süre zarfında doğum yapmamış olduğunun bilinmesidir.

Hz. Zeyneb'in doğumu hakkındaki ihtilaflar ise iki başlık altında zikredilebilir. Birincisi Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın kaçınıcı çocuğu olduğu konusundaki ihtilaflardır. İkincisi ise Hz. Zeyneb'in hangi yıl doğduğu konusundaki görüş ayrılıklarıdır. Bu

¹⁰² Hassûn- Meşkûr, *A'lâmü'n-Nisâ'i'l-Mü'minât*, 196.

¹⁰³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/502.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/430; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*, 8/465.

¹⁰⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/502.

¹⁰⁶ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/431.

¹⁰⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/502.

konunun sağlıklı bir şekilde anlaşılması için kaynaklardaki iddiaların tek tek serdedilip bu ihtilaflara makul bir çözüm sunulmalıdır.

1.2.1. Doğum sırası

Kaynaklarda nakledilen görüşlerde sıkça rastlanan Hz. Zeyneb'in Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın üçüncü çocukları ve ilk kızları olduğu yönündedir.¹⁰⁸ Bu iddiayı kabul edenlerin naklettikleri bilgiler şu şekildedir:

Hz. Zeyneb'in, Kübrâ olarak nitelendirilmesinin sebebi diğer kız kardeşlerinden ayırt edilmesi aynı zamanda da yaşça büyük olduğuna vurgu yapılmak istenmesidir. Daha önce de bahsedildiği gibi bazı Şîî alimleri Hz. Zeyneb'in kız kardeşi olan Ümmü Külsûm'ün isminin de Zeyneb olduğunu iddia etmektedirler. Şîî alimlerinin bile üzerinde ittifak etmediği bu iddia tarihi kaynaklara arz edildiğinde makbul bir iddia olmadığı görülmektedir.¹⁰⁹ O halde Hz. Zeyneb'in, Kübrâ lakabı ile anılmasının sebebi Hz. Ali'nin başka bir kadından dünyaya gelen Zeyneb adındaki diğer kızından ayırt edilmesi olmalıdır.¹¹⁰ Bu durumda da Kübrâ isminin kullanılması, Hz. Zeyneb'in kendi öz kız kardeşi ile arasında büyüklük veya küçüklük açısından kayda değer bir bilgi vermemektedir.

Şîî kaynaklı ikinci bir iddia ise Hz. Ali taraftarlarının zulüm ve baskı günlerine ait bir rivayettir. Hz. Ali'nin adının anılmasının dahi sakıncalı olduğu zamanlarda Hz. Ali'den bir rivayette bulunulacağı zaman kendisinden ne ismiyle ne de Ebû Hasan veya Ebû Hüseyin gibi tanınacağı künyeler ile bahsedilirdi. Onun yerine sadece Hz. Ali'nin taraftarlarının anlayacağı bir nevi parola olarak değişik künye ve tanımlamalarla Hz. Ali'den bahsedilirdi. Bunlardan birisi de Ebû Zeyneb'tir. Bunun sebebi ise Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den sonra gelen en büyük çocuğun Hz. Zeyneb olması olarak açıklanmaktadır. Fakat burada Hz. Ali'den Ebû Zeyneb diye bahsedilmesinin asıl sebebi düşmanları tarafından tanınmamaya çalışılmasıdır. Nitekim Hz. Ümmü Külsûm Şîa için Hz. Zeyneb kadar önemli bir figür değildir. Kendisinin Kerbelâ hadisesinden önce vefat etmesine rağmen kardeşi Hz. Zeyneb bu

¹⁰⁸ Kureşî, *Mevsû'atü Sireti Ehl-i Beyt*, 36/43; Saffâr, *Miratü'l-Azîme*, 41; Kâşânî, *Kerâmetü li Seyyideti Zeyneb*, 11; Nakdî, *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emirü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 17.

¹⁰⁹ Akdoğan, "Hz. Ömer'in Ümmü Külsûm bt. Ali ile Evliliği Bağlamında Şîî-İmâmî Kaynakların Ömer Algısı", 411.

¹¹⁰ Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şî'a* (Beyrut: Dârü't-Taârif li'l-Matbuât, 1983), 7/140.

hadisenin tam ortasında yerini almıştır. Dahası bu hadiseden sonra da Şîî düşüncenin teşekkülünde Hz. Zeyneb isminden çokça faydalanılmıştır. Bu sebeple Şîîlerin kendi arasında parola olarak Hz. Zeyneb'in adını kullanmaları pek tabii bir olaydır. Buradan hareketle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den sonra dünyaya gelen çocuğun Hz. Zeyneb olması zorunlu bir sonuç değildir.

Zikredilmesi gereken diğer bir rivayet daha vardır ki doğrudan bu başlığın konusu ile ilgili olmasa da içerisinde barındırdığı bazı nüanslar sebebiyle üzerinde tartışılabilir veriler sunmaktadır. Bu rivayet şu şekildedir:

Zeyneb doğduğu vakit annesi Hz. Fâtıma bebeği Hz. Ali'ye götürdü ve ona isim vermesini istedi. Fakat Hz. Ali bu isteği reddetti. Çünkü diğer çocuklarında olduğu gibi bu çocuğun ismini de Hz. Muhammed'in (sav) vermesini istiyordu. Eşinin bu isteğine Resûlullah'tan (sav) önce ben isim veremem diyerek karşılık verdi. O esnada Resûlullah (sav) bir seferde idi. Seferden dönünce bebeği kucağına aldı ve Hz. Ali'ye ismini ne koyduğunu sordu. Hz. Ali isim verme hususunda kendisini beklediğini söyledi.¹¹¹ Bu rivayet Hz. Zeyneb'in, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den sonra doğduğunu iddia eden bazı Şîî tarihçilerin eserlerinde yer almaktadır.¹¹² İlk bakışta bir şey ifade etmese de bu rivayet, Hz. Zeyneb'in en büyük kız çocuğu olduğunun iddia edilmesi ile tenakuz halindedir. Çünkü rivayette Hz. Ali'nin evinde Hz. Peygamber'in (sav) ise seferde olduğu bildirilmektedir. Fakat tarihi seyre baktığımız zaman Hz. Ali'nin Resûlullah'ın (sav) her gazvesinde yanında bulunduğu bir gerçektir. Bunun tek istisnası ise Tebük seferidir. Bu seferin yılı ise hicretin 9.¹¹³ yılına tekabül etmektedir. O halde hicrî 3 ve 4. yıllarda doğan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den sonra Hz. Zeyneb'in hicretin 9. yılı doğmuş olması gerekir. Bu da doğal olarak en erken tarih olarak Hz. Ümmü Külsûm'ün hicrî 10. yılda doğması demek olacaktır. Bununla kalmayıp bu durumun devamında Şîîlerin inşasına göre Hz. Ebû Bekir'in hilafeti sırasında Hz. Ömer'in Hz. Ali'nin evine zorla girmesi sonucu Hz. Fâtıma'nın kapı ile duvar arasına sıkışıp altı aylık hamile olduğu Muhassin'i düşürmesi pek muhtemel olmayacaktır.¹¹⁴ Sonuç olarak bu rivayeti aktaranlar farkında olmadan kendi bütün

¹¹¹ Bağdâdî, *Zeyneb bintü Ali*, 15-16; Kâşânî, *Kerâmetü li Seyyideti Zeyneb*, 11.

¹¹² Seyyid Ali el-Âşûr, *Mevsû'atü Zeyneb el-Kübra bint Ali b. Ebi Tâlib* (Beyrut/Lübnan: Dârü Nazîr Âbûd, 2009), 1/33.

¹¹³ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 3/100.

¹¹⁴ Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 43/197.

tarih inşalarını boşa çıkartmaktadırlar. Ayrıca her doğan çocuğuna “Harb” ismini koymak isteyip, Resûlullah’ın (sav) onaylamaması sonucu başka isimler veren Hz. Ali’nin bu kez doğan kızına kendisi isim vermeyip Resûlullah’ı (sav) beklemesi rivayetler açısından akıllarda soru işareti bırakan bir durumdur.¹¹⁵

İslâm tarihi kaynaklarına bakıldığında bu konu hakkında başka bir çıkarım elde etmek mümkündür. Kaynaklara bakıldığında Hz. Ali ve Hz. Fâtıma’nın ilk üç çocuğunun Hasan, Hüseyin ve Muhassin olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁶ Muhassin’in Hz. Ebû Bekir döneminde annesinin karnındayken düştüğü iddiası daha önce de değinildiği gibi Şîa’nın tarihî hakikatlere muhalif mezhebî çıkarlar kesbetmek için başvurduğu bir rivayet üretme çabasından öte kayda değer bir önem taşımamaktadır. Nitekim daha önce de zikredilen Hasan, Hüseyin ve Muhassin’in doğumlarında Resûlullah’ın (sav) isimlerini verdiğini anlatan rivayet bunu doğrular niteliktedir. Çünkü rivayetteki lafızlar şu şekildedir: “Hz. Hasan doğduğunda..., Hz. Hüseyin doğduğunda..., Üçüncü¹¹⁷ çocuk doğduğunda...” Muhassin için Üçüncü kelimesinin tercih edilmesi de doğum sırasındaki mütetâbiâta delil teşkil etmektedir.

Bu aşamadan sonra bakılması gereken yer Hz. Zeyneb ile kardeşi Hz. Ümmü Külsûm’ün doğum sırası olacaktır. Tarihî kaynaklarda doğum tarihlerine bakıldığında her ne kadar Hz. Zeyneb Hz. Ümmü Külsûm’dan büyük olarak görülse de tarihi olaylara bakıldığında bunda bir çelişki görülmektedir. Nitekim Hz. Ömer ile Hz. Ümmü Külsûm’ün evliliğine bakıldığında Hz. Ömer’in özellikle o zaman yaşı küçük olan Hz. Ümmü Külsûm ile evlenmek istemediğini bilakis bu evliliğin Resûlullah (sav) ile sıhriyyet oluşturmak için yaptığı görülmektedir. Hz. Ali’nin de bu evlilik konusunda çekingen olmasının sebeplerinden biri kızının yaşının küçük olmasıdır. O halde şu soru akıllara gelmektedir. Madem Hz. Ali’nin Hz. Ümmü Külsûm’dan daha büyük bir kızı vardı o zaman neden hususen Hz. Ümmü Külsûm’ü evlendirdi? Nitekim o zamanın örfüne bakıldığında büyük olan terkedilip küçük olan evlendirilmez.¹¹⁸ Burada Hz. Zeyneb’in, Hz. Ümmü Külsûm’dan daha önce evlendirilmiş olabileceği akla gelebilir. Fakat Hz. Ali’nin küçük olduğu için Hz. Ümmü Külsûm’ü Emir’ul-

¹¹⁵ Âşûr, *Mevsû’atü Zeyneb el-Kübra bint Ali b. Ebi Tâlib*, 1/33-34; Bağdâdî, *Zeyneb bintü Ali*, 15-16.

¹¹⁶ İbn Sa’d, *Kitâb’ut-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/356; İlyas Üzümlü, “Muhassin b. Ali b. Ebû Tâlib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/21.

¹¹⁷ İbn Sa’d, *Kitâb’ut-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/356; Taberânî, *Maktelü Hüseyin b. Ali b. Ebi Tâlib*, 26-27.

¹¹⁸ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe fî Ma’rifeti’ş-şahâbe*, 7/216.

Müminîn ile evlendirmek için çekingen durması, Hz. Zeyneb için de geçerli olmalıdır. Ayrıca Hz. Zeyneb'in eğitim ve terbiyesi ile bizzat babasının ilgilendiği¹¹⁹ malum iken küçük yaşta kendisini evlendirmiş olması makul değildir. Tarihî rivayetler de bu durumu desteklemektedir.¹²⁰

Her ne kadar sarîh bir şekilde bu iddiayı destekledikleri belli olmasa da İbn Kuteybe¹²¹ Zehebî¹²² ve Suyutî¹²³ Hz. Ali (ra) ve Hz. Fatıma'nın (ra) çocuklarından bahsederken Hasan, Hüseyin, Muhassin, Ümmü Külsûm ve Zeyneb olarak sıralamaktadırlar. Zikredilen bu veriler doğrultusunda Hz. Zeyneb'in (ra) Hz. Ali (ra) ve Hz. Fatıma'nın (ra) dünyaya gelen son çocukları olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.2. Doğum Yılı

Kaynaklarda Hz. Zeyneb'in doğum yılı olarak verilen tarihler hicrî 5, 6 ve 9 yıllarıdır. Bu kısımda verilen söz konusu tarihler, tarihi olaylardan da faydalanılarak ele alınacak ve hangi tarihin daha isabetli olduğu açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

Kaynaklarda en fazla rastlanan tarih Resûlullah'ın (sav) vefatından 5 sene evvel¹²⁴ yani hicrî 5.¹²⁵ yıldır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Hz. Zeyneb'in ebeveynlerinin son çocuğu olduğu kabul edildiğinde bu tarihin tercih edilmesinin makul olmadığı görülmektedir.

Hz. Zeyneb'in doğum tarihi olarak gösterilen diğer bir tarih ise hicrî 6. yıldır.¹²⁶ Fakat bu tarihte kız kardeşi olan Ümmü Külsûm'ün doğduğu bilinmektedir. Bu sebeple bu tarihte doğmuş olması da pek olası değildir.

Kaynaklarda değinilen üçüncü tarih ise hicrî 9. yıldır.¹²⁷ Fakat bu tarih kaynaklarda zikredildikten sonra bunun tercihe en uzak görüş olduğu bildirilmektedir.

¹¹⁹ Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 4-5.

¹²⁰ Nakdî, *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emirü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 20; Kureşî, *Mevsû'atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 6/48-49.

¹²¹ Ebû Muhammed İbn Kuteybe Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Maârif* (Kâhire: Dârü'l-Maârif, 2011), 210.

¹²² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/119.

¹²³ Abdurrahman Celâleddin Ebü'l-Fazl es-Süyûtî, *el-'Acâcetü'z-zernebiyye fi's-sülâleti'z-Zeynebiyye* (Beyrut, 1996), 6.

¹²⁴ Ömer Rızâ Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ' fi 'âlemeyi'l-'Arab ve'l-İslâm* (Beyrut: Müesseset'ül-Risale, 1959), 91.

¹²⁵ Kâşânî, *Kerâmetü li Seyyidetü Zeyneb*, 12; Bağdâdî, *Zeyneb bintü Ali*, 15; Saffâr, *Miratü'l-Azîme*, 38.

¹²⁶ Bintü's-Şâtî, *Seyyidetü Zeyneb*, 28; Bağdâdî, *Zeyneb bintü Ali*, 15; Kureşî, *Mevsû'atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 36/47.

¹²⁷ Kureşî, *Mevsû'atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 36/47.

Bunun sebebi ise çeşitli ön kabullerdir. Bazı Şîî müellifler Hz. Zeyneb'i en büyük kız çocuğu olarak kabul ettikleri ve Muhassin'in de Hz. Ebû Bekir döneminde annesinin karnında iken düştüğünü ileri sürdükleri için hicrî 9. yılı zayıf ve tercihe en uzak olan görüş olarak nitelemişlerdir.¹²⁸

Hz. Zeyneb'in doğduğu tarihler için yukarıdaki bilgiler zikredilmektedir. Hangi yılda doğmuş olduğu tüm sarahetiyle bilinmemekle birlikte rivayetlerden yola çıkarak yaklaşık bir tarihte karar kılmak mümkündür. İlk olarak Hz. Zeyneb'in ebeveynlerinin son çocuğu olduğu göz önüne alındığında hicrî 7. yıl ulaşılması muhtemel en erken tarih olacaktır. Nitekim kardeşleri sırasıyla hicrî 3,4,5, ve 6. yıllarda dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda isminin, doğduğunda yeni vefat etmiş olan teyzesi Zeyneb bint Resûlullah'a (sav) istinaden verildiği rivayeti bulunmaktadır.¹²⁹ Bu rivayet kabul edilirse hicrî 8. yılda doğmuş olabileceği ihtimali de tercih edilebilecek görüşler arasında olacaktır. Çünkü Zeyneb bint Resûlullah'ın (sav) hicrî 8. yılda vefat ettiği¹³⁰ bilinmektedir. Fakat Zeyneb bint Resûlullah'ın (sav) hicrî 8. yılda vefat etmiş olması ve Hz. Zeyneb'in hicrî 5. yılda doğduğuna dair ön kabule binaen bu rivayetin zayıf olabileceğinden bahsedilmektedir.¹³¹ Bu ön kabul terkedildiği takdirde bu değerlendirme de doğal olarak meskut olacaktır.

Son olarak daha önce de zikredilen Hz. Ali'nin bebeğe ismini vermesi için o sıra seferde olan Resûlullah'ı (sav) beklediğine dair rivayet kabul edilirse bu sefer hicrî 9. yılda doğmuş olması da muhtemel olacaktır. Çünkü Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed (sav) ile birlikte olmadığı tek sefer Tebük seferidir ki o da hicrî 9. yılda vaki olmuştur.¹³²

Neticede kaynaklarda verilen tarihlerden ve tarihî hadiselerden yola çıkıldığında, Hz. Zeyneb'in hicrî 5 ve 6. yılda doğduğuna dair rivayetlerin tercih edilmemesi gereken görüşler olduğu ortaya çıkmaktadır. Muhtemel olan görüşler hicrî 7.8. ve 9 yıllarıdır. O halde Hz. Zeyneb'in doğum yılının hicrî 7 ila 9 yılları arasında olduğunu söylemek tercihe şayan olan görüş olacaktır.

¹²⁸ Kureşî, *Mevsû'atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 36/47; Kâşânî, *Kerâmetü li Seyyideti Zeyneb*, 12.

¹²⁹ Aîşe Abdurrahman Bintü's-Şâtî, *Rasûlullah'ın Kızları ve Torunları*, çev. İsmail Kaya (Konya: Uysal Kitabevi, 1993), 219; Hatice Uluşık, *Hz. Fatıma* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2020), 43.

¹³⁰ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/34.

¹³¹ Halit Özkan, "Zeyneb bint Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/356-357.

¹³² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gābe fî Ma'rifeti's-şahābe*, 4/87.

1.3. Hz. Zeyneb'in İsim ve Lakabları

1.3.1. İsmi

Hz. Zeyneb'e ismini dedesi Hz. Muhammed (sav) vermiştir. Yukarıda da bahsi geçen rivayete göre Hz. Zeyneb doğduğunda henüz yeni vefat etmiş olan teyzesi Hz. Zeyneb bint Resûlullah'a (sav) istinaden bu ismin verildiği söylenmektedir.¹³³

Zeyneb isminin anlamına gelince Arapçada birbirinden farklı manaları vardır. Zeyneb isminin güzel görünümlü ve hoş kokulu olan bir ağaçtan geldiği söylenmektedir.¹³⁴ İbn Arabî kelimenin aslının Zeyn-ü Eb sözcüğü olduğunu söylemiştir. Babasının süsü anlamına gelen bu kelime çok fazla kullanıldığı için Eb kelimesindeki elif hafifletilmiş ve Zeyneb olarak kullanılmıştır.¹³⁵

1.3.2. Lakabları

Terâcim türü eserlerde Hz. Zeyneb hakkında övgü dolu pek çok vasıflandırmalara rastlamak mümkündür. Bunlardan birkaçı bu bölümde zikredilecektir.

1.3.2.1. Akiletü Benî Hâşim

Akîle, kavmi arasında iyi yetişmiş ve üstün, evinde ise diğer fertlerinden ayrı ve üstün tutulan kimse demektir.¹³⁶ Hz. Zeyneb genellikle Akîle, Akiletü Benî Hâşim, Akiletü't-Tâlibiyyîn lakabları ile tanınırdı.¹³⁷ Öyleki çocuklarına “Benî Akîle” denilirdi.¹³⁸

1.3.2.2. Ümmü'l-Mesâib

Ümmü'l-Mesâib, Hz. Zeyneb'in hayatı boyunca karşılaştığı musibetlere binaen kendisine verilen bir isimdir. Kaynaklarda bu musibetler küçük yaşta dedesi Hz. Muhammed'in (sav) hemen ardından annesi Hz. Fâtıma'nın vefatına şahit olması,

¹³³ Bintü'ş-Şâtî, *Rasûlullah'ın Kızları ve Torunları*, 219; Uluişik, *Hz. Fatıma*.

¹³⁴ Muhammed Murtaẓâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs* (Kuveyt: Matbaatü Hukûmeti Kuveyt, 1965), 3/26.

¹³⁵ Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, 3/26.

¹³⁶ Nakdî, *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emirü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 17; Kâşânî, *Kerâmetü li Seyyideti Zeyneb*, 11.

¹³⁷ Nakdî, *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emirü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 17.

¹³⁸ Kureşî, *Mevsû'atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 36/46.

babası Hz. Ali'nin suikast sonucu şehit edilmesi, abisi Hz. Hasan'ın zehirlenerek şehit edilmesi ve tüm bunlardan da büyük bir musibet olarak diğer abisi Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilerek kendisinin de esir edilmesi olarak sıralanmıştır.¹³⁹

1.3.2.3. Sadîkatü'l-Suğrâ

Hz. Zeyneb de annesi gibi Sadîka ismi ile anılırdı. Annesi Hz. Fâtîma'dan ayrılması için Hz. Fatîma'ya Sadîkatü'l-Kübrâ Hz. Zeyneb'e de Sadîkatü'l-Suğrâ denilmiştir.¹⁴⁰

1.3.2.4. Kübrâ

Hz. Zeyneb'in bu sıfat ile anılmasının sebebi daha önce de bahsettiğimiz gibi babası Hz. Ali'nin başka bir hanımından dünyaya gelen Zeyneb adındaki diğer kardeşi ile ayırt edilebilmesidir.¹⁴¹

1.3.2.5. Cezle¹⁴²

Bu lakap ileri görüşlü, kültürlü, akıllı ve görüşlerinde isabetli olan anlamına gelmektedir.¹⁴³

1.3.2.6. Lebîbe¹⁴⁴

Hz. Zeyneb'in yaşamı boyunca başından geçen hadiseler ve Ehl-i beyt ve Müslümanlara karşı olan muhabbet ve bağlılığı bilinmektedir. Bu sebeple, yanan bir kalbe ve şefkatli duygulara sahip olan temiz kadın manasına gelen bu lakap ile de anılmıştır.¹⁴⁵

¹³⁹ Emîn, *A 'yânü 'ş-Şî'a*, 7/137.

¹⁴⁰ Nakdî, *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emirü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 17.

¹⁴¹ Emîn, *A 'yânü 'ş-Şî'a*, 7/136; Nakdî, *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emirü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 17.

¹⁴² Ebû Kasım Ali b. Hasan İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk* (Beyrut/Lübnan: Dâru'l-Fıkr, 1995), 69/174; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî Ma'rifeti's-şahâbe*, 7/166; Hassûn - Meşkûr, *A'lâmü'n-Nisâ'i'l-Mü'minât*, 380.

¹⁴³ Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 7. Kazvini

¹⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî Ma'rifeti's-şahâbe*, 7/166; Hassûn - Meşkûr, *A'lâmü'n-Nisâ'i'l-Mü'minât*, 380.

¹⁴⁵ Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 7.

Ayrıca tüm bu lakaplarının yanında Ümmü Hasan¹⁴⁶ olarak da künyelenmiştir.

1.4. Çocukluk Dönemi ve Yetiştirilmesi

Hiz. Zeyneb'in çocukluk dönemine dair kaynaklarda kayda değer bilgiler bulunmamaktadır. Küçük yaşta iken annesi Hiz. Fâtüma'nın vefat etmesi üzerine üvey anneleri yanında büyümüştür. Terbiye ve yetiştirilmesi ile bizzat babası Hiz. Ali'nin ilgilendiğı belirtilmektedir. Genç yaşta hafızlık eğitimini tamamlayıp, İslâmî ilimlerde de derinleşmiştir. Hiz. Zeyneb'in çocukluk döneminde abiler olan Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin nezdinde üstün bir yere sahip olduğı belirtilmektedir. Hiz. Zeyneb'in, Hiz. Hüseyin'i ziyarete gittiğinde Hiz. Hüseyin'in onu kendi yerine oturttuğı rivayetlerde geçmektedir.¹⁴⁷

Hiz. Zeyneb dedesi Hiz. Muhammed'in (sav) kabrini ziyaret etmek için çıktığında onunla babası Hiz. Ali ve kardeşleri Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin de çıkardı. Kabre girdiklerinde Hiz. Ali kandillerin söndürölmesini isterdi. Hiz. Hüseyin bunun sebebini sorunca Hiz. Ali, "Bir kimsenin kız kardeşinizi görmesinden çekiniyorum." diye cevaplamıştır.¹⁴⁸ Bu tarz menkıbevi anlatılar haricinde Hiz. Zeyneb'in çocukluk dönemine dair detaylı bilgilere rastlanılmamaktadır.

1.5. Evlilik Hayatı

Hiz. Zeyneb'in evlilik hayatı hakkında kaynaklarda teferruatlı bir bilgi bulunmamaktadır. Hangi yılda olduğı belirtilmeden üzerinde ittifak edilen görüş babası tarafında Abdullah b. Ca'fer ile evlendirildiğıdir.¹⁴⁹ Abdullah b. Ca'fer ile olan evliliğinden sonra başka bir evlilik yapıp yapmadığı konusunda ise ihtilaflar mevcuttur. Bazı kaynaklara göre Abdullah b. Ca'fer'in nikahında iken vefat ettiğı

¹⁴⁶ Nakdî, *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emirü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 17; Kureşî, *Mevsû'atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 36/46; Kâşânî, *Kerâmetü li Seyyideti Zeyneb*, 11.

¹⁴⁷ Kureşî, *Mevsû'atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 6/48.

¹⁴⁸ Kureşî, *Mevsû'atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 6/48-49.

¹⁴⁹ Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 5; Kureşî, *Mevsû'atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 36/51; Seyyid Haşim Resûlî-yi Mahallâtî, *Zeyneb-i Kübrâ*, 23; Bintü's-Şâtî, *Seyyidetü Zeyneb*, 47; Seyyid Ali el-Âşûr, *Mevsû'atü Zeyneb el-Kübra bint Ali b. Ebî Tâlib* (Beyrut/Lübnan: Dârü Nazîr Âbûd, 2009), 1/34-35.

belirtilirken¹⁵⁰ birtakım rivayetlerde Muhammed b. Akîl ile de bir evliliğinin gerçekleştiği belirtilmektedir.¹⁵¹

1.5.1. Abdullah b. Ca'fer ile Olan Evliliği

Bu evlilik hakkında rivayetlerde süresi bakımından ihtilaflar mevcuttur. Bazı kaynaklar Hz. Zeyneb'in Abdullah b. Ca'fer ile evlendikten sonra onun nikahında iken vefat ettiğinden bahsederken bazı kaynaklarda da bu evliliğin boşanma sonucu bittiğine işaret edilmektedir.¹⁵² Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Hz. Zeyneb'den önce vefat eden kız kardeşi Hz. Ümmü Külsûm son evliliğini Abdullah b. Ca'fer ile yapmıştır¹⁵³. O halde ilk iddia yani Hz. Zeyneb'in Abdullah b. Ca'fer'in nikahı altındayken vefat ettiğine dair görüş gerçeği yansıtmamaktadır. Yine aynı durumdan dolayı iki kardeşin aynı nikah altında birleşmesi muhal olduğundan bu evliliğin boşanma sonucu bitmiş olması gerekir.

1.5.2. Muhammed b. Akîl ile Olan Evliliği

Hz. Zeyneb'in Abdullah b. Ca'fer'den ayrılmasından sonraki dönemde Hz. Zeyneb'in hayatını konu edinen kaynaklarda herhangi bir evlilikten bahsedilmemektedir. Fakat odağı Hz. Zeyneb'in hakkında malumat veren kaynaklardan diğer neseb kitaplarına çevirince üzerinde durmaya değer birtakım bilgiler ile karşılaşmaktadır. Örneğin bazı ensab kaynaklarında Akîl b. Ebû Tâlib'in soyu hakkındaki kısımlara bakıldığında şu bilgilere rastlanılmaktadır. Akîl b. Ebû Tâlib'in soyu oğlu Muhammed b. Akîl ile devam etmiştir. Muhammed'in Abdullah adında fakih ve muhaddis olan ve Abdurrahman adında salih bir zat olan çocuklarından bahsedilmekte ve bu çocuklarının annesinin Zeyneb bint Ali b. Ebû Tâlib olduğu bildirilmektedir.¹⁵⁴ Bu bilgi çerçevesinde Hz. Zeyneb'in Abdullah b. Ca'fer'den sonra Muhammed b. Akîl ile bir evlilik yaptığı düşünülebilir. Nitekim Hz. Zeyneb'in Abdullah b. Ca'fer'den Abdullah isimli çocuğu olmamasına rağmen bazı kaynaklarda Hz.

¹⁵⁰ Âşûr, *Mevsû'atü Zeyneb el-Kübra bint Ali b. Ebi Tâlib*, 1/65-66.

¹⁵¹ Abdullah Kara- Hilal Kara, *Peygamberimiz'in (sav) Kızları ve Kız Torunları* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 245.

¹⁵² İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/430; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyizi's-şahâbe*, 8/465.

¹⁵³ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/430.

¹⁵⁴ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbi'l-Arab* (Beyrut/Lübnan: Dâr'ul-Kütüb'ül-İlmiyye, 2018), 69.

Zeyneb'e bu isimle bir çocuk nispet edilmektedir.¹⁵⁵ Bu çocuk Muhammed b. Akîl'in yukarıda zikredilen çocuğunun ismiyle örtüşmektedir. Fakat burada Zeyneb ismi verilirken Zeyneb-i Kübrâ mı yoksa Zeyneb-i Suğrâ mı olduğuna değinilmeden umumi bir lafız olarak Zeyneb bint Ali b. Ebû Tâlib ismi geçmektedir. Her ne kadar Türkçe kaleme alınmış bazı eserlerde de Hz. Zeyneb-i Kübrâ'nın bu evliliği yaptığından bahsedilse de başka tarihi kaynaklarda bunun aksi söylenmektedir.¹⁵⁶

Zübeyrî Kitâbu Neseb-i Kureyş isimli eserinde bu evlilikten bahsederken mezkûr Zeyneb'in, Zeyneb-i Suğrâ olduğundan bahseder.¹⁵⁷ İbn Kuteybe el-Maârif adlı eserinde Muhammed b Akîl'in çocuklarından bahsederken bunların annelerinin Zeyneb-i Suğrâ olduğunu nakleder.¹⁵⁸ Yine Ubeydilî de Ahbâru'z-Zeynebât isimli eserinde bu evliliğin Zeyneb-i Suğrâ ile gerçekleştiğini nakletmektedir.¹⁵⁹ Görüldüğü üzere yukarıdaki umum lafız bu kaynaklarda Suğrâ olarak tahsis edilmiştir. Ayrıca Â'yan'uş-Şîa eserinin müellifi bu eserde mezkûr evliliğin Zeyneb-i Suğrâ ile gerçekleştiğini detaylı bir şekilde anlatmaktadır.¹⁶⁰

1.6. Çocukları

Hz. Zeyneb'in (ra) Ali, Avn'ül-Ekber, Abbas, Muhammed ve Ümmü Külsûm adında beş tane çocuğu vardır.¹⁶¹ Bu çocuklarının hepsi Abdullah b. Ca'fer ile olan evliliğinden dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda bu çocuklarının sayısı sekize¹⁶² kadar çıkarılsa da bu tercih edilen bir görüş olmamıştır.

Hz. Zeyneb'in Kerbelâ'da kardeşi Hz. Hüseyin ile iki oğlunun da şehit edildiği bazı kaynaklarda bildirilmektedir.¹⁶³ Hz. Hüseyin Kûfe'ye gitmek için yola çıktığında Abdullah b. Ca'fer onun arkasından Avn ve Muhammed adındaki iki oğlu ile bir mektup göndermiştir. Mektupta Hz. Hüseyin'i bu yolculuktan vazgeçirmeye yönelik sözler sarf eden Abdullah b. Ca'fer, o zaman Hameyn'in valisi olan Amr b. Said'e

¹⁵⁵ Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 54.

¹⁵⁶ Kara- Kara, *Peygamberimiz'in (sav) Kızları ve Kız Torunları*, 245.

¹⁵⁷ Zübeyrî, *Kitabu Nesebi Kureyş*, 85.

¹⁵⁸ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 204.

¹⁵⁹ Yahya b. Hasan el-Ubeydilî, *Ahbâru'z-Zeynebât* (b.y.: Mektebetü's-Şamile, 2021), 14.

¹⁶⁰ Emîn, *A'yânü's-Şî'a*, 7/136-137.

¹⁶¹ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/431.

¹⁶² Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 54.

¹⁶³ Emîn, *A'yânü's-Şî'a*, 7/137; Nakdî, *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emîrü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 96; Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 54.

giderek Hz. Hüseyin içerisinde eman bulunan bir mektup ile geri dönmesini tembih etmesini söylemiştir. Vali Abdullah b. Abbas'a nasıl bir mektup isterse yazmasını altına imza atacağını söylemiş ve bunun akabinde Abdullah b. Ca'fer'in yanında kardeşi Yahya b. Said'i de Hz. Hüseyin'in arkasından göndermiştir. Hz. Hüseyin'e yetiştiklerinde mektubu kendilerine okumalarına rağmen Hz. Hüseyin bu yolculuktan geri dönmeyeceğini bildirmiştir ve Abdullah b. Ca'fer Medine'ye geri dönmüştür.¹⁶⁴ Fakat ilk başta mektubu kendileri ile gönderdiği çocukları kendisiyle Medine'ye dönmemiş Hz. Hüseyin ile yollarına devam etmiştir. Abdullah b. Ca'fer'in oğulları Kerbelâ'daki katliamdan bir şekilde kurtulup Tay kabilesinden bir adama sığınmıştır. Bu adam kendisine sığınan Avn ve Muhammed'i öldürüp kafalarını İbn Ziyad'a getirmiştir.

Kerbelâ'da öldürülen Avn ve Muhammed'in Abdullah b. Ca'fer'in çocukları olduğu hususunda bir ihtilaf yoktur. Fakat kaynakların çoğuna göre bu kişiler Hz. Zeyneb'in çocukları olan Avn ve Muhammed değildir. Burada zikredilen Avn, Avn'ül-Asğar olarak bilinen Abdullah b. Cafer Avn ismindeki diğer oğludur. Avn'ın annesi Cümane bint Müseyyeb b. Necbe el-Fezarî isminde bir kadındır. Muhammed'in annesi ise Havsâ bint Hasafe b. Sakif b. Rebia b. Bekr b. Vail idi.¹⁶⁵

Bazı Şii müellifler¹⁶⁶ bu çocukların Hz. Zeyneb'in öz çocukları olduğunu iddia etmektedirler. Yukarıda anne isimleri ile zikredilen bu kişilerin Hz. Zeyneb'e nispet edilmesinin sebebi, zaten elem dolu bu hadiseden Hz. Zeyneb'in payına düşen acı ve ızdırabı daha da fazla belirginleştirmek olabilir. Şii tarih inşasında oldukça sık rastlanan bu karamsar ve melankolik tavır burada da kendini göstermektedir.

1.7. İlmî Hayatı

Hz. Zeyneb'in yaşadığı dönemdeki Müslüman kadınların arasında kendisini ayıran bir özelliği de ilmi alandaki derinliğidir. Bu alandaki derinliği genel olarak Müslümanlar içerisindeki konumundan ibaret olmayıp daha spesifik bir alan olan Ehl-i beyt kadınları arasında da kendini belli ediyordu. Nitekim Akîletü Benî Hâşim lakabı

¹⁶⁴ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk ve Şîlatu Târîh et-Taberî*, 5/388.

¹⁶⁵ Zübeyrî, *Kitabu Nesebi Kureys*, 80-83.

¹⁶⁶ Nakdî, *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emirü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 96; Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 54; Saffâr, *Miratü'l-Azîme*, 103-105.

ile anılması da bu sebepten ötürüdür.¹⁶⁷ Yine diğer kardeşlerine nazaran eğitimi ile bizzat babası Hz. Ali'nin ilgilenmesi bilinen bir durumdur. Bunun sebebinin kendisinin sahip olduğu aklî ve edebî yeteneklerinden mütevellit olduğu söylenebilir.¹⁶⁸

Hz. Zeyneb'in kadınlara yönelik tefsir dersleri yapması için özel meclisler toplanırdı.¹⁶⁹ Kendisinin Ehl-i beyt'ten olması Kur'ân-ı Kerîm'in mana ve nüzul sebeplerini en iyi bilen insanlardan olmasını sağlıyordu. Bunun yanında öğretici yönü de bu konuda etkiliydi. Ayrıca dinin ince yönleri hakkında bilgi sahibi olmak isteyen kadınlar da kalabalık gruplar halinde Hz. Zeyneb'ten ders alırlardı.¹⁷⁰

Hadis alanında da önemli bir yere sahip olan Hz. Zeyneb Ehl-i beyt içerisinde ebeveyn ve evlat arasındaki ilim silsilesinden¹⁷¹ faydalanmıştır. Hz. Zeyneb annesi Hz. Fâtîma'dan ve Esma bint Ümeys'ten hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Muhammed b. Amr, Ata b. Sâ'yeb, yeğeni Fâtîma bint Hüseyin b. Ali¹⁷², Cabir b. Abdullah el-Ensârî ve Abbad el-Amirî hadis rivayet etmiştir.¹⁷³

Abdullah b. Abbas'ın (r.a) Hz. Zeyneb'ten rivayette bulunduğu ve bu rivayeti aktarırken de “bana bizim iffetli kızımız Zeyneb bint Ali haber verdi ki...” diyerek söze başladığı bilinmektedir.¹⁷⁴ Şîî kaynaklarda İbn Abbas'ın halledemediği fikhî konularda Hz. Zeyneb'e danıştığı zikredilmektedir.¹⁷⁵

Hadis alanında uydurma hadisleri tespit ederek bu rivayetleri kaynaklardan uzak tutmak için çaba gösteren muhaddis alimler, Hz. Zeyneb'in de içinde bulunduğu Ehl-i beyt'ten rivayet edilen hadislere biraz daha ihtimam göstermiştir. Bundan dolayıdır ki Hz. Ali'nin şîası, taraftarından özellikle de Kûfe'lilerden gelen rivayetlere daha temkinli yaklaşmışlardır.¹⁷⁶ Çünkü siyasî ve itikadî fırkalaşma dönemlerinde bu isimler üzerinden üretilen rivayetlerle zaman zaman tarihi olaylar dinî bir zemine

¹⁶⁷ Kureşî, *Mevsû'atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 36/46.

¹⁶⁸ Hassûn - Meşkûr, *A 'lâmü'n-Nisâ' i'l-Mü'minât*, 381.

¹⁶⁹ Hassûn - Meşkûr, *A 'lâmü'n-Nisâ' i'l-Mü'minât*, 381.

¹⁷⁰ Nakdî, *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emirü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 36; Hassûn - Meşkûr, *A 'lâmü'n-Nisâ' i'l-Mü'minât*, 381; Bintü's-Şâtî, *Seyyidetü Zeyneb*, 53.

¹⁷¹ Gülgün Uyar, “Ali-Fâtîma Evlâdı Arasında Bilgi İsnâdı (İlk Üç Asır)”, *Marife* 8/3 (2008), 240.

¹⁷² Kehhâle, *A 'lâmü'n-nisâ' fî 'âlemeyi'l- Arab ve'l-İslâm*, 2/92.

¹⁷³ Hassûn - Meşkûr, *A 'lâmü'n-Nisâ' i'l-Mü'minât*, 380.

¹⁷⁴ Bintü's-Şâtî, *Seyyidetü Zeyneb*, 53; Seyyid Haşim Resûlî-yi Mahallâtî, *Zeyneb-i Kübrâ*, 19.

¹⁷⁵ Kureşî, *Mevsû'atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 36/50.

¹⁷⁶ Uyar, “Ali-Fâtîma Evlâdı Arasında Bilgi İsnâdı (İlk Üç Asır)”, 254.

oturtulmaya çalışılmıştır. Bununla da yetinilmeyip özellikle Ehl-i beyt'e mensup kişilerin ağızlarından karışık görüşteki şahıs veya fırkalar mülhidlik, mürtedlik ve hatta müşriklik ile tavsif edilmiştir. Bazen de taraftar olunan kişi veya fırkaları yüceltmek için rivayetler üretilmiştir.¹⁷⁷

Bu kısımda Hz. Zeyneb'ten rivayet edilen hadis çeşitlerinden örnekler vermek, konunun anlaşılmasında fayda sağlayacaktır. Hz. Zeyneb kanalıyla rivayet edilen birkaç hadis şöyledir: Ata b. Sabit şöyle dedi: Ebû Ca'fer bana Zeyneb bint Ali – ya da Ali'nin kızlarından biri- adında bir kadını gösterdi. O şöyle diyordu: Nebî'nin (sav) Tahmân yahut Zekvân adında bir kölesi bana şöyle nakletti. Nebî (sav) şöyle buyurdu: “Sadaka, Muhammed'e (sav) ve onun ailesine helâl değildir. Bir kavmin mevlâsı da onlardandır.”¹⁷⁸ Bu tarz rivayetler mezhep farkı olmaksızın Müslümanların hepsi tarafından makbul görülmüştür. Çünkü bu rivayetler Şîî kaynakların yanında Ehl-i Sünnet kaynaklarında da kullanılmıştır.¹⁷⁹

Önceden de bahsedildiği gibi mevzu' olduğu âşikâr olan ve belli kişi ve kesimleri yüceltmek amacıyla üretilen rivayetler de mevcuttur. Örneğin Hz. Zeyneb'in de ravileri arasında bulunduğu bir rivayette Hz. Ali Resûlullah'tan (sav) şöyle nakletmiştir: “Hazreti Fâtıma, insan sûretinde yaratılan bir hûridir. Peygamberlerin kızları âdet görmezler.”¹⁸⁰ Hayız halinin doğurganlığın bir işareti olduğu tıbben bilinen bir olgudur. Aynı zamanda Hz. Fâtıma'nın dünyaya getirmiş olduğu çocuklar da bilinmektedir. Bunların da üzerinde kendisi bir beşer olan Hz. Muhammed'in (sav) âdet görmeyen bir hûri yani beşer olmayan bir çocuk dünyaya getirdiği iddiası Hristiyanî bir bakış açısidir. Her hali ile mevzu' olduğu anlaşılan bu ve bunun benzeri rivayetler mezkûr şahıs ve zümreleri yüceltmek amacıyla üretilmiş olsa da amacından çok farklı yerlere hizmet etmektedir.

Hz. Zeyneb'ten rivayet edilen bir başka hadiste şöyledir:

Zeyneb bint Ali, Fâtıma bint Muhammed'den (sav) şöyle nakletti: Nebî (sav) Ali'ye baktı ve şöyle dedi: “Bu (Ali) cennettedir. Onun şîasından, taraftarlarından bir grup İslâm'dan çıkacaklardır. Onlar Râfıza olarak isimlendirilir. Onlarla karşılaştığınız zaman onları öldürün. Çünkü onlar müşriktirler.”¹⁸¹

¹⁷⁷ Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 44/252-278.

¹⁷⁸ İbn Manzûr, *Muhtasarü Tarihi Dimaşk li-İbn Asâkir*, 9/177.

¹⁷⁹ İbn Manzûr, *Muhtasarü Tarihi Dimaşk li-İbn Asâkir*, 9/177.

¹⁸⁰ Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 72.

¹⁸¹ İbn Manzûr, *Muhtasarü Tarihi Dimaşk li-İbn Asâkir*, 9/177.

Şîî bir müellif olan Kazvinî Hz. Zeyneb ile ilgili eserinde bu rivayetin sadece “Bu (Ali) cennettir.” kısmını zikretmiştir. İlgili naklin dipnotunda Rafizîler ile ilgili olan kısım kastedilerek şöyle bir açıklama yapılmıştır. “Bu hadise, Emirü’l-Müminin’in bazı düşmanları, kalplerindeki kini ortaya koyan cümleler eklemişlerdir.”¹⁸² Fakat muarız düşüncede olanların kalplerindeki kinlerini ortaya böyle dökmesini eleştirirken aynı eserde Hz. Ömer’in yanında bulunan ashab için münafık¹⁸³ ve Müslümanların annesi olan Hz. Âişe (ra) için de saygısız ifadeleri¹⁸⁴ kendisinin kullanması da ayrı bir çelişkiyi gözler önüne sermektedir.

Hadis ilminin haricinde kaynaklarda Hz. Zeyneb için delil getirmekte onun kadar yeteneklisinin olmadığı söylenmektedir.¹⁸⁵ Bu da onun fıkıh ve cedel sahalarında da ehliyet sahibi olduğunu göstermektedir. Yine belagat yönünden bahsedilirken babası Hz. Ali’ye benzetilmektedir. Huzeymetü’l-Esedî’nin şöyle dediği rivayet edilmektedir. “Hz. Hüseyin’in şehadetinden sonra Kûfe’ye girdim. Orada Hz. Zeyneb’ten daha güzel ve ifadeli konuşan hiçbir ağız görmedim. Bu belagatli konuşmalar sanki müminlerin emiri Hz. Ali b. Ebû Tâlib’in dilinden dökülüyordu.”¹⁸⁶ Bu belagati Hz. Zeyneb’in Kûfe’de ve Şam’da yaptığı konuşmalarda görmek mümkündür.

Hz. Zeyneb’in ilmi yönünü anlatan diğer bir rivayet ise yeğeni Zeynelabidin lakabıyla maruf Ali b. Hüseyin’den aktarılmaktadır. Halasına hitaben “Sen Allah’ın (c.c) lütfuyla öğretici olmadan bilen, kavraticı olmadan kavrayansın.”¹⁸⁷ diyerek onu övmüştür. Burada “öğretici olmadan bilen ve kavraticı olmadan kavrayansın” sözünü beşer üstü bir ilham olarak anlamaktan ziyade te’kide ve özel bir efora gerek duymadan sahip olduğu kapasite ve zekasına dikkat çekilmesi olarak anlamak daha yerinde olacaktır.

Hz. Zeyneb’in üstün hitabet yeteneğine dair bir diğer örnekte Şam’da Yezid tarafından tutulduğu vakit Kerbelâ’da Hz. Hüseyin ve ashabının başına gelenleri etrafındakilere anlatmasıdır. Bu anlatılar ve kendisinin tuttuğu yas oradaki halkı

¹⁸² Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 73.

¹⁸³ Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 1.

¹⁸⁴ Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 10.

¹⁸⁵ Bintü’ş-Şâtî, *Seyyidetü Zeyneb*, 52.

¹⁸⁶ Bintü’ş-Şâtî, *Seyyidetü Zeyneb*, 53.

¹⁸⁷ Hassûn - Meşkûr, *A’lâmü’n-Nisâ’i’l-Mü’minât*, 381; Nakdî, *Zeynebü’l-Kübra Bintü’l-İmam Emirü’l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 36; Kureşî, *Mevsû’atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 36/51.

derinden etkilemiştir. Nitekim Şii kültürünün vazgeçilmez bir parçası olan “meclis/mecalis” kültürünün ilk tohumlarını Hz. Zeyneb böylelikle atmıştır. Daha sonraki nesillerde “meclis/mecalis” ismi ile taziye kültürü oluşmuş ve bir gelenek haline gelmiştir.¹⁸⁸

1.8. Kerbelâ’da Hz. Zeyneb

Hz. Zeyneb hakkında, kaynaklarda özel hayatına dair detaylı bilgilere rastlanılmamaktadır. İlk dönem biyografi türü eserlerin odağında, salt bir şekilde kişilerin hayatlarını anlatma amacı görülmemektedir. Bu eserlerin te’lif edilme amacı, hadis ilmine hizmet ederek cerh ve ta’dil uygulamasının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için kişilerin biyografik şemaları çıkartılmasıdır. Bu çabanın sonucunda vücuda gelen eserlerden, tarih ilmi de payına düşen miktarda faydalanmıştır.

Bu tarz biyografik çalışmaların görüldüğü diğer bir alan ise soylu ve iktidar sahibi ailelerin fertlerine yönelik yapılan çalışmalardır. Bunların yapılma amacı, çoğu zaman yönetime yeni geçmiş kişiler için dost ve rakip olabilecek akraba ve eşraf hakkında bilgi almak, bu kişilerin geçmiş hayatları, karakterleri hakkında fikir sahibi olmaktır.¹⁸⁹ Böylelikle iktidara yeni gelen yönetici etrafındakiler hakkında hayatî bilgilere sahip olup buna göre pozisyon alacaktır. Her ne kadar ilk te’lif edilme amaçları farklı olsa da bu tarz eserler tarihî kitaplar için önemli kaynaklar olmuştur.

Hz. Zeyneb’in yukarıda zikredilen nedenlerle doğrudan veya ciddi bir ilişkisi olmadığı için kendisinin ilmî yönü hariç özel hayatına dair kaynaklarda tatmin edici bilgilere rastlanılmamaktadır. Ayrıca Müslüman bir hanım olmasından dolayı belli bir yaştan itibaren hicaba bürünmesi özel hayatına dair malumatların kısıtlı olmasının sebepleri arasında sayılabilir.¹⁹⁰ Fakat İslâm tarihinin seyrini belirleyen birtakım hadiselerde rol almış ve sahip olduğu karakter ve duruşu ile ciddi etkiler bırakmıştır. Bu kısımda İslâm tarihinde ve Müslümanların zihin ve yüreklerinde ciddi etkiler bırakan bazı tarihî hadiseler ve bu hadiselerde Hz. Zeyneb’in doğrudan içinde bulunduğu kısımlar ve dolaylı olarak etki ettiği olaylar incelenecektir.

¹⁸⁸ Özkan, “Zeyneb bint Ali”, 44/357.

¹⁸⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, 59.

¹⁹⁰ Bintü’ş-Şâtî, *Seyyidetü Zeyneb*, 51-52.

Kerbelâ hadisesi Müslümanların ortak paydada buluşabildikleri ve bu kederi hissedebildikleri olaylardan birisidir. Bu hadise vuku bulduğu andan itibaren günümüze kadar tartışılmış, birbirinden farklı anlatımlara sahne olmuştur. Kerbelâ vakası kimi zaman Şîî tarih inşasında olduğu gibi İlahî kaderin bir cilvesi olarak İsmailvarî bir kurban olarak yola çıkan Hz. Hüseyin portresi tasvir edilmiş ve mucizelerin birbirini kovaladığı bir saha haline getirilmiştir. Yahut buna nazaran daha soğukkanlı yaklaşımlarla tarihî olaylar nakledilmeye çalışılmıştır.¹⁹¹ Kimi zaman da bu hadise üzerinden siyasî ve itikadî konumlanmalar vaki olmuştur. Bu anlatımların doğruluğu ya da yanlışlığı bir kenarda tartışılabilirken bu hadisenin İslâm tarihinde bir kırılma noktası olduğu yadsınamaz bir hakikattir.

Kerbelâ hadisesinin kronolojik olarak anlatımı bu çalışmanın odağını değiştireceği için bu hadise içerisinde Hz. Zeyneb'in konumu ve etkilerine değinilecektir. Kerbelâ'nın kadın kahramanı¹⁹² olarak tavsif edilen Hz. Zeyneb Hz. Hüseyin'in ailesi ile Mekke'den Kûfe'ye doğru yola çıkmasından itibaren bu hadisenin merkezinde yerini almıştır.

Hz. Hüseyin Mekke'den hurucu esnasında birçok engelleme, uyarı ve nasihat ile muhatap olmuştur. Bu çabalardan en dikkat çeken Hz. Abdullah b. Abbas'a aittir. İslâm aleminde fıkıh, tefsir ve hadis konusundaki derinliği ile malum olan İbn Abbas tarih kitaplarında yer alan bu diyalog ile büyük bir ileri görüşlülük sergileyerek ferasetini ortaya koymuştur. Hz. Hüseyin'e şu şekilde tavsiyede bulunmuştur: “Ey amcamın oğlu, Kûfe'ye mi gidiyorsun, bana ne yapmak istediğini açıkla.”

Hz. Hüseyin, “Önümüzdeki bir iki gün içinde yola koyulacağım inşallah.” diyerek cevap verdi.

İbn Abbas ona şöyle dedi:

“Bundan dolayı senin için Allah'a (cc) sığınırım. Allah (cc) sana merhametiyle muamele eylesin bana söyle, sen başlarındaki valiye öldürmüş, şehirlerini zapt altına almış, düşmanlarını kovmuş – böylelikle senin oraya gitmek için hazırlıkları tamamlamış- bir kavme doğru mu gidiyorsun. Eğer böyle yaptılarsa onlara doğru yola çık. Şayet onların başında emirleri olup şehirlerindeki işleri yürütüyor halde seni çağırıyorsa ancak seni savaşa ve ölüme çağırıyordur. Sana ihanet etmelerinden, seni yalanlamalarından, sana muhalefet etmelerinden ve seni yüzüstü bırakmalarından emin değilsin. Seninle savaşmak için çağrıldıklarında sana karşı insanların en şiddetlisi olurlar.”

¹⁹¹ Demircan, *Kerbela*, 61.

¹⁹² Bintü'ş-Şâtî, *Seyyidetü Zeyneb*, 55.

Hız. Hüseýin bu sözlere cevaben, “Ben Allah’tan (cc) hayırlı olanı istiyorum ve ne olacaksa onu bekliyorum.” dedi.

O günün akşamında yahut ertesi günü Abdullah b. Abbas Hız. Hüseýin’in yanına geldi ve ona şu şekilde nasihatte bulundu:

“Ey amcamın oğlu ben bu duruma katlanamıyorum, sabredemiyorum. Ben bu yolda tükenip helak olmandan korkuyorum. Irak halkı vefasız ve hain bir kavimdir. Onlara sakın yaklaşma. Bu şehirde-Mekke’de- kal sen Hicâz ehlinin efendisisin. Şayet Irak ahâlisi seni başlarında görmek istiyorsa onlara düşmanlarını, başlarındakini defetmelerini emreden bir mektup yaz. Bundan sonra oraya git. İlla buradan çıkacaksan da Yemen’e git. Orası korunaklı ve patikadır. Uzun ve geniş bir alanı vardır. Ve oranın halkı babanın taraftarıdır. Sen orada insanlardan soyutlanırsın. Uzlette olursun. Oradan insanlara mektup yaz ve elçi gönder. Çağrını oradan yay. Bunu yolu tutarsan afiyette olacağını umuyorum.”

Bu sözler üzerine Hız. Hüseýin, “Ey Amcamın oğlu, Vallahi senin şefkatli bir nasihatçi olduğunu biliyorum. Fakat ben bu yolculuğa çıkmak için kararımı verdim ve hazırlığımı yaptım.” diyerek cevap verdi.

İbn Abbas Hız. Hüseýin’e, “Eğer bu yola çıkacaksan bari kadınlarını ve çocuklarını beraberinde götürme. Vallahi ben Hız. Osman’ın gözü önünde eşi ve çocuğunun öldürüldüğü gibi onların da senin gözün önünde öldürölmesinden korkuyorum.” dedi.¹⁹³

Hız. Hüseýin ile Ehl-i beytinin başına gelen bu elim hadiseyi yıllar sonra tarihî rivayetlerden öğrenenler, olayın başlangıcına, gidişatına ve sonucuna vakıf oldukları halde yukarıdaki tavsiyelerden başka bir tavsiyede bulunamazlardı. Hız. Hüseýin’in Mekke’den çıkmaması, çıkacaksa da Yemen’e gitmesi bunu da kabul etmeyecekse Kûfe’ye davet edenlerin evvela başlarındaki valiyi zapt edip hazır bir düzene davet etmeleri ya da ailesini yanında götürmemesi gerektiği söylenecektir. Tüm bu alternatifleri olay vuku bulmadan bir uyarı sadedinde Hız. Abdullah b. Abbas Hız. Hüseýin’e söylemiştir. Neticede Hız. Hüseýin Kerbelâ hadisesinde karşılaştığı cinayeti görünce Hız. Abdullah b. Abbas’a hak vermiştir.¹⁹⁴

Bu konuda o dönemde yaşayan sahabenin ve kanaat önderlerinin tüm bu uyarıların yanında hususi olarak Hız. Abdullah b. Abbas’ın uyarısının zikredilmesinin

¹⁹³ İbn Sa’d, *Kitâb’ut-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/428; Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/383-384; Ali b. Hüseýin el-Mes’ûdî, *Mürücü’z-zeheb ve Ma’adin el-Cevâhir* (Beyrut/Lübnan: el-Camiatü’l-Lübnaniyye, 1970), 3/249; Ebü’l-Fidâ’ İsmâîl b. ‘Omer b. Keşîr ed-Dimeşkî İbn Keşîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, thk. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuhsin et-Turkî (b.y.: Dâru Hicr, 1418/1997), 495-496; İbn Keşîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 11/495-496.

¹⁹⁴ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/424.

sebebi; sâir vâz u nasihatlerin manay-ı muhtevasını haiz olan sözler ve daha fazlası Hz. İbn Abbas'ın nasihatlerinde mevcuttur. Ayrıca bir rivayete göre Hz. İbn Abbas Hz. Hüseyin'e eğer illa gidecek ise ailesini yanında götürmemesini tembihlerken perde arkasından Hz. Zeyneb bunu duymuş ve konuya dahil olmuştur. Şeyhimiz, büyüğümüz, efendimiz yola çıkarken bizim onu sonu belli olmayan bu yolda yalnız mı bırakmamızı istiyorsun diyerek Hz. İbn Abbas'a karşı çıkmıştır.¹⁹⁵ Bu sözler her ne kadar bazı kitaplarda rivayet edilse de aslına güvenilir kaynaklarda rastlanmamaktadır. Öte yandan Hz. Zeyneb'in perde arkasından aile reislerinin konuşmalarına kulak kabartması ve dahi konuşmaya karışarak münakaşaya girmesi Hz. Zeyneb'in kaynaklarda anlatılan eğitimi, terbiyesi ve karakterine dair özellikleriyle örtüşmemektedir.

1.9. Kerbela Vakasının Arefesinde Yaşananlar

Kerbela Vakasında Hz. Zeyneb rivayetlerde, Ömer b. Sa'd'ın ordusunu Hz. Hüseyin'in üzerine doğru harekete geçirdiği zaman zikredilmeye başlar. Muharrem'in 9. günü perşembe akşamı¹⁹⁶ veya ikindi namazına müteakip askerler bineklerine binip Hz. Hüseyin'in üzerine doğru ilerlemeye başladılar. Hz. Hüseyin bu esnada çadırının önünde oturmuş, bacaklarının arasına kılıcını koymuş, ellerini birbirine kavuşturmuş, kendisi de bu kılıca yaslanarak uyuyakalmıştı.

O esnada Hz. Zeyneb bir ses işitti. Ardından Hz. Hüseyin'e "Ey kardeşim! Yaklaşan sesleri duymuyor musun?" dedi. Hz. Hüseyin başını kaldırdıktan sonra Hz. Zeyneb'e "Rüyamda Resûlullah'ı (sav) gördüm. Bana "Sen, bize dönecek, geleceksin!" buyurdu." dedi.

Kardeşinin bu sözleri üzerine Hz. Zeyneb, "Vah başımıza gelenlere!" diyerek ellerini yüzüne vurmaya başladı. Çünkü Hz. Hüseyin'in bu sözlerinden dolayı kendisinin öleceğine dair yakîn bir bilgiyi hâiz olduğunu anlamış ve derin teessüre kapılmıştı. Hz. Hüseyin böyle hareketlerin kendisine yakışmayacağını söyleyerek kardeşini teskin ve teselli etti. Hz. Zeyneb'e hitaben, "... Ey kardeşciğim! Sus! Rahman olan Allah (cc), sizi rahmeti ile esirger!" dedi.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Bağdâdî, *Zeyneb bintü Ali*, 101-102.

¹⁹⁶ Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, *el-Ahbâru't-Tivâl* (Kâhire: Vizâretü's-Sekâfeti ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, 1960), 256.

¹⁹⁷ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/416.

Aynı günün akşamı Hz. Hüseyin'in oğlu Ali b. Hüseyin Zeynelabidin Hz. Zeyneb ile babası arasında geçen diyalogu şöyle rivayet etmektedir:

“Vallahi ben babamın, sabahında şehit edildiği akşam oturuyordum.¹⁹⁸ Halam Zeyneb bana refakat ediyor, hastalığımdan dolayı bana bakıyordu. O esnada babam ve Ebû Zer el-Ğıfarî'nin azadlısı Huveyy¹⁹⁹ ile yanımıza geldi. Babam, “Ey Zaman! Üf! Bıktım senin arkadaşılığından! Senin nice sabah ve akşamlarına sahip ve talip olanlar, ölmüş gitmişlerdir. Zâten Zaman, iyi ve salih kişileri tüketmeye doymaz. İşler, ancak Celil olan Allah'a (cc) rücu' eder. Her canlı, ahiret yoluna çekilir, gider!”²⁰⁰ diyordu. Bu sözleri 2 veya 3 defa tekrarladığı zaman babamın bu sözlerden maksadını anladım. Boğazım tıkanı. Hıçkırmaya başladım. Gözyaşımı tuttum. Üzerimize belanın ineceğini anladım. Halam Zeyneb'e gelince o babamın sözlerini duyar duymaz üstünü, elbisesini çekiştirmeye başladı. Nitekim kadınlar, yufka yürekli, tahammülsüz olur, üzüntülerini gizli tutamaz ve üstlerini başlarını çeker, yırtar ve açarlar. Halam “Eyvah! Vay halime! Keşke ölüm beni bugün hayattan koparsaydı. Annem Fatıma, babam Ali, kardeşim Hasan... Hepsi öldüler. Geriye sadece artıklar kaldı.” diyordu. Babam Hz. Hüseyin, Hz. Zeyneb'e bakarak “Ey kardeşim! Şeytan senin usluluğunu gidermesin!” dedi. Halam “Anam, babam sana kurban olsun ey Ebû Abdullah! Ben, kendimi senin için feda etmek istiyorum!” dedi. Yeniden tasalanıp kederlenmeye başladı ve gözleri yaşla doldu. Babam ona “Bu gece bağırıp çağırmaı bıraksan da biraz yatıp uyusan olmaz mı?” dedi.²⁰¹

Bir başka rivayette ise Hz. Zeyneb “Ey Ebû Abdullah sana feda olayım, sen sanki ölümü arzuluyor gibisin.” dedikten sonra Hz. Hüseyin'in gözleri yaşararak “Ey kardeşim! Şayet kaya kuşunu²⁰² rahat bıraksalardı elbette uyurdu.” diye cevap vermiştir.²⁰³

Ali b. Hüseyin'in rivayeti şöyle devam etmektedir: Halam, “Vay benim halime! Demek sen çalındın gittin? Bu, benim kalbimi yaraladı. Bana çok ağır geldi!” diyerek ellerini yüzüne vurmaya, elbisesini yırtmaya başladı. Bu hale daha fazla dayanamayarak sırtüstü düşüp bayıldı.

Babam Hz. Hüseyin, Hz. Zeyneb'in yanına ayılması için yüzüne su serpti. Halam kendine gelince, ona:

“Ey kardeşim! Allah'tan (cc) kork! Sen, Allah'ın (cc) öğrettiği şekilde musibete katlan, Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah' a idiz ve şüphesiz O'na döneceğiz.²⁰⁴ de! iyi bil ki yeryüzü halkı hep ölürlər, gök halkı kalırlar. Yeri, kudreti ile yaratan, yarattıklarını, öldükten sonra diriltən, bir ve tek olan Allah'ın (cc) zatından başka her şey yok

¹⁹⁸ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzıh el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (Beyrut/Lübnan: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 2010), 2/156.

¹⁹⁹ Cüveyn olarakta zikredilmektedir. Bknz; Emîn, *A'yânü's-Şî'a*, 7/137.

²⁰⁰ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/420; Köksal, *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ*, 125.

²⁰¹ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/420; Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/157.

²⁰² Başka bir çeviride keklik olarak geçmektedir. Bknz; Bintü's-Şâtî, *Rasûlüllah'ın Kızları ve Torunları*, 293.

²⁰³ Lût b. Yahya b. Saîd Ebû Mihnef, *Kitâbu Makteli Hüseyin* (Kum: Çâbhâne-i İlmiyye, 1944), 110-111; Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/420; Emîn, *A'yânü's-Şî'a*, 7/138; Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 12; Seyyid Haşim Resûlî-yi Mahallâtî, *Zeyneb-i Kübrâ*, 50.

²⁰⁴ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, el-Bakara 2/156. Bakara suresi 156.

olucudur. Babam, benden hayırlı idi. Annem de benden hayırlı idi. Kardeşim de benden hayırlı idi. Benim için de onlar için de her Müslüman için de Resûlullah (sav), güzel bir örnektir.” diyerek ona bu meyanda daha başka sözler de söyleyerek sabır tavsiye etti. Ardından “Ey kardeşim sana ant veriyorum. Yeminimden çekin de ben öldüğüm zaman, benim için üstünü başını yırtma, yüzünü tırmalama. Benim için âh vâh etmeyi, helâk olmayı bırak.”

Dedi. Halamı getirtip benim yanıma oturttu. Kendisi de ashabının yanına gitti.²⁰⁵

Bu rivayetten anlaşıldığına göre Hz. Hüseyin’in ölümün artık bir seçenek olmaktan çıktığını anlaması ve bunu kendisiyle paylaşması Hz. Zeyneb’i derinden etkilemişti. Nitekim bu hazin sona mazlum bir pozisyonda kavuşulması Hz. Zeyneb’i daha fazla teessüre sevk ediyordu. Çünkü saldırmaya hazır ve müsella 4 bin kişilik bir orduya karşı 32 atlı ve 40 piyadeden oluşan²⁰⁶ 72 kişilik²⁰⁷ bir kafilenin gelmesi, karşılıklı bir savaştan ziyade bir idam organizasyonunu andırmaktadır. Fakat rivayetlerde geçen Hz. Zeyneb’in bu durum karşısında yüzüne vurması, elbisesini ve kendi bedenini çekiştirmesi ve bitap düşerek baygınlık geçirmesinin, kendisinin karakteristik özelliği ile yahut herhangi bir isyan nüvesi ile açıklanması hatalı bir çıkarım olacaktır. Nitekim Hz. Zeyneb’in aldığı eğitim, sahip olduğu karakteri ve imanı açıkça göstermektedir ki kendisi vakur ve mümin bir kadındır. Bu hal ve tavırlarının açıklamasını yeğeni Ali b. Hüseyin mezkûr rivayette açıklamaktadır. Hz. Zeyneb’in elbisesini çekiştirdiğini söyledikten sonra bu tavrın kadınlığın fitrî özelliği olduğunu dolayısıyla duygularını özellikle hüzn, elem ve kederlerini izhar etmede daha aceleci davrandıklarını söylemektedir. Anlaşılan odur ki burada görülen elbiseleri çekiştirip yüzüne vurma hadisesi bir cinnet yahut bilinç kaybı değil, gelecek olan elim son karşısında kadın olarak duygusal belki de biraz örfî bir dışavurumdur.

1.10. Kerbela Günü Yaşananlar

Muharrem ayının 10. günü Ömer b. Sa’d’ın komutasındaki Şam ordusu ile Hz. Hüseyin’in gurubu çatışmaya başladı. Karşılıklı mücadele başlamadan evvel Hz. Hüseyin son defa atına binerek Kûfe askerlerine doğru bir hutbe irad etti. Bu hutbesinde yapmak üzere oldukları şenaat ve cinayetin yanlış olduğuna dair vâz u nasihatte bulundu. Hutbesini Resûlullah’ın (sav) kendi kavmine karşı okuduğu şu ayeti

²⁰⁵ Ebû Mihnef, *Kitâbu Makteli Hüseyin*, 111-112; Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/420-421.

²⁰⁶ Dîneverî, *el-Ahbâru’t-Tivâl*, 256.

²⁰⁷ Ordu sayıları için bkz; Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/422; Ya’kûbî, *Târîhu’l-Ya’kûbî*, 2/156.

kerime ile bitirdi: “Çünkü benim velim, Kitab’ı (Kur’an’ı) indiren Allah’tır. O, bütün salihlere velilik eder.”²⁰⁸ Bu sözleri işittikten sonra aralarında Hz. Zeyneb’in de bulunduğu Hz. Hüseyin’in kız kardeşleri, feryat u figana başladı. Karşısındaki orduyu ve arkasındaki feryat eden kadınları gören Hz. Hüseyin, “İbn Abbas, haklı imiş. O, beni kadınlarla yola çıkmaktan menetmişti.” dedi. Daha sonra kardeşi Abbas b. Ali’ye kadınları susturması için gönderdi.²⁰⁹

Ömer b. Sa’d’ın yanında Şimr b. Zilcevşen bulunuyordu. Bu kişi Ubeydullah b. Ziyad tarafından İbn Sa’d’ın yanında durması ve Hz. Hüseyin’e karşı yumuşak bir tavır takınıp savaşmaktan geri durursa onu infaz edip komutayı ele alması için görevlendirilmişti. Bunu bilen Ömer b. Sa’d ilk oku atarak etrafındakilere de şahit olun savaşı başlatan ilk oku ben attım demiştir.²¹⁰ Bunu, vazifesini layıkıyla yaptığı hususunda ordudakileri şahit tutmak ve geri döndüğünde vaat edilen Rey valiliğine getirilmesi amacıyla yaptığı söylenebilir.

Kerbelâ olayında iki taraf arasında savaş ilk önce mübarezeler şeklinde başlamıştı. Teke tek yapılan bu mücadelelerden Hz. Hüseyin’in ashabı galibiyetle çıkıyordu. Kûfe ordusunda zaiyatların artması sonucu toplu hücum emri verildi ve yaklaşık 72 kişilik Hz. Hüseyin’in kafilesine saldırılmaya başlandı. Hz. Hüseyin’in ashabı ve Ehl-i beyt’i teker teker şehit olmaya başlamıştı. Hür b. Yezid gibi başta Kûfe ordusunda olduğu halde işlerin bu raddeye varacağını düşünemeyenler Hz. Hüseyin’in safına geçmiş olsa da bu savaşın seyrinde herhangi bir etki sağlamamıştır. Zaten Hür b. Yezid taraf değiştirdiğinde amacının bu yapılan işten berî olduğunu ispatlamak ve tevbe etmek olduğunu dile getirmiştir.²¹¹

Hz. Hüseyin’in Ehl-i beytinden ilk şehit olan kişi Ali b. Hüseyin el-Ekber’dir. Recez²¹² söyleyerek savaş meydanında kılıç sallarken bir mızrak darbesi sonucunda yere düşmüştür. Ardından etrafı düşmanlar tarafından çevrilerek bedeni parçalanmıştır. Bu olayı Humeyd b. Müslim el-Ezdî şöyle aktarmıştır: “O gün Hz. Hüseyin’den kulağımla işittim. Şöyle diyordu “Oğulcuğum! Seni öldüren kavmi de

²⁰⁸ *Kur’an-ı Kerim Meâli*, el- A’râf 7/196.

²⁰⁹ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/424; Köksal, *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ*, 129.

²¹⁰ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/429.

²¹¹ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/428.

²¹² Recez, eski Araplar’ın “kasîd, remel, recez” diye adlandırdıkları belirli konulara tahsis edilmiş şiir nevilerinden birinin adıdır. Detaylı bilgi için bkz; Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Recez”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/509.

Allah öldürsün...” Daha sonra doğan güneş gibi bir kadının, Ali b. Hüseyin el-Ekber’in yanına doğru koşarak geldiğini gördüm. Onun kim olduğunu sordum. Resûlullah’ın (sav) kızı Fâtıma’nın kızı Hz. Zeyneb’tir denildi.” Burada doğan güneş gibi bir kadın lafzı ile kastedilen Hz. Zeyneb’in yüz ve ten güzelliği ve parlaklığına işaret olabilir. Ayrıca harb alanında çadırından çıkarak ölen yeğenine “Ey sevgili! Ey kardeşimin ciğerparesi!”²¹³ diyerek şefkat ile koşması savaşın vuku bulduğu şartlara göre olağan dışı ve dikkat çekici bir hadise olduğu için de böyle betimlenmiş olabilir. Humeyd rivayete şöyle devam etmektedir. “Zeyneb, Ali b. Hüseyin el-Ekber’in cesedinin yanına gelince, üzerine kapandı. Hüseyin geldi. Hz. Zeyneb’in elinden tuttu ve çadırına kadar götürdü. Sonra oğlunun yanına geldi. Yanındaki gençlere de onun bedenini çadırların yanına taşımalarını söyledi.”²¹⁴

Savaşın şiddetinin artıp Hz. Hüseyin’in etrafındaki ashab ve Ehl-i beytinden hayatta kalanların sayısı azalınca Kûfe askerleri Hz. Hüseyin’in etrafını iyi sarmıştı. Hz. Hüseyin etrafındakilere bir hamle yaptığında düşman askerleri tarafında oluşturulan çember genişliyor daha sonra tekrar Hz. Hüseyin’e doğru ilerleyip onu sıkıştırıyorlardı. Fakat Hz. Hüseyin’e karşı ciddi bir saldırı yapmaya cesaret edemiyorlardı. Bu durumda iken Hz. Hüseyin’in yanına küçük yaştaki yeğeni gelmek istedi. Fakat Hz. Zeyneb onu bırakmak istemiyor ve tutuyordu. Bu durumu gören Hz. Hüseyin Hz. Zeyneb’e “Tut onu! Bırakma!” diye seslendi. Bir şekilde Hz. Zeyneb’in elinden kurtulmayı başaran çocuk Hz. Hüseyin’e doğru koştu ve yanında dikildi. Hz. Hüseyin’in üzerine kılıcıyla hamle yapmak isteyen bir askere “Mendebur herif! Amcamı mı öldüreceksin?” diye hakaret ederek bağırdı. Kûfe’li asker bu hakarete binaen elindeki kılıcı bu çocuğun üzerine salladı. Çocuk kendini eli ile savunmaya çalışırken eli kesildi ve kolundan derisi ile sallanıp kaldı. Bu acı ile “Halacığım!” diyerek Hz. Zeyneb’e doğru feryat etti. Hz. Hüseyin yeğenini kucağına alarak ona sarıldı. Çocuğu sakinleştirmeye çalışırken de uğramış oldukları bu zulümden dolayı Allah’a (cc) şikâyetinde bulundu.²¹⁵

Çatışmanın son demlerinde Hz. Hüseyin’in ashabından eli kılıç tutan hiç kimse kalmamıştı. Hz. Hüseyin tek başına savaşmaya devam ediyordu. O sıra Hz. Zeyneb

²¹³ Emîn, *A ‘yânü’ş-Şî’a*, 7/138; Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 15.

²¹⁴ Ebû Mihnef, *Kitâbu Makteli Hüseyin*, 164; Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve ’l-Mulûk*, 5/446-447.

²¹⁵ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve ’l-Mulûk*, 5/450-451.

çadırından çıktı. O ana şahit olan Kûfe ordusunda olan bir asker olayı şöyle rivayet etmektedir. Hz. Zeyneb çadırından çıkınca kulaklarındaki küpelerinin parladığını gördüm. “Ne olaydı da gök yere yıkılıp bir olsaydı.” diyordu.²¹⁶

Bu hadiseler cereyan ederken Hz. Zeyneb yakınlarında Ömer b. Sa’d’ın da bulunduğunu gördü. Aralarındaki akrabalık bağı ve babasının sahabenin önde gelen simalarından Sa’d b. Ebû Vakkas olması hasebiyle ona ilenerek konuştu. “Ey Ömer b. Sa’d! Sen, bakıp dururken, Ebû Abdullah yani Hz. Hüseyin öldürülecek mi?” dedi. Bu sözlerin tesirinden dolayı Ömer b. Sa’d ağlamaya başladı. Gözlerinden akan yaşlar sakallarını ıslatacak kadar fazlaydı. Yapmış olduğu şenaatin farkında olsa gerek ki o anlık utanç ve pişmanlığından yüzünü Hz. Zeyneb’ten çevirdi.²¹⁷

Ömer b. Sa’d’ın bu ruh halinin daha iyi saptanabilmesi için Humeyd b. Müslimden gelen şu rivayet mühimdir. “Ömer b. Sa’d benim arkadaşımdı. Hz. Hüseyin’in katl olayından sonra Ömer b. Sa’d’ın yanına geldim. Halini, nasıl olduğunu sordum. Bana şöyle cevap verdi: “Bana halimi sorma. Hiç kimse evine benim döndüğüm gibi bir şer ile dönmedi. Akrabalık bağını koparttım. Çok büyük bir günah işledim.”²¹⁸

Kerbelâ’da çatışma sonuçlandığında Hz. Hüseyin’in ashabından ve Ehl-i beytinden kadınlar hariç, o zaman hasta olduğu için çadırda tedavi gören Ali b. Hüseyin Zeynelabidin ve 4 yaşında olan Ömer b. Hüseyin’den başka kimse hayatta kalmamıştı.²¹⁹ Şimr b. Zilcevşen Ali b. Hüseyin’i hasta halde gördüğünde askerlere onu öldürmesini emretti. Fakat orda bulunanlardan birisi “Allah aşkına henüz çocuk olan birini mi öldüreceğiz?” diyerek bu işi engelledi. Daha sonra Ömer b. Sa’d gelerek “Biliniz ki bu kadınların çadırlarına kimse girmeyecek ve bu hasta gence de kimse dokunmayacak. Her kim bunların eşyalarını yağmaladıysa onları geri iade etsin!” diyerek²²⁰ ordunun yüksek mertebesinde Ali b. Hüseyin’e eman vermiş oldu. Fakat ilginçtir ki askerler bu eman karşısında Ali b. Hüseyin’e dokunmazken aynı emirde geçen yağmalanan malların geri verilmesi hususunda itaat etmemişlerdir.

²¹⁶ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/452; Köksal, *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ*, 161.

²¹⁷ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/452; Emîn, *A’yânü’ş-Şî’a*, 7/138.

²¹⁸ Dîneverî, *el-Ahbâru’t-Tivâl*, 260.

²¹⁹ Zübeyrî, *Kitabu Nesebi Kureys*, 58; Dîneverî, *el-Ahbâru’t-Tivâl*, 259.

²²⁰ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/454.

Tarihi kaynaklara bakıldığında her ne kadar Ömer b. Sa'd'ın bu pişmanlığı göz önünde bulundurulsa da bu zorunda bırakıldığı bir mecburiyetten ziyade sonunun derin bir teessür ve pişmanlık olacağını öngörebildiği bir dünyevi menfaat tercihiydi. Nitekim bu nedamet göstergesi tavrının ardından İbn Ziyad'ın emirleri gereği Hz. Hüseyin ve ashabının cesetlerine yaptırdığı ya da en azından yapılmasına müsaade ettiği muamele bilinmektedir. Tarihî rivayetlerde askerlere cesetlerin üzerinden atlarla geçerek, çiğnetilmesi emredildiği kaydedilmektedir.²²¹ Yine İbn Ziyad tarafından makam yahut maddi bir ödül beklentisi ile öldürülenlerin kafaları kesilmişti. 72 adet kesik başın Kûfe'ye gönderildiği hatta hangi kavme mensup kişilerin kaç tane kesik baş topladığı bile kaynaklarda zikredilmektedir.²²² Adeta yarış haline dönen bu uygulama sadece karşılığında ödül alınacağı için girişilen bir hareket değildir. Çünkü öldürülen kimselerin cesetleri de yağmadan nasibini almıştır. Hz. Hüseyin'in savaş meydanına çıkmadan evvel kız kardeşi Hz. Zeyneb'ten eski, kimsenin tenezzül ederek almak istemeyeceği bir bez yahut örtü istemiştir.²²³ Böylelikle yağmacıların bu eski kıyafete ilgi duymayacağını ummuş ve bununla bedenini içten örtüp ölümünden sonra vücudunun çıplak bir şekilde kalmasını engellemek istemiş olabilir.

Kûfe ordusundaki askerlerin savaş sonrasında yaptığı uygulamalar İslâm tarihi açısından bazı dönüm noktalarını haizdir. Ölülerin bedenlerine yapılan müsele uygulaması bunun en açık örneğidir. İslâm tarihinde Emevîler döneminde ihdas edilen ölü bedenlere işkence, baş kesme ve bu başları şehirler arası dolaştırma uygulaması Kerbela vakasında²²⁴ Resûlullah'ın (sav) torunlarına karşı yapılmıştır. Üstelik bu gözü dönmüşlük ölülere yapılan işkence ve bedenlerini soymak ile kalmamıştır. Ölülerin kıyafetleri, silah ve zırh gibi teçhizatlarının yağmalanması akabinde deve ve çadırlarda bulunan değerli ne varsa yağmalanmaya başlanmıştır. Yağmalanan zağferan, elbise ve yiyecekleri, Hz. Hüseyin'in geride bıraktığı kadınlarının giydiği elbise ve takılar izlemiştir. Kadınların sırtından dahi elbiseleri çıkartılıp alınmaya çalışılmıştır. Rivayetlerde bu konu hakkında ilginç bir anekdot bulunmaktadır. Hz. Hüseyin'in kızı Fâtıma'nın zinetini yağmalayan bir asker ağlamaya başlayınca Fâtıma bu adama:

²²¹ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zzeheb ve Ma'adin el-Cevâhir*, 3/259.

²²² Dîneverî, *el-Ahbârû't-Tivâl*, 259.

²²³ Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 19.

²²⁴ Mehmet Akbaş, "Ölü Bedenlere Kasdetme Girişimi Olarak İslam Tarihinde İlk Baş Kesme Hadisesinin Ortaya Çıkışı ve Emeviler Döneminde Başları Kesilenler", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2016), 112-124.

“Neden ağlıyorsun?” diye sordu. Adam: “Resûlullah’ın (sav) kızının zinetini yağmalıyorum nasıl ağlamayayım?” diye karşılık verince Fâtıma: “O halde bırak yağmalama!” dedi. Adam: “Ben almazsam benden başka birisi gelip bunları alır diye korkuyorum” cevabını verdi.²²⁵ Kerbelâ hadisesinde ve Kerbelâ’yı izleyen süreçte bu tarz garipliklere çokça rastlanılmaktadır. Müslüman olduğu halde dinî ve uhrevî sonuçlar doğuracak olan eylemlere dünyevî menfaat uğruna rağbet edilmiştir. Fakat bu esnada vicdan azabı duymaktan da geri kalınmamıştır. Bu ruh hali sadece ordudakiler için geçerli değildir. Hz. Hüseyin’in ailesi Kûfe’ye esir olarak getirildiğinde kadınlar evlerinden çıkmış, yakalarını çekiştirerek ağlamaya başlamışlardır. Bu durumu karşısında Ali b. Hüseyin “Bunlar bizim için ağlıyorlar öyle mi? O halde bizi öldürenler kimdi?”²²⁶ diyerek hayretini gizleyememiştir. Bu ikiyüzlü tavır o dönemdeki Kûfe ahalisi için dile getirilmektedir. Nitekim İbn Ebû Nu’im’in şu rivayeti bu algıyı desteklemektedir:

“İbn Ömer’in yanındaydım. Bir adam ona sivrisinek kanını sordu. İbn Ömer ona nereli olduğunu sordu. Adam Irak ehlinden olduğunu söyleyince İbn Ömer: “Şuna bak! Resûlullah’ın (sav) oğlunu öldürenler şimdi de gelmiş bana sivrisineğin kanını soruyor. Ben Resûlullah’ın (sav): ‘Bu ikisi yani Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, benim dünyadaki iki reyhanımdır.’ dediğini işittim.” cevabını verdi.²²⁷

1.11. Kûfe’de Yaşananlar

Ömer b. Sa’d çatışmanın yapıldığı gün ve ertesi gün Kerbelâ’da konakladı. Bu süre zarfında kendi ordusunda öldürülen 88²²⁸ kişinin defin işlerini yaptırdı. Fakat kendi askerleri defnedilirken Hz. Hüseyin ve ashabının cesetleri soyulmuş ve parçalanmış vaziyette bırakılmıştı.

Kerbelâ’dan ayrılmak için hazırlık emrini veren Ömer b. Sa’d, Hz. Hüseyin’in geride kalan ailesinin de develerin üzerindeki kapalı tahtirevanlara yerleştirilmesini emretti.²²⁹ Yola çıkıldıktan sonra Hz. Hüseyin ve ashabının şehit edildikleri mevkiden geçerken Hz. Hüseyin’in maiyeti Ömer b. Sa’d’dan burada biraz beklemelerini istedi. Ömer b. Sa’d bu isteklerine olumlu yanıt vererek o mevkiye uğradı. Ailelerinin başına

²²⁵ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/303.

²²⁶ Ya’kûbî, *Târîhu’l-Ya’kûbî*, 2/158.

²²⁷ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/281.

²²⁸ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/455.

²²⁹ Dîneverî, *el-Ahbâru’t-Tivâl*, 259.

gelen manzarayı görür görmez kadınlar dayanamayıp feryat edip ağlamaya başladı. İbn Tâvûs bu hadiseyi anlatırken şöyle demektedir:

“Vallahi Hz. Zeyneb’in hüznü sesi ve kederli yüreği ile söylediği şu beyitleri unutamıyorum:
Ey Muhammed'im! Sana gökteki melekler salat ediyor.
Bak Hüseyinin ne halde!
Kumlara serilmiş, âzalarından kanlar geliyor.
Kızların esir edilmiş bir de!
Şikayetçiyim Allah'a ve Muhammed Mustafa'ya!
Aliy'yül-Murtazâ'ya!
Ve Fâtımat'üz-Zehrâ'ya!
Ve şikayetçiyim Hamza'ya, o ki efendidir bütün şühedaya!
Ey Muhammed'im Bak işte Hüseyinin!
Saba yeli toprak savuruyor üstüne bedeninin.
Evlatlar asiler tarafından katledilmiş.
Ey Ebû Abdullah! Bu üzerindeki ne acı ne ızdıraptır.
Bugün ölen dedem Resulullah (sav)'tır.
Ey Muhammed (sav) ashabı,
Bunlar zürriyetidir Mustafanın!
Esir olarak katılmış sürülüyorlar.
Bu dizelerden sonra orada bulunan dost ve düşman herkes ağlamaya başladı.²³⁰

Ömer b. Sa'd'ın ordusu, Hz. Hüseyin ve beraberinde katledilenlerin kafalarını mızraklara asmış, ailesinden hayatta kalanları da esir alarak Kûfe'ye girdiler.²³¹ Bu vaziyeti görünce ahali daha önce de belirtildiği gibi sokaklara çıkarak ağlamaya başladılar. Hz. Zeyneb ve beraberindeki Ehl-i beyt mensupları bu durumu şaşkınlıkla izliyordu. Çünkü kendilerini öldüren de esir eden de kendileri için ağlayanlar da aynı kişilerdi.

1.12. Şam'da Yaşananlar

İbn Ziyad Hz. Hüseyin'in ve beraberinde katledilenlerin başlarını Şimr b. Zilcevşen ve Muhaffez b. Sâlebe ile Şâm'a Yezid b. Muaviye'ye göndermiştir. Hz. Zeyneb ve ailesini de bu kafile ile göndermiştir. Ali b. Hüseyin'in ellerini boynuna zincirlenmesini emretmiştir.²³² Yapmış olduğu bu icraat İbn Ziyad'ın Ehl-i beyt'e yönelik sindirme gayretinin devam ettiğini ve onlara karşı hürmet ve merhametten uzak olduğunu göstermektedir. İbn Ziyad'ın bu tavrı kaynaklarda zikredilen Ehl-i beyt'i Kûfe'de mahkûm olarak hapsedtiğine dair rivayetleri de doğrular vaziyettedir.²³³

²³⁰ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/456; Emîn, *A'yânü's-Şî'a*, 7/138.

²³¹ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/456.

²³² Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/460; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 3/187.

²³³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 3/188.

İbn Ziyad'ın bu tutumuna karşı Yezid b. Muaviye'de böyle bir tutumla karşılaşılmamaktadır. İbn Ziyad'ın aksine her ne kadar Ehl-i beyt mensupları ile aralarında münakaşalar geçse de onlara hürmetkâr davrandığı kaynaklarda zikredilmektedir.

Muhaffez b. Sâlebe Hz. Hüseyin'in başını Yezid'e getirince, "İnsanların en ahmak ve alçağının,²³⁴ yalancı ve sapkın olanının başını getirdim."²³⁵ diye bağırdı. Yezid bu sözlere sinirlenerek, "Muhaffezden daha alçak birisini onun annesinden başka bir anne doğurmuş değildir."²³⁶ diyerek karşılık vermiştir.

Şam'a gelen kabile, Hz. Hüseyin'e yapılanları anlatınca Yezid b. Muaviye'nin ağladığı rivayet edilmektedir. Gözleri yaşaran Yezid, "Hüseyin'i öldürmeksizin bana yapacağınız itaatten ben razı olurdum. Allah Sümeyye'nin oğluna lânet etsin! Vallahi ben orada olsaydım Hüseyin'i bağışlardım. Allah Hüseyin'e rahmet etsin" demiştir.²³⁷

Hz. Zeyneb ve beraberinde gelen kadın ve çocukların üzerindeki eski ve perişan haldeki kıyafetleri görünce Yezid, "Allah Mercâne'nin oğlunun yüzünü karartsın, hayırda uzaklaştırsın. Onun ile sizin aranızda bir yakınlık veya akrabalık olsaydı size böyle yapmaz, sizi bu halde göndermezdi." dedi.²³⁸

Başka bir rivayette ise Yezid'in Ehl-i beyt'in kadınlarına akrabalık hakkını gözetir bir şekilde yaklaştığı aktarılmaktadır. Ehl-i beyt'in kadınları Yezid'in huzuruna çıkarıldılar. Fâtıma bint Hüseyin Yezide, "Ey Yezid! Resûlullah'ın (sav) kızları esir midir?" diye sordu.

Yezid, "Ey kardeşimin kızı! Böyle olmasını, sizin bu hallere düşmenizi ben de istemezdim, bu durumu çirkin görmekteyim." dedi.

Fâtıma bint Hüseyin, "Vallahi! Bize hiçbir şey bırakmayacak şekilde her şeyimizi yağmaladılar." dedi.

Yezid, "Ey kardeşimin kızı! Sizden ne alındıysa daha fazlasıyla size verilecektir." dedi. Daha sonra onlardan alınan bütün ziynet ve eşyaları sordurarak zararları karşılanacak şekilde iadesi temin edildi. Bunun üzerine Fâtıma'nın küçük kardeşi Sükeyne Yezid için, "Vallahi Yezid b. Muaviye'den daha hayırlı bir kâfir

²³⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 3/188.

²³⁵ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/460.

²³⁶ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/460; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 3/188.

²³⁷ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/460.

²³⁸ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/461.

görmedim.”²³⁹ demiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Sükeyne’nin sarfettiği kâfir lafzı itikattaki küfür olarak algılanmamalıdır. Buradaki kâfir lafzının, duygusal bir tepki olmakla beraber Yezid’in ameli noktada kendisine ithaf edilen günahlar için kullanıldığını söylemek daha isabetli olacaktır. Nitekim ne Hz. Hüseyin, kıyam ettiği andan şehadetine kadar Yezid’i küfür ile itham etmiş ne de Sükeyne’den daha alim ve âkil olan halası Hz. Zeyneb, Yezid için bu suçlamada bulunmuştur. Aksine Hz. Zeyneb, Yezid ile konuşurken onun, babasının ve dedesinin Resûlullah’ın (sav) dini üzere olduklarını söylerken görülmektedir.²⁴⁰

1.13. Hz. Zeyneb’in Medine’ye Dönüşü

Ehl-i beyt Şam’da kaldığı müddetçe Yezid tarafından ağırlandı. Bir gün Yezid Ali b. Hüseyin’e eğer Şam’da kalmak isterse istediği kadar kalabileceğini, akrabalık hakkını gözeterek kendilerini ağırlayabileceğini isterse de Medine’ye gönderebileceğini söylemiştir. Ali b. Hüseyin Medine’ye gitmeyi tercih etmiştir. Bunun üzerine Yezid Medine’ye gitmek üzere hazırlıkların yapılmasını ve bu kafilenin Medine’ye sağ salım gitmesi için başlarına güvenilir bir kimsenin tayin edilmesini emretmiştir. Başlarına tayin edilen kişi yol boyunca onlara olabildiğince nazik davranarak her türlü ihtiyaçlarını görmeye gayret etti. Yolculuk esnasından onların uzağında seyreliyor, konakladıkları zaman onların yanından ayrılıp rahat bir şekilde dinlenmelerini sağlıyordu. Her ne zaman hacetleri olsa onları gidermek için çabalıyordu. Bu durum Medine’ye varana kadar devam etti.

Medine’ye vardıklarında Fâtıma bint Ali, Hz. Zeyneb’e “Ey ablacığım, Bu Şamlı zât yol arkadaşlığı konusunda bize ne kadar güzel davrandı. Ona karşılık olarak verebileceğin bir şey var mı?” dedi.

H. Zeyneb, “Ona verebileceğimiz zinetlerimizden başka bir şey yok” diye karşılık verdi.

Fâtıma, “O zaman ona zinetlerimizi, takılarımızı verelim.” dedi. Böylece Fâtıma ile Hz. Zeyneb bileziklerini çıkarıp o adama gönderdiler. Kendilerine güzel bir şekilde yol arkadaşlığı yapmasına karşılık bu bilezikleri gönderdiklerini söylediler. Bu zinetlerden başka bir şeyleri olmadığını da mazeret olarak bildirdiler. Adam onlara,

²³⁹ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk ve Şılatu Târîh e’-Taberî*, 5/464.

²⁴⁰ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk ve Şılatu Târîh e’-Taberî*, 461-462.

“Şayet ben bu yaptıklarımı dünyalık bir menfaat için yapmış olsaydım bu gönderdiğiniz bilezikler beni razı ederdi. Ancak Vallahi ne yaptıysam Allah (cc) için yaptım ve sizin Resûlullah’a (sav) olan akrabalık bağınızdan ötürü yaptım.” diye cevap vermiş ve verdikleri bilezikleri geri göndermiştir.²⁴¹

Bu rivayette yaşananlar Yezid b. Muaviye’nin Şam’da iken Hz. Zeyneb ve ailesinin yağmalanan zinetlerini geri iade ettiğine dair aktarılan haberleri doğrular niteliktedir. Nitekim Kerbelâ’da kadınların sırtındaki kıyafetleri dahi yağmalanmışken Hz. Zeyneb ve kardeşinin Şamlı adama verecek bileziklerinin olmaması gerekirdi.

1.14. Ölümü

Hz. Zeyneb’in ölüm yılı ve defnedildiği yer hakkında da kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler bulunmaktadır. Ölüm tarihine bakıldığında kaynaklarda hicrî 62²⁴² ve 65²⁴³ yılları göze çarpmaktadır. Fakat alimlerin çoğu hicretin 62. yılında öldüğünün tercih edilmesi gereken görüş olduğunu bildirmektedir. Nitekim Hz. Zeyneb’in kardeşi Hz. Hüseyin’in şehit edilmesinden sonra yaklaşık bir yıldan biraz fazla yaşadığı kaynaklarda aktarılmaktadır. Aksi takdirde hicrî 65 yılına kadar yaşamış olsa idi muhakkak Harre vak’ası ve Tevvabûn hareketi gibi kendisinin de doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olduğu tarihî hadiselerde direkt adının geçmesi gerekirdi. Ancak bu olaylar olduğu zaman alimler sadece bu olayların çıkış sebeplerinde Hz. Zeyneb’ten bahsetmektedirler.

Hz. Zeyneb’in hangi yılda vefat ettiğine dair değerlendirilecek bir diğer veri de Şiîlerin kutladığı kutsal gün geceler arasında 15 Recep tarihi de yer almasıdır. Bu tarihin önemi Hz. Zeyneb’in hicretin 62. yılı 15 Recep günü vefat etmiş olduğuna inanılmasıdır. Bu tarihte Hz. Zeyneb’in doğum gününde olduğu gibi ölüm yıldönümünde de bazı programlar icra edilmektedir. Hz. Zeyneb’in ayırt edici vasıflarından özellikle kadınlar için örnek yönleri vurgulanmaktadır.²⁴⁴

Bu veriler doğrultusunda Hz. Zeyneb’in hicrî 65 yılında değil 62 yılında vefat etmiş olması daha muhtemeldir.

²⁴¹ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/462-463; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, 3/190-191.

²⁴² Kureşî, *Mevsû’atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 36/364; Saffâr, *Miratü’l-Azîme*, 278; Hassûn - Meşkûr, *A’lâmü’n-Nisâ’i’l-Mü’minât*, 394; Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 53.

²⁴³ Kehhâle, *A’lâmü’n-nisâ’ fi’âlemeyi’l-Arab ve’l-İslâm*, 99; Saffâr, *Miratü’l-Azîme*, 278.

²⁴⁴ Habip Demir, “Günümüz İran Şiîliğinde Kutsal Gün ve Geceler”, *İlahiyat Akademi Dergisi* 5 (2017), 180.

Hiz. Zeyneb'in defnedildiği yer hakkında kaynaklar 3 farklı yeri işaret etmektedir. Bunlardan birincisi Kâhire'de medfun olduğuna yönelik rivayetlerdir. Hali hazırda Seyyide Zeyneb ismi verilen semtte yine Hiz. Zeyneb Cami inşa edilmiş ve burada dñzenli olarak ziyaretler yapılıp teberrñk edilmekte ve kutlamalar dñzenlenmektedir.²⁴⁵ Fakat tarihî kaynaklarda Hiz. Zeyneb'in ne hayatında ne de ÷lñmñnde Kâhire'de asla bulunmadığı aksi yñnde bir delilin de sabit olmadığına değinilmektedir.²⁴⁶ Kâhire'de medfun olan Zeyneb'in, Hiz. Hñseyin'in torunu Zeyneb bint Yahya b. Ali²⁴⁷ olduğu yñnñnde değerlendirmeler mevcuttur. Nitekim Tñrkiye'de hizmet veren Anadolu Ajansı'nın Kâhire'deki mezkñr kutlamalara yönelik 2014'te yapmış olduğu haberde şu bilgiler yer almaktadır. "...Bařkent Kahire'nin Seyyide Zeyneb semtindeki Hiz. Zeyneb cami'nde toplanan Mısırlıılar, Hiz. Hñseyin'in kızı Zeyneb'in doğum gñnñnñ festival havasında kutladı. Cami'de bulunan tñrbede Hiz. Zeyneb'in mezarı olduğuna inanılıyor."²⁴⁸ Bu bilgiler ışığında Hiz. Zeyneb'in Kâhire'de medfun olmadığına yönelik değerlendirmelerin gerçeği yansıttığını sñylemek daha isabetli olacaktır.

İkinci bir rivayet ise Hiz. Zeyneb'in şam'da medfun olduğu yññndedir. Kaynaklarda Medine'de kıtlık ve kuraklığın hâkim olduğu zamanlarda Abdullah b. Ca'fer'in Hiz. Zeyneb dahil ailesi ile şam'da Râviye adındaki bir kasabada sahip olduğu araziye gñçtñđñ ve Hiz. Zeyneb'in kısa sñre sonra burada vefat ettiğinden bahsedilir. Dolayısıyla burada defnedildiği ve makamının ve kabrinin burada olduğuna işaret edilir.²⁴⁹ Gññmñzde hala şam'ın Gñneyinde Hiz. Zeyneb adına bir tñrbe bulunmaktadır. Nitekim 2008 yılında Tñrk akademisyenler tarafından yapılan Suriye gezisinde Seyyide Zeyneb Camiinden de bahsedilmektedir.²⁵⁰ Fakat Hiz. Zeyneb'in kabrinin burada olması hem mezkñr rivayetin kendi içerisindeki çelişkiler hem de tarihî olaylarla denkleşmemesi aşıından ihtiyatla yaklaşılması gereken bir durumdur. Rivayette Abdullah b. Ca'fer'in ailesini şam'daki mñlkñne taşıdığı belirtilmektedir. Fakat daha ÷nce de belirtildiği ÷zere Hiz. Zeyneb'in o tarihlerde Abdullah b. Ca'fer ile

²⁴⁵ Kehhâle, *A' lâmñ'n-nisâ' fî 'âlemeyi'l-'Arab ve'l-İslâm*, 99.

²⁴⁶ Emîn, *A' yânñ'ş-şî'a*, 7/142-143.

²⁴⁷ Emîn, *A' yânñ'ş-şî'a*, 7/142.

²⁴⁸ "Anadolu Ajansı", *Anadolu Ajansı* (Erişim 29 Aralık 2022). <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/misirda-hz-zeynebin-dogum-gunu-kutlamalari/0>

²⁴⁹ Saffâr, *Miratñ'l-Azime*, 279.

²⁵⁰ İsmail Hakkı Atçeken, "İslam Tarihçileri'nin Sñriye Gezisi", *İSTEM* 11 (2008), 318.

evliliği devam etmiyordu. Bundan farklı olarak rivayetteki kuraklık durumu hakkında o yıllarda Medine’de böyle bir kuraklığın ve kıtlığın yaşandığına dair kaynaklarda ciddi bir bilgi mevcut değildir. Nitekim böyle bir durum olsa bahsedilen tarih aralığında meydana gelen Hârre Vak’asında ciddi tutarsızlıklar olacaktır. Çünkü bilindiği üzere Medine’deki Müslümanlar Yezid’in ordusuna karşı şehir dışına çıkmamış bilakis şehrin etrafına hendek kazarak müdafaa pozisyonunu almışlardır. Kuraklık içerisinde olan yahut henüz kuraklığı atlatmış olan bir şehirde bu tarz bir askerî stratejinin uygulanması aklen muhaldir. Savunma savaşının tercih edilebilmesi için öngörülen bir tarihe kadar erzak temininin olması gerekir. Bu da gösteriyor ki bu tarihlerde Medine’de kuraklık ve kıtlık gibi bir durum baş göstermemiştir. Aksi halde bu tarz bir strateji izlenmez izlense bile en azından tarihî kaynaklarda buna dair ciddi bilgiler mevcut olması gerekirdi.

Kaynaklarda bahsedilen söz konusu mekanlardan sonra geriye en makul olan yer kalmaktadır. O da Medine-i Münevvere’de bulunan Bâkî mezarlığıdır. Kaynaklarda geçen ve tercihe şayan olan görüş de budur. Çünkü Hz. Zeyneb’in Kerbelâ faciasından sonra Medine’ye döndüğü bilinmektedir. Fakat bu dönüşünden sonra tekrar Medine’den çıktığına dair ciddi bir delil kaynaklarda yoktur.²⁵¹ Yine Hz. Zeyneb’in, Hz. Hüseyin’in şehadetinden sonra yaklaşık bir seneden biraz fazla yaşadığı göz önüne alındığında son günlerini Medine’de geçirdiğini kabul etmek naklen ve mantıken en sıhhatli görüş olacaktır.

²⁵¹ Emîn, *A ‘yânü’ş-Şî’a*, 7/140.

2. HZ. ZEYNEB'İN İSLÂM TARİHİNDEKİ YERİ VE TARİH İNŞASINA ETKİSİ

2.1. Hz. Zeyneb'in İslâm Tarihindeki Yeri

Hz. Zeyneb İslâm tarihinde yer alan önemli kadın şahsiyetlerden birisidir. Daha önce nakledildiği gibi Kerbelâ vakasında kilit bir rol üstlenmiştir. Hz. Zeyneb'in İslâm tarihi açısından önemi sadece Kerbelâ vakasında şahitliği ile sınırlı değildir. Kerbelâ hadisesinden sonra meydana gelen olaylara etki etmiştir. Ayrıca Ehl-i beyt'e mensubiyeti ve Müslümanların arasında tartışmalara yol açan tarihi hadiseler şahitliği sebebiyle de Şîa gibi mezheplerin bolca faydalandığı bir isim olmuştur.

Hz. Zeyneb tarihi hadiselerle şahit olmakla kalmamıştır. Bu hadiselerle etki etmiştir. İrâd etmiş olduğu hutbeler ve giriştiği tartışmalar bunun başlıca örnekleridir.

2.1.1. Kûfe'de Hz. Zeyneb'in Yaptığı Hutbe

Hz. Zeyneb, Kûfe'ye geldikten sonra rivayetlerde başka bir portre ile anlatılmaktadır. Kerbelâ'da göz göre göre gelen sonucu beklerken takındığı tavır ile Kûfe'de büründüğü karakter birbirinden oldukça farklıdır. Kerbelâ'da kardeşi ve ailesinin öleceğini anladığı andan itibaren gözyaşlarına bir türlü hâkim olamamış, elbiselerini çekiştirip yüzüne vurarak feryat etmiş, en sonunda direncinin zirvesine ulaşarak baygınlık geçirmiştir. Ailesinden ölen her kişide çektiği eziyetin bir kat daha arttığını ağıtlarla dile getiren, hayatta kalmak adına bir iştihak duymayan bir Hz. Zeyneb figürü mevcuttur. Fakat Kûfe'ye gelindiğinde gayet vakur, müstağni, duygularına daha çok hâkim olan bir Hz. Zeyneb ile karşılaşmaktadır.

Kerbela'da Ehl-i beytin lideri Hz. Hüseyin olduğu için Hz. Zeyneb'in sorumluluğu görece daha az idi. Kendisi de Hz. Hüseyin'den güç alan bir pozisyonda olması sebebiyle vermiş olduğu tepkiler biraz daha duygusaldır. Fakat Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra Ehl-i beyt'ten geriye esir edilmiş kadınlar ve çocuklardan başka kimse kalmamıştır. Bu durum Hz. Zeyneb'i daha çok sorumluluk almaya itmiş olmalıdır. Çünkü Hz. Hüseyin'in konumunda artık hasta olan oğlu Ali b. Hüseyin bulunmaktadır. Fakat kendisi hasta ve yaşça küçük olduğu için Kûfe ve Şam yolculuklarında Hz. Zeyneb Ehl-i beytin sorumlusu ve arkadaki lideri gibi gözükmektedir.

Hiz. Zeyneb bu sorumluluğu üstlenerek, öldürölmeleri yahut esir düşmelerine rağmen Ehl-i beyt'in izzet ve şerefini yüksekte tutmaya gayret ediyordu. Kûfe halkı Ehl-i beyt'in çocuklarına yemeleri için ekmek, peynir, hurma ve ceviz gibi yiyecekler veriyordu. Bu durumun farkına varan Hiz. Zeyneb çocukların elinden bu yiyecekleri toplayıp attı ve halka şöyle dedi: "Ey Kûfe halkı siz bilmiyor musunuz sadaka bize haramdır."²⁵² Sadaka ve zekât malın kirleridir. Hiz. Muhammed'in (sav) kendisine ve ehline de sadaka yasaklanmıştır. Bu sebepten dolayı Hiz. Zeyneb bu tavrı sergileyerek içerisinde bulundukları duruma rağmen müstağni olduklarını hissettirmiş ayrıca mensubu oldukları ailenin de izzetine dikkat çekmiştir.

Kûfe'ye girildiğinde Hiz. Zeyneb'in kendilerini ağlayarak ve feryat ederek karşılayan ahaliye karşı irad ettiği bir hutbe kaynaklarda zikredilmektedir. İbn Huzeym adındaki bu ravi hutbeyi şöyle nakletmektedir: "Hiz. Ali'nin kızı Zeyneb'i gördüm. Onun kadar güzel konuşan bir kimse daha önce hiç görmedim. Sanki onun konuştuğu sözler Emir'ül-Müminîn Hiz. Ali'nin ağzından dökölüyordu. Hiz. Zeyneb ağlayan ve feryat eden halka işaret ederek susmalarını söyledi. Bu işaretle ile o kalabalık aniden sustu, nefesler kesildi hatta develerin çingirakları bile sessizleşti."²⁵³

Kûfe halkı nezdinde Hiz. Zeyneb'in değeri ve kıymeti olması pek muhtemeldir. Nitekim Hiz. Ali hilafeti müddetince burayı mesken edinmiştir.²⁵⁴ Dolayısıyla Hiz. Zeyneb burada belli bir zaman geçirmiş ve halk tarafından nesebi, ilmi ve şerefi malum olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi babası Hiz. Ali döneminde Kûfe'de kadınlara yönelik ilmi sohbet halkaları düzenlemesi de halkın nazarındaki muteberliğini gözler önüne sermektedir.²⁵⁵ Ayrıca esir olarak gelen bu kafileden Kerbelâ'da olan biteni dinlemek isteyen halkın konuşmaya başlayan kimseyi kulak kesilerek tüm dikkatini vermesi gayet makuldür. Hiz. Zeyneb'in işareti ile kalabalığın sessizliğe bürünmesinin sebepleri bunlar olabilir.

Halk sustuktan sonra Hiz. Zeyneb konuşmaya başladı. "Allah'a (cc) hamd, Muhammed'e ve onun tertemiz olan âline salat olsun."²⁵⁶

²⁵² Emîn, *A 'yânü's-Şî'a*, 7/138.

²⁵³ Hassûn - Meşkûr, *A 'lâmü'n-Nisâ'i'l-Mü'minât*, 388.

²⁵⁴ Nakdî, *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emirü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 92.

²⁵⁵ Hassûn - Meşkûr, *A 'lâmü'n-Nisâ'i'l-Mü'minât*, 381; Nakdî, *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emirü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 36.

²⁵⁶ Emîn, *A 'yânü's-Şî'a*, 7/138; Hassûn - Meşkûr, *A 'lâmü'n-Nisâ'i'l-Mü'minât*, 388.

Hız. Zeyneb konuşmaya hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Fakat buradaki nüans salat getirirken Resûlullah'ın (sav) ailesini tertemiz olarak nitelemesidir. Kendileri Ehl-i beyt olarak zincire vurulmuş, değersiz kıyafetler içinde esir edilmiş halde iken kendilerinin izzet ve şereflerine dikkat çekmektedir. Hız. Zeyneb'in bu istiğna hali bu süreçten itibaren sürekli görülmektedir. Öldürülmüş ve esir edilmiş dahi olsalar kimsenin acımasına ihtiyaç duymaksızın İslâm toplumundaki konumlarını kendilerini Resûlullah'a (sav) nispet ederek teyit etmektedir.

Daha sonra şöyle devam etmiştir. “Ey Kûfe halkı! Ey hilekârlar, düzenbazlar! Ağlıyor musunuz? Göz yaşlarınız asla dinmesin ve inlemeleriniz azalmasın. Siz, iplerini sıkıca dokuyan ve sonra da dokuduğunu söken kadın gibisiniz!”²⁵⁷

Hız. Zeyneb, Kûfe halkına gayet üst perdeden yapmış oldukları düzenbazlığı yüzlerine vurmuştur. Bu yaptıkları Hız. Zeyneb için bakıldığında ilk değildir. Babası Hız. Ali'ye karşı yaptıkları ile başlayan bu ihanet serüvenini kardeşi Hız. Hasan'a yapılanlar izlemiştir. Fakat bu düzenbazlık ve ihanet Hız. Hüseyin'e yapılanlarla en üst seviyesine ulaşmıştır. Esir olduğu halde gerçekleri bu kadar açık dile getirmesi karşısında Kûfe halkı büyük bir pişmanlık ile karşı karşıya gelmiştir. Pişmanlık ve özür temennilerine dile getirir gibi Ehl-i beyt'in önünde göz yaşı dökmelerine aldırmayan Hız. Zeyneb, bunların bir anlam ifade etmediğini aksine daha da fazla ağlayıp hiç gülmemelerini temenni etmiştir. Ayrıca burada Nahl Sûresi 92. Ayetten de alıntı yaparak Kûfe halkının yeminlerini bozan bir kavim olduğunu, bu yaptıklarının ahirette karşılığının olacağını edebi bir dille anlatmıştır. Kur'an-ı Kerim'den alıntı yaparak sözlerini kuvvetlendirmiş ve değerini arttırmıştır. Mevzu bahis Ayet-i Kerime de Allah Teala şöyle buyuruyor: “Bir topluluk diğeri bir topluluktan daha (güçlü ve) çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat sebebi yaparak, ipliğini iyice eğirip büktükten sonra (tekrar) çözüp bozan kadın gibi olmayın. Allah, bununla sizi ancak imtihan eder. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri kıyamet günü size elbette açıklayacaktır.”²⁵⁸ Bu ayeti kerimeden iktibasla Kûfe halkının sayısız mektup ve vaadi karşısında yola çıkan Hız. Hüseyin'i, sanki kendileri çağırmamışçasına yalnız bırakarak ve üzerine gelen orduda bilfiil bulunarak sözlerine muhalefet etmelerini,

²⁵⁷ Emîn, *A 'yânü's-Şî'a*, 7/138.

²⁵⁸ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, en-Nahl 16/92.

ipliğini iyice bükttükten sonra geri çözen kadına benzetmiştir.²⁵⁹ Böylelikle onların hilekâr, hain ve düzenbaz olduklarını Kur’ân’ın betimlemesi ile yüzlerine vurmuş ve kıyamet günü kendilerinden bunun hesabının sorulacağını hatırlatmıştır.

Konuşmasının devamı şu şekildedir:

“Verdiğiniz yeminlerinizi kendi aranızda hile ve desise aracı olarak kullanıyorsunuz. Sizler, hayrı çok az kuşku ile hareket eden, kin ve yağcılık ile dolu, düşmana gammazlık yapan kimselersiniz. Sizler, pislik içerisinde yetişen otlar gibisiniz. Yahut mezarlar üzerindeki gümüş gibisiniz. Kendiniz için önceden öyle kötülük ve günahlar gönderdiniz ki Allah’ın (cc) gazabına sebep oldu. Bu üzerinizdeki azap ebedi olacaktır. Bir de bizim için ağlayıp gürültü mü koparıyorsunuz? Vallahi bundan böyle çokça ağlayıp çok az gülün! Çünkü siz öyle bir aşağılığı kabullendiniz ki bunu üstünüzde hiçbir su ile ebediyen çıkaramazsınız. Nebîlerin sonuncusunun torununu, risâlet madenini, cennet gençlerinin efendisini, hayırlarınızın sığınağını, savaşlarda ve dar zamanlarda sığındığınız, hüccetinizin nurunu öldürmüş bulunmaktasınız. Bu günahı, lekeyi nasıl temizleyebilirsiniz? İşlediğiniz suç ne büyüktür. Allah’ın (cc) rahmetinden uzak olun. Kahrolun! Çabalarınız boşa çıktı. Elleriniz ziyankâr oldu. Şüphesiz Allah’ın (cc) gazabına uğradınız. Veyl olsun size ey Kûfe halkı! Resûlullah’ın (sav) ciğerini nasıl yaktınız haberiniz var mı? O’nun (sav) kerimesinin başına neler getirdiniz farkında mısınız? Kimin kanını akıttığınızdan ve hangi hürmeti çiğnediğinizden haberiniz var mı? Ne kötü bir iş yaptınız. Yerler ve gökler kadar büyük bir zulüm işlediniz. Gökyüzünden kan yağmasına mı hayret ediyorsunuz? Şüphesiz kıyamet azabı daha aşağılayıcıdır. O gün size yardım eden de olmayacak. Allah’ın vermiş olduğu mühlet sizi rahatlatmasın. Çünkü Allah (cc) intikam almada acele etmez.”²⁶⁰

Hiz. Zeyneb hutbesini bitirdikten sonra kalabalığın içinde yaşlı bir adam o kadar şiddetli ağlamıştır ki sakalları gözyaşları ile ıslanmıştır. Daha sonra Ehl-i beyt’e doğru şöyle seslenmiştir: “Anam babam size feda olsun! Sizin yaşlılarınız en hayırlı yaşlılardır. Sizin gençleriniz en hayırlı gençlerdir. Sizin kadınlarınız en hayırlı kadınlardır. Sizin nesliniz en hayırlı nesildir.”²⁶¹

2.1.2. Hiz. Zeyneb’in Ubeydullah b. Ziyad ile Konuşması

Hiz. Zeyneb ve beraberindeki Ehl-i beyt mensupları bundan sonra Ubeydullah b. Ziyad’ın huzuruna çıkarıldılar. Hiz. Zeyneb, İbn Ziyad’ın karşısına sahip olduğu en adî ve pespaye kıyafeti giyerek çıktı. Gözden uzak bir yere oturdu. Yapmış olduğu bu hareketle İbn Ziyad’a ne kadar önemsiz birisi olduğu mesajını vermek istemiş olmalıdır. Çünkü insan önem verdiği ve hürmet ettiği kişinin huzuruna çıkarken sahip olduğu kıyafetler arasında özel bir seçki yaparak hazırlanır, en değerli ve en güzel kıyafetleri giyer. Fakat Hiz. Zeyneb’in bu tutumu karşısındakinin değersizliğini dile

²⁵⁹ Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 28.

²⁶⁰ Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 29.

²⁶¹ Emîn, *A ‘yânü’ş-Şî’a*, 7/138.

getirircesine yapılmış bilinçli bir harekettir. Pek tabi bunu yapmasının bir diğer sebebi de gözden irak olarak İbn Ziyad ile muhatap olmak istememesi de olabilir. Çünkü tanınmamak ve göze çarpmamak için de adi ve kötü kıyafetlere bürünmesi muhtemeldir. Fakat kendisi her ne kadar böyle giyinmiş olsa da etrafında hizmetçilerinin dönüp dolaşmaları İbn Ziyad'ın dikkatini çekmişti.²⁶²

İbn Ziyad, “Kim bu kadın?” diye sordu. Hz. Zeyneb İbn Ziyad'ın sorusuna cevap vermedi. İbn Ziyad bu sorusunu tekrarladı. Yine cevap gelmedi. Üçüncü defa sorduğunda ise Hz. Zeyneb'in yanındaki kadınlardan biri cevap verdi. “Bu, Zeyneb bint Fâtıma'dır!” dedi.²⁶³ Bunu söyleyen kadının Hz. Zeyneb'i babası Hz. Ali yerine annesi Hz. Fatıma'ya nispet ederek tanıtması, onun Resûlullah'a (sav) olan kan bağına dikkat çekerek İbn Ziyad'ın Hz. Zeyneb'e karşı tutumuna dikkat etmesini sağlamaya yönelik olabilir.

Karşısındaki kadının Hz. Zeyneb olduğunu öğrenen İbn Ziyad şöyle demiştir: “Allah'a (cc) hamdolsun ki sizi rezil edip ayıplarınızı ortaya koydu. Gülünç sözlerinizi de yalanladı.”²⁶⁴

Hz. Zeyneb bu sözlerle karşılık şu şekilde cevap verdi: “Hamd olsun o Allah'a (cc) ki bizi Muhammed'e (sav) mensubiyetle şereflendirmiş ve üzerimizden günah kirlerini silip atmıştır. Hayır! Senin dediğin gibi bir şey yok. Allah (cc) ancak fâsıkları rezil eder ve fâcirlerin asılsız laflarını yalanlar.”²⁶⁵ Hz. Zeyneb konuşmasına Resûlullah'a (sav) nesep olarak bağlı olmayı Allah'a hamd vesilesi olan bir nimet ve fazilet olduğunu belirterek başlıyor. Ubeydullah b. Ziyad'ın babası Ziyad b. Ebîh'in nesebinin belli olmaması²⁶⁶ bu sözleri daha anlamlı kılmaktadır. Daha sonra Ahzâb suresinin 33. ayetine gönderme yaparak Allah'ın (cc) kendilerinden günah ve kirleri giderdiğini söylemektedir. Ardından İbn Ziyad'ın rezil edilme ve sözlerinin Allah (cc) tarafından yalanlanmasına yönelik sözlerini veciz bir ifade ile kendisine iade etmektedir. Çünkü İbn Ziyad Resûlullah'ın (sav) Ehl-i beytinin canlarına kıyıp,

²⁶² Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/457.

²⁶³ Ebû Mihnef, *Kitâbu Makteli Hüseyin*, 205; Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/457.

²⁶⁴ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/457.

²⁶⁵ Ebû Mihnef, *Kitâbu Makteli Hüseyin*, 205; Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/457.

²⁶⁶ İrfan Aycan, “Ziyâd b. Ebîh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/480.

cesetlerine işkence edip, hayatta kalanları da esir olarak tutması Hz. Zeyneb'in yukarıda bahsettiği fâsık ve fâcir tanımlamalarına bir nevi karşılık gelmektedir.

İbn Ziyad Hz. Zeyneb'in cevabı karşısında ona "Ehl-i Beytinize Allah'ın (cc) yaptığı hakkında ne düşünüyorsun?" dedi. Hz. Zeyneb bu soruya Âl-i İmran Suresi'nin 154. ayetinden şu pasajı okudu. "Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi."²⁶⁷ Ardından "Allah (cc), ahirette onlar ile sizi bir araya getirecek ve Allah huzurunda onlarla hesaplaşacaksınız." dedi.²⁶⁸

Hz. Zeyneb'in bu sözleri İbn Ziyad'ı oldukça sinirlendirmişti. Hatta Hz. Zeyneb'e fiili zulüm ve işkence yapmaya niyetlendi. Fakat yanındaki bazı insanlar muhatabının bir kadın olduğunu ve kadınların sözlerinden dolayı sorumlu tutularak kendilerine çıkışılmayacağını tembihledi. İbn Ziyad bu sözler ile biraz yatıştı. Daha sonra Hz. Zeyneb'e "Allah (cc), senin ehlinden, taşkınlık yaparak direnen ve haddi aşanları yok etmekle gönlüme şifa verdi." Dedi. Hz. Zeyneb'in gözleri doldu ve kendini tutamayıp ağlamaya başladı ve "Sen, benim yiğitlerimi öldürdün. Ailemi yok ettin. Ailemin şerefliilerini, büyüklerini, yüksek dallarını kestir. Soyumu bitirdin, kuruttun. Eğer bu yaptıklarınla gönlün şifa buluyor, için rahatlayabiliyorsa rahatla ve şifa bul bakalım!" dedi.²⁶⁹

İbn Ziyad Hz. Zeyneb ile karşılık konuşmalarının başından beri Hz. Zeyneb'in verdiği cevaplardaki güzelliği ve hitabetindeki yeteneği fark etmiş olmalı ki "Bu kadının cesaret ve kahramanlığıdır. Gerçi, senin baban bir şairdi ve kahramandı." dedi.²⁷⁰

Hz. Zeyneb "Kadınları için cesaret ve kahramanlaşma olmaz. Benim cesaret ve kahramanlığım, musibetlerle karşılaşmaktan, sözlerim de derdimin ve acımın hafiflemesi için içimden fişkıranlardan ibarettir!" dedi.²⁷¹

²⁶⁷ Kur'an-ı Kerim Meâli, Âl-i İmrân 3/154.

²⁶⁸ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/457.

²⁶⁹ Ebû Mihnef, *Kitâbu Makteli Hüseyin*, 205; Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/457.

²⁷⁰ Ebû Mihnef, *Kitâbu Makteli Hüseyin*, 205; Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/457.

²⁷¹ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/457; Köksal, *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ*, 176.

2.1.3. Ubeydullah b. Ziyad'ın Ali b. Hüseyin ile Konuşması

İbn Ziyad'ın huzuruna Ali b. Hüseyin getirildi. İbn Ziyad kendisine “İsmin ne?” diye sordu.

Ali b. Hüseyin, “Ben, Ali b. Hüseyin'im!” dedi.

İbn Ziyad, “Allah, Ali b. Hüseyin'i öldürmedi mi?” diye sordu.²⁷² Çünkü Kerbela'da öldürülenler arasında Ali b. Hüseyin el-Ekber de vardı. İbn Ziyad, Zeynelabidin lakablı Ali b. Hüseyin el-Asgar'ı Kerbela'da öldürülen Ali b. Hüseyin sandı. Ali b. Hüseyin İbn Ziyad'ın sorusuna karşılık vermedi. İbn Ziyad neden cevap vermediğini sorunca Ali b. Hüseyin “O öldürülen benim kardeşimdi. Onun adı da Ali idi. İnsanlar, onu öldürdüler.”²⁷³ diye cevap vererek onun ölümünün insanlar tarafından gerçekleştiğini kastetti. Çünkü İbn Ziyad'ın, Onu Allah öldürmedi mi? sorusu Hz. Hüseyin ve Ehl-i beytinin sanki Allah'ın (cc) hükmüne mugayir bir fiil sonucu Allah'ın (cc) gazabına çarptırıldıkları izlenimi vermektedir. Ali b. Hüseyin bu cevap ile bunu nakzederek tam aksine bu sonucun insanlar tarafından işlendiğine dikkat çekmek istemiştir.

İbn Ziyad, “Onu ancak Allah (cc) öldürdü.” diye karşılık verdi. Ali b. Hüseyin tekrar sükût etti. İbn Ziyad tekrar “Neden konuşmuyorsun?” diye seslendi.²⁷⁴

Ali b. Hüseyin cevap olarak Zümer Suresi ve Âl-i İmran Suresinden “Allah, (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır.”²⁷⁵ “Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır.”²⁷⁶ diyerek ilgili ayetleri okudu.

Bu sözlerinden dolayı hiddetlenen İbn Ziyad, “Allah'a (cc) yemin ederim ki sen de onlardansın yani Hz. Hüseyin ve beraberinde öldürülenlerdensin. Bakın bakalım büluğ çağına ermiş mi? Vallahi ben onun yetişkin bir erkek olduğunu düşünüyorum.” dedi. Etrafındakileri Ali b. Hüseyin'in avret yerini açarak baktılar ve “Evet. Büluğ çağına ermiş.” dediler. İbn Ziyad, “O halde öldürün onu.” diye emir verdi. Ali b. Hüseyin kendisinin ölüm emri verilince beraberindeki kadın ve çocukları

²⁷² Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/458.

²⁷³ Ebû Mihnef, *Kitâbu Makteli Hüseyin*, 206; Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/458.

²⁷⁴ Ebû Mihnef, *Kitâbu Makteli Hüseyin*, 206; Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/458.

²⁷⁵ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, ez-Zümer 39/42.

²⁷⁶ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Âl-i İmrân 3/145.

düşünerek “Peki bu kadınlara kim bakacak?” diye karşılık verdi.²⁷⁷ Ali b. Hüseyin’in kendi canını düşünmeden yanındaki kadın ve çocukları düşünmesi genç yaşta sahip olduğu sorumluluk bilincini göstermektedir. Ayrıca İbn Ziyad ile münakaşadan kaçınmak istemesi, sorduğu sorulara başta sessiz kalarak karşılık vermesinden anlaşılan, bir münakaşa halinde kendi başına bir şey gelmesi sonucu arkasında kalacak olan kadın ve çocukların akıbetini düşünmesidir.

Bu emir sonucunda Hz. Zeyneb yeğeni Ali b. Hüseyin’in üzerine kapanarak “Ey İbn Ziyad! Senin, bize yaptıkların yeter. Akıttığın kanlar yetmedi mi? Bizden geriye tek bir kişi dahi bırakmayacak mısınız?” diyerek bağırdı. Daha sonra “Şayet sen mümin isen Allah (cc) için senden istiyorum, onu öldürecekse, beni de onunla öldür.” dedi. Ali b. Hüseyin, “Ey İbn Ziyad! Eğer iddia ettiğin gibi seninle şu kadınlar arasında bir hısımlık söz konusu ise onları gidecekleri yere kadar yanlarında Allah’tan (cc) korkan bir adam ile yolla da İslâm’ın gerektirdiği gibi onlara sahip çıksın.” dedi.²⁷⁸

Hz. Zeyneb’in yeğeni Ali b. Hüseyin ile ölmek istemesi ve Ali b. Hüseyin’in kendi ölümünü düşünmeden geride kalacak olanların akıbeti hakkında endişe duyarak İbn Ziyad’dan söz istemesi, İbn Ziyad’da merhamet hissi uyandırmıştır. İbn Ziyad daha sonra etrafındakilere dönerek “Akrabalık, ne acayip bir şey. Vallahi ben bunu da ve beraberinde Hz. Zeyneb’i de isteyerek öldürebileceğimi düşünüyordum.” dedikten sonra, Ali b. Hüseyin’e “Kadınlarınızla beraber git!” dedi.²⁷⁹

2.1.4. Hz. Zeyneb’in Yezid ile Tartışması

Yezid b. Muaviye’nin Hz. Hüseyin’in aile efradını karşılarken bir meclis kurduğu anlatılmaktadır. Yezid oturduktan sonra Şam eşrafını da davet etmiş, onlar da Yezid’in etrafına oturmuşlardı. Bu halde iken Ali b. Hüseyin’i, Hz. Hüseyin’in kadın ve çocuklarını çağırttırmıştı. Yezid Ali b. Hüseyin’e, “Ey Ali! Baban akrabalık bağını koparttı. Hakkımı tanımadı ve saltanatıma kastetti. Allah’ın (cc) babana ne yaptığını gördün mü?” dedi.

²⁷⁷ Ebû Mihnef, *Kitâbu Makteli Hüseyin*, 206; Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/458.

²⁷⁸ Ebû Mihnef, *Kitâbu Makteli Hüseyin*, 206; Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/458.

²⁷⁹ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/458; Köksal, *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ*, 177.

Ali b. Hüseyin, “Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da) yazılmış olmasın.”²⁸⁰ şeklindeki Hadîd suresinin 22. ayetini okuyarak yanıt verdi.

Yezid ise, “Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder.”²⁸¹ ayetini okuyarak, bu sana ve babana daha münasiptir dedi.²⁸² Daha sonra Hz. Hüseyin’in kadın ve çocuklarını çağırıp karşısına oturttu. Hz. Zeyneb’in kız kardeşi Fâtıma bint Ali bu mecliste geçen olayı şöyle anlatmaktadır:

Yezid b. Muaviye’nin karşısına oturduğumuz ve bize acıyıp da bizim için bir şeyler emrettiği sırada Şam ehlinde kırmızı, mavi suratlı²⁸³ bir adam ayağa kalkıp Yezid’e, “Ey müminlerin emîri, -beni kastederek- bunu bana hibe et.” dedi. Ben genç, güzel bir kızdım. Adamın isteğine karşı ben de korktum ve beni titreme aldı. Onların böyle bir yetkilerinin olduğunu, bunu yapmanın onlara caiz olduğunu zannettim. Ablam Zeyneb’in kıyafetine sarıldım, tutundum. Ablam Zeyneb benden daha büyük be daha akıllı idi. Böyle bir şeyin olamayacağını biliyordu.

Ablam Zeyneb, “Yalan konuştun. Vallahi sen kötülük yaptın. Bunu yapmak ne senin ne de onun hakkıdır. Size caiz değildir.” dedi.²⁸⁴

Yezid bu sözler karşısında sinirlendi ve “Vallahi yalan konuşan sensin. Bu işi yapmak bana caizdir, benim hakkımdır. Şayet bunu yapmak isteseydim yapardım.” dedi.²⁸⁵

Ablam Zeyneb, “Vallahi hayır, asla! Allah (cc) bunu sana helal kılmadı. Ancak sen bizim milletimizden yani dinimizden çıkarsan o başka. Başka bir dine girersen o zaman bunu yapabilirsin.” dedi.²⁸⁶

Yezid bu sefer iyice kızdı, “Demek sen, benim bunun yapmam halinde babanın ve kardeşinin dininden çıkacağımı söylüyorsun.” dedi.²⁸⁷

²⁸⁰ Kur’an-ı Kerim Meâli, el-Hadîd 57/22.

²⁸¹ Kur’an-ı Kerim Meâli, eş-Şûrâ 42/30.

²⁸² Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/461.

²⁸³ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/309-310.

²⁸⁴ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/461.

²⁸⁵ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/461.

²⁸⁶ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/461; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/310.

²⁸⁷ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/461-462.

Ablam Zeyneb, “Allah’ın (cc) dini, babamın, kardeşimin ve dedem Resûlullah’ın (sav) dini, o din ki sen, baban ve deden onunla hidayete erdiniz.” dedi.²⁸⁸

Yezid, “Yalan konuştun Ey Allah’ın (cc) düşmanı kadın.” dedi.²⁸⁹

Ablam Zeyneb, “Sen gücüyle kahreden, sövüp sayan, gücü ve kudreti ile ezen bir emir misin?” dedi. Bu sözlerin karşısında Yezid utancından bir şey diyemedi ve sustu. Daha sonra o Şamlı adam tekrar, “Ey müminlerin emiri bu cariyeyi bana hibe et” dedi. Yezid ona, “Allah (cc) seni öldürünceye kadar bekar kal.” diye karşılık verdi.²⁹⁰

Yezid b. Muaviye’nin Hz. Hüseyin’in ailesine karşı tutumuna genel olarak bakıldığında müspet bir tavır görülmektedir. Ubeydullah b. Ziyad kendisine verilen cevaplara karşı sinirlerine hâkim olamayıp adi bir tavır ve yaptırımlara başvururken Yezid’in İbn Ziyad’a nazaran daha mutedil tutum sergilediği ortadadır. Üstelik sahip olduğu makamları arasındaki farkta göz önüne alındığında İbn Ziyad’ın göstermiş olduğu ucuz denebilecek karakteri Yezid ortaya koymamıştır.

Yezid’in, Hz. Hüseyin için ağlaması, kadınlarına yas tutturması,²⁹¹ İbn Ziyad’a lanet okuması ve geride kalan Ehl-i beyt’e ikramda bulunması, kendilerinden alınan zinetleri iade etmesi ve Medine’ye gitmek ile Şam’da kalmak arasında muhayyer bırakması²⁹² onun yapılan bu işten kendini teberri etme çabası olarak algılanabilir. Fakat bu davranışlar ile bundan sonra göstermiş olduğu siyasî refleksler birbiri ile tearuz içerisindedir. Nitekim İbn Ziyad’a lanetler okuyarak Hz. Hüseyin’in akıbetine göz yaşı döken bir kişinin bunun faili olan kişiye gereken cezayı veremiyorsa bile en azından görevden azletmesi beklenebilir. Fakat bu konuda en ufak bir teşebbüse dair bir bilgi bulunmamaktadır. O halde Yezid’in tutumunu değerlendirirken bütün bunları göze almak gerekir. Yezid, Hz. Hüseyin’in İbn Ziyad’ın kendi inisiyatifi ile öldürdüğünü hissettirerek kendisini siyaseten mazur göstermeye çalışmıştır. Ehl-i beyt’e karşı müspet bir tavır takınması ve İbn Ziyad’ın yapmış olduğu fiilden teberri etmesi de bu gözle bakıldığında siyasî ılımanlık olarak algılanabilir. Fakat hakikat olan, Hz. Hüseyin’in ve beraberinde öldürülenlerin Yezid’e karşı en büyük siyasî

²⁸⁸ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/462.

²⁸⁹ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/462.

²⁹⁰ Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/462.

²⁹¹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, 3/188.

²⁹² Taberî, *Târîhu’r-Rusul ve’l-Mulûk*, 5/462.

tehlike olmalarıdır. Bu tehlike ve tehdidin ortadan kalkması daha sonraları Yezid'i pişmanlık ve nedamete sürüklese de siyaseten yarar sağlamıştır.

2.1.5. Hz. Zeyneb'in Kerbelâ'dan Sonra Vuku Bulan Olaylara Tesiri

Hz. Zeyneb, Kerbelâ'da ve sonrasında yaşananlarda ailesi için bir hâmi olarak resmedilmektedir. Erkekleri katledilmiş bir kafilede, hasta olan yeğeni dışında sorumluluğu ele alan kişi Hz. Zeyneb'tir. Fakat Kerbelâ hadisesinde Hz. Zeyneb'in tek rolü bu değildir. Hadiselerin seyri incelendiğinde Hz. Zeyneb'in diğer bir kilit rolü de yaşanan olayları temiz bir anlatımla insanlara ulaştırmasıdır. Ayrıca Kûfe'deki hutbesinde olduğu gibi bu suça ortak olanları da pişmanlığa gark etmiştir.

Hz. Zeyneb'in irad ettiği bu hutbe ve konuşmalar insanlarda bazı duyguların yükselmesi ile kalmamış, onları harekete geçirmiştir. Tevvâbûn hareketi olarak bilinen ayaklanmaya bakıldığında Hz. Zeyneb'in izlerini görmek mümkündür.

Hz. Hüseyin ve ashabından 72 kişinin Kerbela'da öldürülüp geride kalan ailesinin de esir alınmasından dolayı Kûfe halkından birçok kişi pişman olmuştu. Çünkü Hz. Hüseyin'in başına gelen bu olaylarda onların payı büyüktü. Hz. Hüseyin'i davet ettikten sonra ona karşı olan orduda yer almalarından dolayı pişmanlık duyanlar başta olmak üzere, Süleyman b. Surad isimli sahabenin önderliğinde hicrî 61 yılında gizli toplantılar yapmaya başladılar.²⁹³ Bu topluluğun amacı siyasî bir egemenlik ihdas etmek değildi. Yaptıkları hatanın büyüklüğüne kefaret olacak tek şeyin Hz. Hüseyin'in kanına girenler ile savaşmak yahut bu yolda ölmek olduğu inancındaydılar. Tevvâbûn hareketi olarak bilinen bu ayaklanmayı araştırmacılardan kimisi Şîî hareketlerden birisi olarak,²⁹⁴ kimisi İlk Şîî hareket olarak,²⁹⁵ kimisi de Şîîlikle alakası olmaksızın bir ayaklanma²⁹⁶ olarak nitelendirmektedir. Şîîlik tanımı ile ilgili olarak farklı değerlendirmelere konu olan bu hareketin ortak noktası duygusal bir tepki üzerine kurulmuş olmasıdır.

²⁹³ İsmail Yiğit, "Tevvâbîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41/49.

²⁹⁴ Julius Wellhausen, *İslamiyetin ilk devrinde dini-siyasî muhalefet partileri*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1989), 116.

²⁹⁵ W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fırlı, 2010, 46; Ethem Ruhi Fırlı, "İlk Şîî Olaylar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (1984), 335.

²⁹⁶ Onat, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, 59.

Tevvâbûn hareketine Hz. Zeyneb'in etkisi ise zikredilen duygusal temel üzerindedir. Hz. Zeyneb'in yapmış olduğu konuşmalar hissî olan pişmanlığa muharrik etkisiyle fiilî bir tepkimeye dönüştürmüş olabilir. Nitekim kendisi Şii bir alim olan Seyyid Haşim Resûlî-yi Mahallâtî, Hz. Zeyneb'in hayatını anlattığı eserinde, Hz. Zeyneb'in Kûfe ordusundakilere seslenişi ile ilgili pasajda şu değerlendirmelere yer verir: “Zeyneb (sa), bu bir-iki kısa cümleyle, düşman ordusunun temelinde ve onların ruhunda öyle bir sarsıntı meydana getirdi ki onların o utanç verici ömürlerinin sonuna kadar etki bıraktı.

Bazı tarihçilerin değerlendirmelerine göre, daha ordayken bir grup insan, Beni Ümeyye ve onların Kûfe'ye atamış oldukları valiye karşı kıyam etme düşüncesine girdiler; savaş alanından geri çekildiler. Bunlar daha sonra da “Tevvâbûn” olarak adlandırıldılar.”²⁹⁷

Sonuç olarak, Tevvâbûn hareketinin çıkış noktası yahut temel dayanağının Hz. Zeyneb olduğunu söylemek ne kadar abartı olacaksa aynı şekilde Hz. Zeyneb'in bu harekete ve sonrasında meydana gelen ayaklanmalara destek mahiyetindeki etkilerini görmezden gelmek de insaflı bir tutum olmayacaktır. Hz. Zeyneb'in gerek Kerbela yolculuğunda gerek ertesinde meydana gelen Kûfe ve Şam yolculuklarında gerek bu olaylardan sonra vuku bulan ayaklanmalarda başrol olmasa da kilit rol olduğu bir hakikattir.

2.2. Hz. Zeyneb'in Tarih İnşasına Etkisi

Hz. Zeyneb gibi anlam taşıyan yahut belli bir anlam yüklenen isimler tarih boyunca farklı şekillerde anlatılmıştır. Tarihi vakaların olduğu kadar tarihi şahsiyetlerin de dinî, siyasî ve kültürel etkileri olduğu malumdur. Kimi zaman sahip olduğu nesep bağı, şahit olduğu tarihi hadiseler ve şahsiyeti sebebiyle hürmet gösterilen ve hayırla yâd edilen bir kadın olan Hz. Zeyneb'in adı; kimi zaman da duygusal ve siyasî etkilerin sonucunda mistik ve efsanevi anlatımlara malzeme edilmiştir. Bu tarz efsanevî ve ideolojik yahut mezhebî kaygılara binaen tasvir edilen tarihi şahsiyetler asıllarından kopartılıp belli bir tarih inşasına kurban edilmektedir. Bu durumlarda duygusal ve taraflı yorumlar ile tarihi hadiseleri olduğu gibi aktarmaya çalışan, hakkaniyetli yorumları birbirinden ayırt etmek elzemdir.

²⁹⁷ Seyyid Haşim Resûlî-yi Mahallâtî, *Zeyneb-i Kübrâ*, 58.

Hız. Zeyneb özelinde Ehl-i Sünnet ve Şîî tarih algısında önemli farklılardan birisi de yazılı eserlerde ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar Hız. Zeyneb'in Şîîliğin gündelik, ibadet ve manevî hayatında etki ve önemi kabul edilse de bu ihtimam yazılı kültürde kendisini geç dönemlerde göstermiştir. Nitekim klasik Şîî tarihî kaynaklarına bakıldığında müstakil olarak Hız. Zeyneb adına bir esere rastlanılmamaktadır. Bu konuda en spesifik örnek Ubeydilî'nin *Ahbâru'z-Zeynebât* isimli eseri olabilir. Fakat bu eser de müstakil olarak Hız. Zeyneb'in hayatını değil Zeyneb ismindeki şahısların genel olarak hal tercümelerini aktarmaktadır. Bu konuda diğer bir örnek Ebü'l-Fazl'ın *Belağâtü'n-Nisâ* isimli eseridir. Fakat diğer eserde olduğu gibi bu eserde müstakil olarak Hız. Zeyneb'e hasredilmiş bir eser olmayıp tarihî kadın şahsiyetlerin hutbe ve konuşmalarının derlendiği bir eser olmuştur. Muhtevasında da Hız. Zeyneb'e ait konuşmalar mevcuttur. İlk dönem kaynaklarda müstakil olarak Hız. Zeyneb'in hayatını anlatan eserler olmasa da çağdaş zamanda Hız. Zeyneb hakkında birçok te'lifât yapılmıştır. İçlerinden bir kısmı menkıbevi eserlerden oluşsa da bu tarz çalışmalar klasik ensâb, tabakât ve terâcim türü eserlerde bulunan bilgileri toplayarak Hız. Zeyneb hakkında derli toplu eserlerin verilmesi açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında tarihin akışında sözlü kültürle aktarılan menkıbevi olaylar, keramet anlatıları da bu eserlerde yerini almıştır. Bu tarz aktarımlar Şîî algısında Hız. Zeyneb'in yeri ve önemine dair veriler sağlamaktadır.

2.2.1. Ehl-i Sünnet Tarih İnşasında Hız. Zeyneb

Ehl-i Sünnet geleneğinde Hız. Zeyneb, Ehl-i beyt'e mensup, belagat ve feraset sahibi, akıllı ve ilim sahibi, dindar bir kadın olarak görülmektedir. Hız. Âişe benzeri bir imaja sahiptir. Çünkü onun gibi anlayışı geniş, zeki ve ilim halkalarında muallime görevini ifa eden bir kadındır. Ayrıca Kerbelâ gibi tarihi hadiselerdeki etkilerini göz önünde bulundurarak İslâm tarihinde kendine yer edinmiş bir figürdür. Dönemindeki diğer kadınlara nazaran daha öne çıkmasının sebebi budur. Fakat Ehl-i Sünnet'in literatüründe bunlardan daha fazla bir özellik yahut kendisine atfedilen bir makam mevcut değildir. Yahut Hız. Hüseyin'in Kerbelâ'ya hurucu konusunda haklı olup olmaması gibi ya da Yezid b. Muaviye'ye lanet okunup okunmaması²⁹⁸ gibi Ehl-i Sünnet alimleri arasında ihtilafa konu edilen bir şahsiyet değildir. Bunun sebebi olarak

²⁹⁸ Demircan, *Kerbela*, 64-88.

Ehl-i Sünnet'in itikadına ve tarihi yorumunu etkileyecek bir noktada yer almaması gösterilebilir.

Ehl-i Sünnet'in tarih inşasında Hz. Zeyneb kendisine geniş bir alan bulamamıştır. Klasik kaynaklarda aynı Şîî eserlerinde olduğu gibi kendisine ait müstakil bir esere rastlanmamakla birlikte ensâb, tabakât ve terâcim türü eserlerde hayatına dair bilgiler mevcuttur. Fakat Şîilikten farklı olarak Ehl-i Sünnet araştırmacıları tarafından çağdaş dönemde Hz. Zeyneb hakkında yapılan çalışmalar yok denebilecek kadar azdır. Akademik çalışmalara bakıldığında ansiklopedi maddeleri²⁹⁹ ve Hz. Muhammed'in (sav) ailesi hakkında yapılan çalışmalarda³⁰⁰ kendisine ayrılan bölümler haricinde ciddi bir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Akademik çalışmaların haricinde Hz. Zeyneb hakkında kaleme alınan eserler ya Şîî kaynakların tercümesi ya da edebî çalışmalar olmuştur.³⁰¹

Ehl-i Sünnet kaynaklarında Hz. Zeynep hakkında tartışmalı konu yok denecek kadar azdır. Bu ihtilaflar arasında Hz. Zeyneb'in hadis ilmindeki yeri bulunmaktadır. Özellikle çağdaş eserlerde Hz. Zeyneb'in rivayet ettiği hadislerden bahsedilirken klasik tabakat kaynaklarında onun ismi “Resûlullah'tan (sav) rivayeti olmayan kadınların isimleri” başlığı altında zikredilmektedir.³⁰² Bunun sebebi büyük ihtimalle çağdaş çalışmaların Şîî kaynaklarından faydalanarak orada tespit ettiği bilgilere eserlerin yer vermelerinden kaynaklanmaktadır.

Ehl-i Sünnet alimleri arasında tartışmalı meselelerden sayılabilecek bir diğer konu da Hz. Zeyneb'in çocuklarının Ehl-i beyt nezdindeki durumları hakkındadır. Ehl-i Sünnet alimlerinden Celâleddin es-Süyûtî, Hz. Zeyneb'in Hz. Cafer ile olan evliliğinden dünyaya gelen evlatlarının Ehl-i beyt açısından durumlarını değerlendirdiği bir eser telif etmiştir. Bu eserde müellif ilk önce Ehl-i beyt kavramını açıklamaktadır. Ardından Hz. Zeyneb'in çocukları özelinde ilim ehlinin tartıştığı on adet meseleyi açıklamaktadır. Bu meselelerden bazıları şu şekildedir: “Hz. Zeyneb'in çocukları icma ile Nebi'nin (sav) ailesi ve Ehl-i beytindendir.”, “Bu çocuklar Nebi'ye

²⁹⁹ Özkan, “Zeyneb bint Ali”, 44/356-357.

³⁰⁰ Erkocaşlan, *Peygamberimizin çocukları ve torunları*, 117-118; Uluişik, *Hz. Fatıma*, 41-43.

³⁰¹ Kara - Kara, *Peygamberimiz'in (sav) Kızları ve Kız Torunları*; Mustafa Eriş, *Peygamberimizin kızları ve kız torunları* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2007); Mustafa Eroğlu, *Hz. Peygamber'in (sav) Eşleri, Çocukları ve Torunları* (Konya: Tekin Kitabevi, 2014).

³⁰² İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/431.

(sav) neseb yakınlığı olarak Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in evlatları ile ortak mıdır?", "Hz. Zeyneb'in çocukları neseben şerif/eşraftan sayılır mı?"³⁰³

2.2.2. Şîî Tarih İnşasında Hz. Zeyneb

Tarihteki bazı hadiseler yaşandıkları zaman ve mekân ile mahdud değildir. Bilakis daha sonraki dönemlere etki etmiştir. Bunun örneklerinden birisi de Şîî düşüncenin hareket gücünü oluşturan Kerbela hadisesidir.³⁰⁴ Bu hadise yaşandığı dönemden çok daha sonra meydana gelen siyasî, dinî ve içtimaî olaylarda kendini göstermiş ve asırlar boyu sürecek olan kaos ortamının bir bakıma miladı olmuştur.³⁰⁵ Şîa'nın şekillenmesinde Kerbela'nın etkisi aşîkardır.³⁰⁶ Kerbela'da göz önünde bulunan en önemli kadının Hz. Zeyneb olması, onun Şîî tarih inşasına ciddi etkilerde bulunmasını kaçınılmaz kılmıştır. Hz. Zeyneb'in tarih sahnesinde kısa bir süreliğine yer almasına karşın böyle bir etkide bulunmasının farklı sebepleri vardır. Daha önce de değinildiği gibi Hz. Zeyneb'in Ehl-i beyt'e mensup olmasından dolayı Şîa'nın hafızasında edindiği yer oldukça mühimdir. Fakat Hz. Zeyneb'in yapmış olduğu etkinin en büyük sebeplerinden birisi de Şîa'nın tarih inşasında izlemiş olduğu metot olabilir. Nitekim Şîî tarih inşası Ehl-i Sünnet'in tarih inşasına nazaran farklı pratikler geliştirmiştir. Ehl-i Sünnet, tarihi ele alırken idealize edilmiş bir geçmişten yola çıkarak -ki bu Asr-ı Saadet dönemidir- bir anlatım metodu izlemektedir. Şîa ise bunun tam aksine dramatize edilmiş bir geçmişten yola çıkmaktadır.³⁰⁷ Bu dramatize edilen tarih yorumunun merkezinde ise Kerbela hadisesi yer almaktadır. Bununla ilişkili olarak Hz. Hüseyin ve Hz. Zeyneb de iki temel tarihi figür olarak ortaya çıkmaktadır.

Hz. Zeyneb, tarihi bir şahsiyet olarak algılanmanın yanında Şîî matem literatüründe ve yaşayan halk üzerinde önemli bir kadın figürdür. İmamlardan, Hz. Hatice ve Hz. Fâtıma gibi isimlerden sonra en çok anılan şahsiyetlerden biridir.³⁰⁸ Çünkü Kerbela hadisesinde üstlenmiş olduğu kilit rol bunu kaçınılmaz kılmıştır.

³⁰³ Süyûtî, *el-'Acâcetü 'z-zernebiyye fi 's-sülâleti 'z-Zeynebiyye*, 3-4.

³⁰⁴ Şaban Öz, "Şîî İnançların Zuhur ve Şekillenmesinde Tarihi Hadiselerin Rolü", *Diyanet İlmî Dergi* 44/3 (2008), 77.

³⁰⁵ Öz, "Şîî İnançların Zuhur ve Şekillenmesinde Tarihi Hadiselerin Rolü", 77-78.

³⁰⁶ Öz, "Şîî İnançların Zuhur ve Şekillenmesinde Tarihi Hadiselerin Rolü", 74.

³⁰⁷ Şaban Öz, "Tarih Felsefesi Bağlamında Şîî Tarih Yorumunun Karakteristik Özellikleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/3 (2007), 123.

³⁰⁸ Demir, "Günümüz İran Şîiliğinde Kutsal Gün ve Geceler", 177.

Nitekim Kerbelâ Şîa'nın siyasi bir fırkadan itikadî bir mezhebe evrilmesinde ana nedenlerinden birisidir. Çağdaş İsmailî alimlerden olan Farhad Daftary Kerbela için, "Peygamberin torunu Hüseyin'in çok sayıda Ehl-i beyt mensubuyla birlikte şehit edilmesi, Şîa'da yeni bir dinsel hareketlilik yarattı ve Şîî ruhun ve kimliğin pekişmesine önemli katkıda bulundu."³⁰⁹ sözlerini kullanmaktadır.

Şîa'nın tarih hafızası incelendiğinde Hz. Zeyneb'in farklı dönemlerde farklı şekillerde tasvir edildiği görülmektedir. Şîa'nın tarih anlatımı salt bir entelektüel çaba yahut ideoloji propagandası değildir. Hatta tarihi sadece dini propaganda için kullanmakla yetinmeyip tarihteki hadiseler ile dini doktrinlerini inşa etmektedir. Bu sebeple eldeki tarihi verilerden fazlasına ihtiyaç duymaktadır.³¹⁰ Dolayısıyla tarihi figürlerde dönem dönem yeniden inşa ve tasvir edilmiştir. Hz. Zeyneb de bu şahsiyetler arasında yer almaktadır.

Klasik Şîî tarih anlatımlarında Hz. Zeyneb Kerbela'da kardeşi Hz. Hüseyin'in arkasında ikinci planda yer almış bir şahsiyettir. Daima keder ve acıdan zayıf düşmüş, gözyaşlarına boğulmuş, kendini kontrol edemeyen, sürekli ağlayan ve kendini yırtan bir kadın olarak tasvir edilmektedir.³¹¹ Dahası Şîâ'ya göre Hz. Hüseyin Emevî zulmüne bir kahraman olarak karşı durmuş ve bu yolda şehit olmuşken kardeşi Hz. Zeyneb bu olayda sadece mağduriyet yaşamıştır. Bu üslubu klasik Şîî tarihçilerinin en ünlülerinden ve Kerbela anlatılarında bir otorite kabul edilen İbn Tâvûs'un eserlerinde görmek mümkündür.³¹² Bu anlatılarda Ehl-i beyt mensuplarının çektiği acılar, şahit olduğu zulümler ve dışlanmalar öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Hz. Zeyneb tasvirlerinden mağdur ve kederli bir şahsiyet ortaya çıkarılmış ve onun aktif yönü göz ardı edilerek edilgen bir karakter tasarlanmıştır. Fakat Hz. Zeyneb'in güçsüz ve mağdur olarak tasvir edilme sebebinin yalın bir şekilde Şîî düşüncedeki kadın algısı olduğunu söylemek haksızlık olacaktır. Çünkü daha önce de değinildiği gibi Şîa tarihten malzeme çıkarmayı ve bunun üzerinden dinî algılar üretmeyi başaran bir

³⁰⁹ Daftary, *Şii İslam tarihi*, 52.

³¹⁰ Öz, "Tarih Felsefesi Bağlamında Şîî Tarih Yorumunun Karakteristik Özellikleri", 125.

³¹¹ Zeynab Ali Bizaa, "Contemporary Karbala Narratives and The Changing Gender Dynamics in Shi'i Communities", *Columbia University Middle Eastern, South Asian, and African Studie*, (2012), 3-4.

³¹² Syeda Mehr Mustafa, *The Shahadat of Karbala: Zainab Binte Ali, Gender, and Witnessing* (Department of Liberal Arts Beaconhouse National University, 2015), 9.

mezheptir. Burada da Hz. Zeyneb'in bu şekilde tasvir edilmesi Yezid özelinde Emevîleri karalamaya ve yapılan zulmü açığa çıkarmaya hizmet etmiştir.³¹³

20. yüzyıla gelindiğinde ise Şîî tarih algısında Hz. Zeyneb tasviri değişmeye başlamıştır. İslâm aleminin içinde bulunduğu konjonktür müslüman münevver ve mütefekkirleri farklı kurtuluş yolları aramaya sevk etmiştir. Ali Şeriatî gibi mütefekkirler gelenekçi algılara alternatif fikirler üretme çabasına girmiştir. Bu fikirlerden birisi de Hz. Zeyneb tasviri ile ilgilidir. Şeriatî Kerbela üzerinde şehadet kavramını açıklarken verilen mücadele ve sorumluluk bakımından Hz. Hüseyin ve Hz. Zeyneb'i aynı seviyede değerlendirmektedir. Ona göre her devrimin kan ve mesaj olmak üzere iki yönü vardır.³¹⁴ Hz. Hüseyin kan sorumluluğunu üstlenirken Hz. Zeyneb'e mesaj yükü kalmıştır. Böylelikle Şeriatî Hz. Zeyneb'i, mağdur ve zulme uğramış, sürekli göz yaşı döken bir kadın değil, kardeşinin mesajını tüm Müslümanlara iletmek, Yezid'in zulmünü ifşa etmek ve saraylardaki hitabeti ile Ehl-i beyt'in izzetini ayağa kaldırmakla yükümlü bir kadın olarak yeniden tanımlamıştır. Şeriatî kavramsallaştırdığı mesaj sorumluluğunu açıklarken şu sözleri sarfetmektedir: "Her yer Kerbela, her ay Muharrem, her gün aşure diyenler ya kanı ya da mesajı seçmek zorundadırlar. Ya Hüseyin gibi ölmeli ya da Zeyneb gibi kalmayı tercih etmelidirler."³¹⁵ Dolayısıyla Hz. Hüseyin yola iktidar hevesi yahut bir mücadelenin aksine nasıl ölmeyi tercih ederek çıktıysa aynı şekilde Hz. Zeyneb'te bu bilinç ile kardeşine katılmıştır. Hz. Zeyneb yaşanan bu faciaya maruz kalmamış bilakis tercih etmiştir. Çünkü Hz. Zeyneb'in Kerbela'nın mesajını anlatmaması demek bu hadisenin tarihe karışması demektir. Dolayısıyla Hz. Zeyneb'e yüklenilen bu misyon direkt olarak hafızalardaki Hz. Zeyneb imajını değiştirmiştir. Nitekim daha sonraları İran devrimi ve 1980'lerdeki İran-Irak savaşında Hz. Zeyneb hakkında "ağabeyinin yükünün yarısını taşıyan kız kardeş" sloganları mevcuttur.³¹⁶ Mevcut rejim erkekleri Hz. Hüseyin gibi kanı ile mücadele etmeye çağırırken kadınları da Hz. Zeyneb gibi Hüseyinlerin yüklerini omuzlamaya, onları ölüme gönderirken kendilerinin ulvî bir sorumlulukla geride bir mesaj hâmisi olarak beklemeye davet ediyordu. Şeriatî, tüm

³¹³ Mustafa, *The Shahadat of Karbala: Zainab Binte Ali, Gender, and Witnessing*, 8-9.

³¹⁴ Ali Şeriatî, *Şehadet*, çev. Doç. Dr. Murat Demirkol (Ankara: Fecr, 2013), 109.

³¹⁵ Şeriatî, *Şehadet*, 109.

³¹⁶ Mustafa, *The Shahadat of Karbala: Zainab Binte Ali, Gender, and Witnessing*, 11.

Şiîlere yayılan bu sorumluluk bilincinin çıkış noktası olan Hz. Hüseyin ve Hz. Zeyneb hakkında şu sözler ile iktifa etmeyi uygun görmüştür:

Gidenler Hüseyinî bir iş yapmıştır,
Kalanlarsa Zeyneb gibi davranmalı,
Yoksa Yezidîdir.³¹⁷

Hz. Zeyneb algısının geçirdiği bir diğer evrim ise modern dönemde meydana gelmiştir. Özellikle post-modern feminist araştırmacıların şekillendirdiği anlatımlarda Hz. Zeyneb hakkında yeni tartışmalara kapı aralanmıştır. Hz. Zeyneb özelinde İmamlık müessesesinin neden sadece erkeklere has olduğu, kadınların “imamların kızları” statüsünün üstüne çıkamayarak masumluk mertebesine ulaşip ulaşamamaları üzerine yapılan tartışmalara da değinilmiştir. Babaları ile aynı ayırt edici özelliklere ve kabiliyetlere sahip olmalarına rağmen fiziksel ve cinsel farklılıkları dolayısıyla bu mertebeden mahrum bırakılmaları konusunda mülahazalara yer verilmiştir.³¹⁸ Bu tarz çalışmalar Hz. Zeyneb algısının da tarih içerisinde tekrardan değiştirildiğini ve farklı bir veçheden tekrar inşa edilme uğraşlarını gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak Şîa'nın tarih algısında tasvir edilen Hz. Zeyneb imajı değişik zamanlarda farklılık göstermektedir. Klasik dönemde kederli, mağdur ve edilgen bir kadın tasvir edilirken, 20. yüzyıl perspektifinde Hz. Zeyneb'in bir râcih olarak bu musibetleri seçtiği ve asıl görevinin Hz. Hüseyin'in kan ile ödemiş olduğu bir şehadet çağrısının mesaj ayağını üstlenmek olduğu ileri sürülmektedir. Modern dönemde ise Hz. Zeyneb'in babasının ateşli hitabet yeteneği ile annesinin hoşgörüsünü bünyesinde barındıran halkın eğitimcisi ve sözcüsü olduğu, Hz. Hüseyin'den bağımsız müstakil olarak bir kadın kahraman şeklinde lanse edildiği gözlenmektedir.³¹⁹ Fakat bu yaklaşımların düzlemsel bir çizgide birbirini ortadan kaldırarak hâkim algı olmadığını söylemekte fayda vardır. Aynı dönemde mezkûr üç farklı Hz. Zeyneb tipolojisinin de farklı cenahlar tarafından benimsendiğini söylemek gerekir.³²⁰

³¹⁷ Şeriati, *Şehadet*, 109.

³¹⁸ *Reconciling Zaynab: Constructions Of Feminity In Shi'i Online English-Language Majalis* (Harford Seminary Hartford, Connecticut USA, 2018), 54.

³¹⁹ Bizaa, “Contemporary Karbala Narratives and The Changing Gender Dynamics in Shi'i Communities”, 12-14.

³²⁰ Bu üç farklı Hz. Zeyneb tasviri için bk: Raziyyudîn Ali İbn Tâvus, *Luhuf*, çev. Kemal Küntaş (İstanbul: Kalender Yayınevi, 2016); Şeriati, *Şehadet*; Bizaa, “Contemporary Karbala Narratives and The Changing Gender Dynamics in Shi'i Communities”.

2.2.3. Şîî Yas ve Matem Kültürünün Hz. Zeyneb Algısına Etkisi

Hz. Zeyneb için farklı şehirlerde türbelerin yapılması, Şîîlerin kutladıkları mukaddes gün ve gecelerde Hz. Zeyneb'in doğum ve ölüm günlerinin de bulunması³²¹, Ziyarât adı verilen, Şîîlikte masum imamlar yahut dini liderlerin kabirlerinin ziyareti esnasında okunan özel duaların Hz. Zeyneb için de müstakil olarak derlenmesi³²² Şîîlerin tarih hafızasında Hz. Zeyneb'in önemini gözler önüne sermektedir.

Hz. Zeyneb Şîî matem kültürünün önemli figürlerinden birisidir. Şîa'nın tarih algısından, inanç esaslarına, ibadet hayatından, kültürel yaşamına bakıldığında duygusallığın, matem ve yasin ne kadar önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şîî literatürde Hz. Zeyneb hakkındaki kanaatleri açık bir şekilde nakletmeden evvel Şîîlerin zihinlerindeki duygusallık, mağduriyet ve hüznün algısını anlamak bir hazır bulunuşluluk kazandıracaktır. Bu sebepten ötürü bu konuda birkaç noktaya değinmek faydalı olacaktır.

Şîî inancında masum imamların ölmediği yahut öldükten sonra tekrar döneceği üzerine oluşturulan rec'at inancının temeline bakıldığında masum addedilen imamları beşeriyetin üzerinde tahayyül etme ve onlara yoğun duygular ile bağlılık görülmektedir. Şehristanî eserinde Şîa'dan bahsederken ölmediğine inanılan yahut öldükten sonra geri döneceğine inanılan dokuz isim saymaktadır.³²³

Yas ve matem en açık görüldüğü diğer bir alan ise Şîîlikteki ibadet hayatıdır. Büveyhîlerin Bağdat'ı ele geçirdikleri dönemde Muizzü'd-Devle hicrî 351 yılında âşûra gününde dükkanların kapatılmasını, halkın yüzlerine vurmasını ve Hz. Hüseyin'in katlinden dolayı ağlanmasını emretmiştir.³²⁴ Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da çektiği acıya ortak olma amacıyla yapılan bu fiiller daha da ileri giderek âşûre gününde başlarına kama vurmaya kadar uzanmış ve bu sebeple yüzlerce insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır.³²⁵

Şîî literatüre bakıldığında rivayetlerde insanların yas ve mateme teşvik edildiği görülmektedir. İmam er-Rıza'nın şu şekilde tavsiyede bulunduğu aktarılmaktadır:

³²¹ Demir, "Günümüz İran Şîîliğinde Kutsal Gün ve Geceler", 177-180.

³²² Mansûrî, *Ziyâretü Seyyideti Zeyneb*, 5-23.

³²³ Muhammed eş-Şehristani, *Milel ve Nihal*, çev. Mehmet Dalkılıç (Litera Yayıncılık, 2017), 141-185.

³²⁴ Ahmet Güner, "Büveyhîler Devrinde Bağdat'ta Kerbela/Aşure, Gadir Humm ve Benzeri Şîî Uygulamaları", *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Tarih Bilimleri)*, ed. Alim Yıldız (Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010), 1/325-339.

³²⁵ Musevî, *Şîa'da iç çatışma*, 107-111.

“Kim başımıza gelen musibetleri hatırlayıp, bize yapılanlar için ağlarsa Kıyamet günü bizim derecemizde bizimle birlikte olur. Kime başımıza gelen musibetler hatırlatılır, ağlar ve ağlatırsa gözlerin ağlayacağı gün gözü ağlamaz. Kim de bizim işimizin ihya edildiği bir mecliste bulunursa, kalplerin öldüğü gün onun kalbi ölmez.”³²⁶

Başka bir rivayette ise İmam Ca‘fer’den şöyle bir söz aktarılmaktadır: “Kim bizi hatırlar, ya da yanında hatırlanırsak ve gözünden sinek kanadı kadar bir gözyaşı akarsa Allah (cc), deniz köpüğü kadar da olsa günahlarını bağışlar.”³²⁷

İmam Bâkır’dan bu konu hakkında rivayet edilen bir başka nakil şöyledir:

“Kim Muharrem ayında âşûra günü Hüseyin b. Ali’yi ziyaret eder, orada ağlayarak durursa, Allah (cc) ile kavuşulan günde Allah’a (cc) bin hac yapmış, bin umre yapmış ve bin gazveye katılmış sevabı ile kavuşur. Ki bu kişi haccını, umresini ve gazvesini Resûlullah (sav) ve Ehl-i beyt’i ve Râşid imamlar ile yapmış gibi sevap alır.”³²⁸

İmam Rıza’dan nakledilen bir başka rivayette ise mezhep mensuplarını yas ve mateme sevk etmenin yanında bunun aksine bir tavır takınanlar da ciddi tehditlere maruz bırakılmaktadır. Rivayet şu şekildedir:

“Kim âşûra günü ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmayı terk ederse, Allah (cc) onun dünya ve ahiretteki ihtiyaçlarını giderir. Kim âşûranın sıkıntı ve hüznünü yaşar ve o gün ağlarsa Allah (cc) onu kıyamet gününde huzur ve mutluluğa sevk eder ve cennetine yerleştirir. Kim de âşûra gününü bereket günü diye isimlendirir ve o gün evine bir şey alırsa onun bereketini göremez ve kıyamet günü Yezid, Ubeydullah b. Ziyad ve Ömer b. Sa‘d ile haşrolunarak cehennemin en dibine atılır.”³²⁹

Yas ve matem kültürü Şiîlerde her zaman var olmuştur. Hatta bu kültür, Şîa’nın varlığını sürdürebilmesi ve dinamizmi yakalayabilmesi için oldukça etkili bir yakıt olmuştur. Pratik hayata insanların, masum imamların acılarına ortak olmak için kendilerine zarar vermeleri olarak dökülen bu yas ve matem algısının sistematikleştiği iki dönem mevcuttur. Bunlardan ilki Büveyhîler döneminde ikincisi de Hindistan coğrafyasındaki İngiliz sömürgesi³³⁰ dönemindedir. Bunlardan ayrı olarak bu matem kültürünün Şîa’ya eski İran medeniyetinin bir mirası olduğu da söylenmektedir.³³¹ Bu konu hakkında kendisi bir mühtedi olan Muhammed Esed’in İran coğrafyasını

³²⁶ Meclisî, *Bihârü’l-Envâr*, 44/252-256; Demircan, *Kerbela*, 115-116.

³²⁷ Muhammed Tâkî es-Saffar, *Nâsihu’t-Tevârih* (Kum: İntişârât-ı Medîn, 2007), 3/169; Meclisî, *Bihârü’l-Envâr*, 44/278; Demircan, *Kerbela*, 116.

³²⁸ Şeyh Abbas el-Kummî, *Mefâtihü’l-Cinân* (Beyrut/Lübnan: Dâru Mektebet-i Resûli’l-Kerîm, 1997), 579.

³²⁹ Muhammed b. Ali b. Şehrâşûb, *Menâkıb-ı Âl-i Ebî Tâlib* (Necef: Matbaatü’l-Haydâriyye, 1956), 3/239.

³³⁰ Musevî, *Şîa’da iç çatışma*, 109.

³³¹ Fatih Topaloğlu, “Şîa’da Kerbelâ Mateminin Ortaya Çıkışı ve Eski İran Kültürüyle İlişkisi”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Tarih Bilimleri)*, ed. Alim Yıldız (Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010), 501-509.

gezerken naklettiği anekdotlar bu cümleleri doğrular vaziyettedir. Esed şu sözlerle İran tecrübesini aktarmaktadır:

“İran’da yaşadığım bir buçuk yıl boyunca değişik biçimler altında, fakat dama hep aynı öze tekrarlanıp durdular içinde. Gevşek, yaygın bir melankoli her yerde hâkim unsur durumundaydı. Kırsal kesimlerde de şehirlerde de halkın günlük hayatında olduğu gibi, bayramlarda, düğün ve şenliklerde, dinî toplantılarda ilk göze çarpan hep bu hüzünlü havaydı. Gerçekten de bu insanlardaki din duygusunun, din anlayışının kendisi de Arablarınkinin tersine, güçlü bir keder ve matem unsuru taşıyordu.”³³²

Şîa’nın tarihi olay ve şahsiyetler hakkında takındığı duygusal tutum, Hz. Zeyneb’i ele alırken iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki Hz. Zeyneb’in insanüstü vasıflar ile rivayetlere yansıtılmasıdır. İkincisi ise Hz. Zeyneb’in şahit olduğu olaylar karşısında hissettiği ve aktardığı keder ve ızdırabı had safhaya çıkartan ve tabir yerinde ise abartan anlatımlar şeklindedir.

Hz. Zeyneb’e atfedilen insanüstü vasıflar için Şîi kaynaklarda doğumu hakkında geçen rivayetler birer örnektir. Bu konu özelinde Şîi kaynaklarda geçen rivayetler şu şekildedir: Hz. Fâtıma, Hz. Zeyneb doğduğunda isim vermesi için Hz. Ali’nin yanına gitmiştir ve bebeği ona vererek, “Ona isim ver” demiştir. Hz. Ali bu isteği geri çevirerek, “İsim verme konusunda Resûlullah’ın (sav) önüne geçemem, ondan önce bunu yapamam.” demiştir. Bu süre zarfında Resûlullah (sav) bir seferde idi. Resûlullah (sav) seferden gelince Hz. Ali O’na (sav) kızına isim vermesini istedi. Resûlullah (sav), “İsim verme hususunda rabbimin önüne geçemem.” demiştir. O sırada Cebrail (as) indi ve Resûlullah’a (sav), “Bu bebeğin ismini Zeyneb koy. Çünkü Allah (c.c.) onun için bu ismi seçti.” demiştir. Daha sonra da bu bebeğin başına gelecek olan bütün musibetleri Resûlullah’a (sav) haber vermiştir. Ardından Resûlullah (sav) ağlamaya başlamış ve “Kim bu kızın başına gelen musibetlerden dolayı ağlarsa tıpkı iki abisi Hasan ve Hüseyin için ağlamış gibi olur.” demiştir.³³³

Bu tarz rivayetler ile Hz. Zeyneb’in, Müslümanların zihinlerindeki yüksek mertebesi tekit edilmiştir. Ayrıca Hz. Zeyneb’in şahsı ve kaderinin ilahi bir irade ve tecelli ile muhtelit olduğunun iddia edilmesi Şîi tarih anlatımındaki Hz. Zeyneb’in insanüstü mevkisini meşru bir zemine dayandırma çabasının bir sonucudur.

Birçok yönden eksik ve çelişkili olan bu rivayet Şîi tarih algısında Hz. Zeyneb’in konumunu anlamak için güzel bir örnektir. Bu ve benzeri rivayetler sadece

³³² Muhammed Esed, *Mekke’ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 362.

³³³ Nakdî, *Zeynebü’l-Kübra Bintü’l-İmam Emirü’l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*, 16-17.

Ehl-i Sünnet'in tarih anlayışı ile tenakuz halinde değildir. Şîî tarih inşasında da öne sürülen birçok iddia ile çelişmektedir. Nitekim Hz. Zeyneb'in doğumu bahsinde değinildiği gibi rivayette bebeğe isim verilmesi için Resûlullah'ın (sav) seferden dönmesinin beklenmesi,³³⁴ tarihi hakikatler ile çelişmektedir. Çünkü Şii alimlerin kâhir ekseriyeti Hz. Zeyneb'i Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın üçüncü çocuğu olduğunu iddia etmekte ve doğum yılını hicretin 5. senesi olarak vermektedir.³³⁵ Fakat Resûlullah'ın (sav) Hz. Ali olmaksızın çıktığı tek sefer hicretin 9. yılında düzenlenen Tebük gazvesidir.³³⁶

Bu rivayet doğru kabul edildiği takdirde Şîîlerin tarihi öneme sahip iddiaları geçerliliğini kaybedecektir. Çünkü Şîî literatüründe Hz. Fâtıma Hz. Ebû Bekir döneminde Hz. Ömer'in evlerini basması sonucu kapı arasında sıkışarak hamile olduğu Muhassin'i düşürmüştür.³³⁷ Fakat bu rivayet ister istemez bu hadise ile çelişmektedir. Çünkü Şîî tarih anlatımına göre Hz. Zeyneb'ten sonra Hz. Ümmü Külsûm ve Muhassin doğmuştur.³³⁸ Bu rivayete göre hicrî 9. Yılda doğmuş olan Hz. Zeyneb'ten sonra Hz. Ümmü Külsûm'un doğması ve daha sonra Hz. Ebû Bekir'in hilafetinin başında Hz. Fâtıma'nın Muhassin'e 6 aylık hamile olması gerekmektedir. Fakat böyle bir durumun olması Resûlullah'tan (sav) 6 ay sonra vefat eden Hz. Fatıma'nın ömrünü aşmaktadır.³³⁹ Bundan dolayı Şîîlerin rivayet ettiği bu iki nakil birbirini nakzettirmektedir.

Bu rivayet sadece tarihi hadiseler ile çelişmesiyle mâlul değildir. Müslümanların genel inanç kabulleriyle de sorunludur. Rivayette Hz. Zeyneb'e isim verme işi Hz. Ali'ye, ondan Resûlullah'a (sav) havale edilmiş ve sonunda da bebeğe isim koymak için Allah'tan (c.c) vahiy bekler duruma gelinmiştir. Hz. Hasan ve Hüseyin doğduklarında Resûlullah'a (sav) sorma ihtiyacı hissetmeden Harp ismini koyan Hz. Ali bu sefer isim koyma işini Resûlullah'a (sav) neden havale etmiştir? Yahut Resûlullah (sav) Harp ismi yerine Hasan ve Hüseyin ismini koyarken neden vahiy beklememiştir? Hz. Zeyneb'i, isminin koyulması için vahiy beklenmesini

³³⁴ Bağdâdî, *Zeyneb bintü Ali*, 15-16; Kâşânî, *Kerâmetü li Seyyideti Zeyneb*, 11.

³³⁵ Kâşânî, *Kerâmetü li Seyyideti Zeyneb*, 12; Bağdâdî, *Zeyneb bintü Ali*, 15; Saffâr, *Miratü 'l-Azîme*, 38.

³³⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü 'l-ğâbe fî Ma 'rifeti 'ş-şahâbe*, 4/87.

³³⁷ Meclisî, *Bihârü 'l-Envâr*, 43/197.

³³⁸ Meclisî, *Bihârü 'l-Envâr*, 43/197-199.

³³⁹ İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü 'l-Kübrâ*, 10/28.

gerektiren, ismini bizzat Allah'ın (c.c) seçmesine sebep olan ve onu diğer kardeşlerinden yahut diğer Müslümanlardan ayıran özellik nedir? Bu tarz sorular çeşitlendirilip çoğaltılabilir. Fakat makul ve tatmin edici cevapların varlığı şüphelidir.

Bahsi geçen rivayetin sonunda ise Resûlullah'ın (sav), “Kim bu kızın başına gelen musibetlerden dolayı ağlarsa tıpkı iki abisi Hasan ve Hüseyin için ağlamış gibi olur.” sözü nakledilmektedir.³⁴⁰ Ehl-i Sünnet literatüründe de Hz. Hüseyin'in başına gelecekler hakkında Resûlullah'tan (sav) gelen bilgiler olsa da Şiîlerin rivayetlerindeki kadar ağıta ve gözyaşına davet eden, yeis ve kedere gark eden bir portre çizilmemektedir.³⁴¹ Şîa'nın olayları ele alma ve gerçeklikten uzaklaştırarak aktarması; geriye dönük bir tarih inşası motivasyonunun olduğuna işaret etmektedir. Yani Hz. Hüseyin ve Hz. Zeyneb gibi mezheplerinin temel taşları olan tarihi ve dini şahsiyetlerin başına gelen musibetlerden sonra bu şahsiyetlerin mağduriyetlerini artırarak bundan mezhebî bir ayrıcalık, üstünlük kurma çabası söz konusudur.

Bilindiği üzere Şiîlikte dini şahsiyetlerin kabirleri sürekli ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretler esnasında ise Kuran-ı Kerim'den sureler okumaktan çok ziyaret edilen kişilere mahsus “Ziyaret” adı verilen özel dua ve naatlardan oluşan edebi eserler okunmaktadır. Şîa'nın inancını tashih etmesi ve Ehl-i Sünnet inancı ile orta yolda buluşması gerektiğini savunan Şiî alim Prof. Dr. Musa el-Musevî bu konu hakkında şöyle söylemektedir: “Şîa, Allah için olması gereken imamların mezarlarını ziyareti siyasî, parlamenter, kültürel ve mezhepsel bir vasıta haline getirdi.”³⁴²

“İmamların mezarlarına adım atan her bir Şiî'nin Fatihâ veya Kur'ân-ı Kerim'den bir sure okuduklarına inanmıyorum. Asırlar boyu Şîa'da adet haline gelen ‘Ziyaret’ adı verilen ve imamlarını medh-ü sena eden, düşmanlarını yeren uzun metinleri okuyorlar.”³⁴³

Yazar ziyaretler arasında en mutedili olduğunu zikrettiği bir örnek metni aktardıktan sonra şöyle demektedir, “Çoğu şiddet, katılık ve Hulefa-i Raşidin'e sövgüler içermektedir. Hepsinin ortak paydası, âl-i Muhammed'e zulmedenlere

³⁴⁰ Bağdâdî, *Zeyneb bintü Ali*, 15-16; Kâşânî, *Kerâmetü li Seyyideti Zeyneb*, 11.

³⁴¹ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/421-430.

³⁴² Musevî, *Şîa'da iç çatışma*, 101.

³⁴³ Musevî, *Şîa'da iç çatışma*, 101.

eleştiri, Ali ve evlatlarının imamete daha layık olduklarını ifade eden ibarelerle doludur.”³⁴⁴

Yazar son olarak kabirlerde Kur'an-ı Kerim yerine okunan bu ziyaretlerin amacını yorumlamaktadır. Bu yorumu şöyledir:

“İmamların mezarlarında okunmalarının yaygınlaşmaları, bütün mahlukların sözlerinden çok çok daha faziletli olan Kur'ân-ı Kerim'den yüz çevrilerek bu ziyaretlerin imamların mezarlarında okunmalarının arkasındaki gizli sebepleri biraz düşünen görür ki bundan maksat, Şia kültürünü yaymak ve insanların beyinlerini, imamların başkalarından daha fazla imamete layık olduklarına odaklamaktır.”³⁴⁵

Müellif bu ziyaret metninin, Şîa'nın kültürel bir mirasa ihtiyaç duyduğu dönemlerde oluşturulduğunu öne sürmektedir.³⁴⁶ Aynı şekilde bu tarz rivayetlerin oluşturma amacı ve süreci de yaklaşık bu dönemlere tekabül etse gerektir. Çünkü bu tür rivayetler mensuplarının aidiyet hislerini ve manevi şevklerini arttıracak ve bunu Resûlullah (sav) gibi sağlam bir temele dayandırılmasını sağlayacaktır.

Bahsedilen ziyaret metinleri arasında '*Ziyaret-i Seyyidet-i Zeyneb*' adı verilen Hz. Zeyneb için de oluşturulmuş ziyaret kitapçığı da mevcuttur. Bu metin kabire girilirken gözetilmesi gereken saygı ve edebi anlatmakla başlamaktadır. Daha sonra ziyaret esnasında Hz. Zeyneb'e edilecek duaya yer verilmektedir. Dua genel olarak Hz. Zeyneb'e selam etmek ile müteşekkildir. Fakat bu selamlamalar, “Selam sana ey Resûlullah'ın (sav) kızı,³⁴⁷ selam sana ey kafirleri ve facirleri baskılayanın kızı,³⁴⁸ selam sana Ali b. Hüseyin'i eşkıyaların meclisinde koruyan,³⁴⁹ selam sana ey Kerbelâ'da Ehl-i beyt'i gözetin,³⁵⁰ şeklinde Hz. Zeyneb'in nesebini ve hayatını anlatmaktadır. Ayrıca Emevileri bolca yererken Hz. Ali ve taraftarlarını bir o kadar yüceltmektedir.³⁵¹

Hz. Zeyneb için yazılan bir diğer ziyaret metninde ise, “Sizin duyduğum sevgi ve düşmanlarınızdan beri olmam ile Allah'a (c.c) yakınlaşmaya çalışırım.”³⁵² ve “Ey

³⁴⁴ Musevî, *Şîa'da iç çatışma*, 102-103.

³⁴⁵ Musevî, *Şîa'da iç çatışma*, 103.

³⁴⁶ Musevî, *Şîa'da iç çatışma*, 105.

³⁴⁷ Mansûrî, *Ziyâretü Seyyideti Zeyneb*, 7.

³⁴⁸ Mansûrî, *Ziyâretü Seyyideti Zeyneb*, 10.

³⁴⁹ Mansûrî, *Ziyâretü Seyyideti Zeyneb*, 15.

³⁵⁰ Mansûrî, *Ziyâretü Seyyideti Zeyneb*, 18.

³⁵¹ Mansûrî, *Ziyâretü Seyyideti Zeyneb*, 1-32.

³⁵² Şîrâzî, *Seyyideti Zeyneb Muallimetü Gayre Muallimetü*, 61.

Zeyneb! Cennette benim için şefaet et. Çünkü sen muhakkak ki Allah (c.c) katında yüksek mertebe sahiplerinden birisin.”³⁵³ ibareleri geçmektedir.

Hız. Zeyneb hakkında Şîîlerin öne sürdüğü diğér bir iddia da onun sahip olduğu bilginin ilahi bir lütuf olduğudur. Ehl-i Sünnet’in eserlerinde Hız. Zeyneb’in zekasına, ferasetine ve ilmi yetkinliğine değinilmektedir. Fakat bunun sebebini vahyin indiğı bir evde doğmuş olup terbiyesini bu cemiyette almasıdır. Ayrıca ahlaki ve ilmi eğitimi hususunda babası Hız. Ali’nin tedrisatından da geçtiğı belirtilmektedir. Fakat Şîa bunları kabul etmekle birlikte Hız. Zeyneb’in insanüstü olarak hiçbir öğreticiye ihtiyaç duymaksızın ilim sahibi olduğunu ileri sürmektedir.³⁵⁴

Henüz küçük bir çocukken Hız. Zeyneb’i babası Hız. Ali kucağına oturtmuş ve ona, “Kızım, Ehad de” diyerek onunla oynadığı ifade edilmektedir. Hız. Zeyneb, “Ehad” diyince babası bu sefer, “İsneyn de” demiştir. Hız. Zeyneb cevap vermemiş bunun üzerine babası Hız. Ali tekrar söylemesini istemiştir. Hız. Zeyneb cevaben, “Ehad, yani bir diyen bir dil nasıl İsneyn yani iki der?” demiştir. Bu cevap üzerine Hız. Ali kızını bağrına basıp öpmüştür.³⁵⁵

Rivayetten anlaşıldığı üzere Hız. Zeyneb babası Hız. Ali’nin kucağına oturacak kadar küçük yaştadır. Hatta baba ve kız arasında basit seviyedeki sayıların tekrarlanması şeklinde ilerleyen bir oyun oynandığı anlaşılmaktadır. Bu da Hız. Zeyneb’in erken çocukluk döneminde olduğu izlenimi vermektedir. Fakat bu yaşta bir çocuğun bir, iki gibi sayılardan ibaret olan bir oyunu ontolojik bir seviyede arifane cevaplar ile yanıtlaması pek makul değildir. Nitekim o yaşta bulunan çocukların pedagojik olarak Allah’ın (c.c) birliği gibi soyut kavramlar üzerinde düşünebilecek bir seviyede olmadığı bilinmektedir.

Bu rivayetin üzerine bu bilgi ve olgunluğun eğitim, öğretim veyahut kesbi bir bilgi yoluyla elde edilemeyeceğı, bunun ilahi bir lütuf ve insanüstü bir kapasite olduğu vurgulanmaktadır.³⁵⁶

³⁵³ Şîrâzî, *Seyyidetü Zeyneb Muallimetü Gayre Muallimetî*, 62.

³⁵⁴ Hassûn - Meşkûr, *A’lâmü’n-Nisâ’i’l-Mü’minât*, 381; Nakdî, *Zeynebü’l-Kübra Bintü’l-İmam Emirü’l-Müminin Ali b. Ebî Tâlib*, 36; Kureşî, *Mevsû’atü Sîreti Ehl-i Beyt*, 36/51.

³⁵⁵ Seyyid Haşim Resûlî-yi Mahallâtî, *Zeyneb-i Kübrâ*, 20-21.

³⁵⁶ Seyyid Haşim Resûlî-yi Mahallâtî, *Zeyneb-i Kübrâ*, 21.

Mahallatî eserinde, Hz. Zeyneb'in İbn Ziyad ile konuşmasını naklettikten sonra Hz. Zeyneb'in vermiş olduğu fasih ve edebi cevaplar için şöyle bir yorum yapmaktadır:

“Bu konuda daha çok dikkati çeken ve Emîr'ül-Müminîn'in kızının azametini daha iyi ve daha çok öne çıkaran şey, Zeyneb'in bu ilmi kimseden ders almadan edinmiş olması ve onu herhangi biri öğretmenden görmemiş olmasıydı. Aksine bu, yüce Allah'ın kendisine bağışlamış olduğu ilahi bir lütuf ve kişisel bir olgunluktur.”³⁵⁷

Bu yorumu yaptıktan sonra bu sözleri ile tamamen çelişen bir alıntı yapmaktadır. Bu alıntıda, “... Zira babası, onu tam anlamıyla terbiye etmiş ve nübüvvet hânedânının ilim sinesinde beslenmişti.”³⁵⁸ cümlesi geçmektedir. Bu iki pasaj birbirini takip eden sayfalarda olması çelişkiyi ve birbirini nakzeden iki düşünceyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Hz. Zeyneb'in ilmi üstünlüğünün, ilâhî menşei olduğu iddia edilmesi Şiîlikteki masum imam inancı ile örtüşmektedir. Nitekim Şîa inancında masum imamlar olmuş ve olacak bütün olayları ve bütün ilimleri bilmektedir.³⁵⁹ Hz. Zeyneb'te bu üstünlükten kendine düşen payı almıştır.

2.2.4. Hz. Zeyneb'e İsnat Edilen Hutbenin Tahlili

Ehl-i Sünnet ve Şîî tarih algısında Hz. Zeyneb özelinde ihtilafa düşülen son bir noktaya değinmek yeterli olacaktır. O da Hz. Zeyneb'in Şam'da Yezid b. Muaviye ile yaptığı konuşmalardır.

Rivayet edildiğine göre Yezid b. Muaviye'ye Hz. Hüseyin ve beraberinde şehit edilenlerin başları getirildiğinde bir meclis kurulmuştur. Hz. Hüseyin'in başı Yezid'in önüne koyulmuş, Yezid bambudan³⁶⁰ yapılma çubuğunu istemiş ve Hz. Hüseyin'in ön dişlerine vurmaya başlamış. O sırada o mecliste bulunan sahâbeden Ebû Berze el-Eslemî Yezid'e, “Yazıklar olsun sana ey Yezid! Vallahi ben Resûlullah'ın (sav), O'nun ve kardeşi Hasan'ın dişlerini öptüğünü gördüm³⁶¹ ve ‘Siz ikiniz Cennet gençlerinin efendilerisiniz. Allah (cc) sizleri öldüreni öldürüp lanetlesin. Onun için cehennem hazırlasın ve varış yerini bedbaht kılsın.’ dediğini işittim. Bunun üzerine

³⁵⁷ Seyyid Haşim Resûlî-yi Mahallâtî, *Zeyneb-i Kübrâ*, 38.

³⁵⁸ Seyyid Haşim Resûlî-yi Mahallâtî, *Zeyneb-i Kübrâ*, 39.

³⁵⁹ Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî, *el-Usûl mine'l-Kâfî* (Beyrut: Menşurâtü'l-Fecr, 2007), 1/223-227.

³⁶⁰ İbn Tâvus, *Luhuf*, 135.

³⁶¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 3/215-216.

Yezid öfkelenmiş ve Ebû Berze el-Eslemî'nin dışarı çıkarılmasını emretmiştir. Ardından yaka paça dışarı atılmıştır.³⁶²

Bu olaydan sonra Yezid şu şiiri okudu:

Ey uğursuz karga duy beni, söyle!
Ancak yapılmış olan bir şeyi söylüyorsun.
Keşke Bedir'de öldürülen büyüklerim görselerdi,
Hazreclilerin kılıçlarımızın darbelerinden nasıl korkup inlediklerini.
Ve Abdüleşhel oğullarında cinayet kızıştı
Görselerdi de çocuklar gibi çılgık atarak sevinerek
Ey Yezid! Ellerin dert görmesin deselerdi.
Bedr'in karşılığını onlardan aldık
Bedr'in meylini eşitledik, düzelttik.
Ahmed'in oğullarından, yaptıklarından dolayı
Büyüklerimden değilim, almazsam intikamı.³⁶³
Zeyneb bint Ali şöyle dedi: "Hamd, alemlerin rabbi olan Allah'adır. Allah (c.c) Hz. Muhammed'e ve onun bütün ailesine salat etsin."³⁶⁴ Ey Yezid! Allah (c.c) ve Resûlu (sav) ne kadar doğru söyledi, "Sonra, Allah'ın âyetlerini yalanladıkları ve onlarla alay etmekte oldukları için, kötülük işleyenin sonu daha da kötü oldu."³⁶⁵
Ey Yezid! Sen, bizi esirlerin dolaştırıldığı gibi dolaştırarak, yeryüzünün her bir tarafını ve semanın ufuklarını bize dar ettiğini ve bununla bizi Allah'ın (cc) huzurunda ayıplanmış ve zelil, kendini de yüceltilmiş mi zannediyorsun?
Çok büyüklendin, kibirlenmekten dolayı burnun havalarda ve sevinçten şımarıklığını zahir etmekte. Bu mutluluğunun sebebi dünyalık işlerinin yolunda gitmesini görmen mi? Aceleci olma! Sana mühlet verilmektedir. Muhakkak Allah Tebareke ve Teala, "İnkâr edenler, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin, sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz, onlara ancak günahları artsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır."³⁶⁶ buyurmaktadır.
Ey Tuleka'nın oğlu! Kendi kadınlarını perde arkasında tutup, Resûlullah'ın (sav) kızlarını tesettürsüz ve yanlarında mahrem bir erkek olmaksızın şehir şehir dolaştırman, her konaklanan her yerde³⁶⁷ ve her çeşme başında³⁶⁸ oranın sakinlerine göstermen, yabancı tanıdık, şerefli alçak herkese teşhir etmen hak ve adalet midir?³⁶⁹
Senden ancak Allah'a karşı taşkınlık, Resûlünü (sav) inkâr, vahyini yok etmek üzere hücum sâdır olabilir. Sana ve fiillerine şaşılmaz. Temiz insanların,³⁷⁰ şehadete erişenlerin ciğerini ağzına alarak emip sonra tüküren ve bahtiyar kimselerin kanıyla beslenen birinden nasıl merhamet beklenebilir?³⁷¹ Nasıl yakınlık umulabilir?³⁷²
Peygamber Serveri'ne savaş açan, grupları bir araya getirip savaş ilan eden, Resûlullah'ın (sav) yüzüne kılıç sallayan, Araplar içinde Allah'ı en şiddetli bir şekilde inkâr eden, Resûlüne (sav) karşı çıkan, ona düşmanlık izhar eden, küfür ve azgınlık ile

³⁶² İbn Tâvus, *Luhuf*, 135.

³⁶³ Ahmed b. Ebî Tâhir el-Kâtib İbn Tayfur Ebû'l-Fazl, *Belâğâtü'n-Nisa* (Necef: Mektebetü'l-Murtaza, 1942), 21.

³⁶⁴ İbn Tâvus, *Luhuf*, 135.

³⁶⁵ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, er-Rûm 30/10.

³⁶⁶ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Âl-i İmrân 3/178.

³⁶⁷ Ebû'l-Fazl, *Belâğâtü'n-Nisa*, 21.

³⁶⁸ İbn Tâvus, *Luhuf*, 136.

³⁶⁹ Ebû'l-Fazl, *Belâğâtü'n-Nisa*, 21; İbn Tâvus, *Luhuf*, 136.

³⁷⁰ İbn Tâvus, *Luhuf*, 137.

³⁷¹ Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 44.

³⁷² İbn Tâvus, *Luhuf*, 137.

Rabbe karşı cüretkâr davranan birisine şaşmamak gerekir. Biliniz ki bu, küfrün neticesidir. Bedir Savaşı'nda öldürülen kimselerin sinelerinde kanayan kindir.³⁷³

Bize buğz eden ve nefret, kin ve husumet ile bakan kişi bunu nasıl yapmasın ki. Sen tevbe etmeksizin şöyle mi söylüyorsun:

“Keşke bedirde öldürülen büyüklerim görseydi,³⁷⁴

Sevinçten çılgılık atıp mutluluktan uçarlardı,

Sonra derlerdi ki ellerin dert görmesin ey Yezid!”³⁷⁵

Sen Ebû Abdullah'ın dişlerine elindeki değnek ile vurdun ve bunun kalmayarak kapanmamış yaraları açtın, yoldun. Aşırıya giderek Resûlullah'ın (sav) zürriyetinin kanlarını akıttın ve yeryüzünün yıldızları olan Abdülmuttalib oğullarını katlettin.

Çok yakında Allah'a (cc) döneceksin ve keşke gözlerim ağma dilim lâl olsaydı da ben bu sözleri söylemeseydim diyeceksin. Ey Allah'ım (c.c) hakkımızı ve intikamımızı bize zulmedenlerden al.

Vallahi bu yaptıklarınla ancak kendi derini yüzdün, kendi etini parçaladın. Yakında Peygamberin (sav) zürriyetinin ve akrabalarının kanını dökerek yüklendiğin vebal ile Resûlullah'ın (sav) huzuruna çıkacaksın. Şüphesiz Allah (c.c) o gün bütün grupları bir araya toplayacaktır.

Allah Tebâreke ve Teâlâ'nın, “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilâkis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.”³⁷⁶ kavlinde buyrulmaktadır.

Allah'ın (c.c) veli ve hükmedici, Resûlünün (sav) davacı³⁷⁷ ve organlarının da aleyhinde şahitlik yapacağı gün senin için yeterlidir. Seni Müslümanların sırtına bindirenler, seni sürükleyerek bu makama getirenler zalimler arasında ne de kötü bir bedel seçtiklerini yakında anlayacaklar. Hanginizin daha kötü bir konuma sahip olduğunuzu bilecekler.

Buna rağmen ben Ey Allah'ın (c.c) düşmanı ve Allah'ın (c.c) düşmanının oğlu, seni çok büyük bir kınanma ve azarlanmayı hak eden hakir ve değersiz bir kişi olarak görmekteyim. Fakat gözler ağlamakta ve sineler yanmaktadır. Bu yeterli gelmemektedir. Çünkü Hüseyin şehid edilmiştir.

Ey Yezid! Eğer bugün galip gelerek bunu ganimet biliyorsan, yarın yaptıklarından başka bir şeyin karşılığını göremeyeceğin günde bunu bir yük ve ağırlık olarak göreceksin. Sen, Ey İbn Mercane! diye bağıracaksın. O da sana bağırarak. Mizan kurulduğu anda sen ve bağlıların uluyacaksınız. Muaviye'nin hazırladığı en faziletli azığın, senin Muhammed'in (sav) zürriyetini öldürmen olduğunu göreceksin. Allah'a (c.c) yemin olsun ki ben, O'ndan başka kimseden korkmam ve şikâyetimiz de sadece onadır. Sen tuzağını kur, işini genişlet, elinden gelenin en iyisini yap. Vallahi ar ve utanç yakarı bırakmayacak ve bize asla ulaşamayacaksın. Cennet gençlerinin efendilerinin akıbetini saadet ve mağfiret ile sonlandırıp onlara cenneti vacip kılan Allah'a (cc) hamd olsun. Allah'tan (c.c) onların derecelerini yükseltmesini niyaz ederim. Şayet kendi lütfundan daha fazlasını vermek isterse, O her şeye gücü yeten ve veli olan Allah'tır.”³⁷⁸

Bu rivayet, aktarılan diğer tarihi hadiseler ile çelişmektedir. Ayrıca kendi içerisinde de düzenli ve tutarlı bir anlatımdan uzak olup mütenakız ifadeler barındırmaktadır. Öncelikle Yezid'in önüne koyulan Hz. Hüseyin'in başına karşı

³⁷³ Kazvini, *Hazret-i Zeyneb*, 44-45.

³⁷⁴ Ebû'l-Fazl, *Belâğâtü'n-Nisa*, 22.

³⁷⁵ İbn Tâvus, *Luhuf*, 137.

³⁷⁶ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Âl-i İmrân 3/169-170.

³⁷⁷ Luhuf, “Hâkim olarak Allah, davacı olarak Muhammed ve O'na yardımcı olarak Cebrail, sana yeter.” Şeklinde geçmektedir. Bknz: İbn Tâvus, *Luhuf*, 138.

³⁷⁸ Ebû'l-Fazl, *Belâğâtü'n-Nisa*, 22-23.

yaptığı fiili ele almak gerekir. İddia edildiğine göre eline aldığı bir çubuk ile Hz. Hüseyin'in ön dişlerine vurmuş ve o esnada orada hazır bulunan sahâbî Ebû Berze el-Eslemî onu ikaz etmiştir. Fakat aynı hadise sahâbînin Zeyd b. Erkam³⁷⁹ olarak değiştirilmesi ile Kûfe'de Ubeydullah b. Ziyad için nakledilmiştir. İbn Ziyad'ın gaddarlığı, Ehl-i Beyt'e karşı hissiz tavrı göz önünde bulundurulduğunda bu fiili kendisinin irtikap ettiğini söylemek daha makul olacaktır. Nitekim Yezid b. Muaviye her ne kadar arkası gelmese de bir şekilde İbn Ziyad'a lanet okumuş ve Hz. Hüseyin'in öldürülmesinden dolayı üzüntüsünü izhar etmiş ve geride kalan ailesine hürmetkâr davranmıştır. Bu hareketleri siyasî olarak yorumlansa bile yukarıda bahsedilen fiili Yezid'e isnat etmek pek çok soruyu cevapsız bırakacaktır. Hz. Hüseyin'e karşı yapılanlara kalbî bir şekilde üzüldüyse onun kesilmiş başına bu muameleyi yapması beklenemez. Şayet bu üzüntü belirtisi siyasî bir hamle ise bu sefer bu siyasî hamlenin getirilerinden daha fazlasını yok edecek olan bu fiili yapması nasıl izah edilebilir? Daha önce bahsedildiği gibi Hz. Hüseyin'in kızı Sükeyne Yezid için, "Ondan daha hayırlı bir kafir görmedim." diyerek ailesine karşı yapılan haksızlığa rağmen Yezid'in kendilerine ikramda ve hürmette bulunduğu değinmiştir. Babasının başına yapılan bu saygısızlık Yezid'in elinden meydana gelmişse kızı bu işi yapan için böyle bir cümleyi nasıl kurabilir?

Rivayetlerde bahsedilen Ebû Berze el-Eslemî ve Zeyd b. Erkam isimli sahâbîlerin Şam'da değil Kûfe'de yaşamış³⁸⁰ olmaları da bu hadisenin Şam'da Yezid tarafından değil, Kûfe'de İbn Ziyad tarafından yapıldığını destekler vaziyettedir.

Bahsedilen rivayette Yezid'in inşad ettiği iddia edilen şiirde açık şekilde küfrü ilzam eden lafızlar bulunmaktadır. Bu şiirden anlaşıldığına göre Yezid, Hz. Hüseyin'i sırf asabî hisler ile öldürmüş ve bunun sonucunda alınmış bir intikamın tatmin hissini izhar etmiştir. Ayrıca şiirde bahsi geçen 'Bedir'de öldürülen büyüklerim görseydi' ya da 'Yaptıklarının intikamı Ahmed'in oğullarından alındı' gibi sözler Yezid'in İslâm'ı hiçbir şekilde kabul etmeyip Münafık olarak Bedir'de öldürülen Müşrik atalarının intikamını Hz. Muhammed'in (sav) soyundan aldığını ileri sürmektedir. Bu şiiri Yezid'e nispet eden Şiîler Yezid'in kafir olduğunu bu yolla delillendirmektedir. Fakat

³⁷⁹ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 5/456; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, 3/185.

³⁸⁰ Ebû Abdillâh Fahrüddîn İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ* (Medine: Mecmuu'l-Melik Fehd li Tabâati'l-Mushafi's-Şerif, 2004), 27/469-470; Demircan, *Kerbela*, 93.

böyle bir şiirin Yezid'e isnat edilmesi ve bu şiirin Yezid tarafından okunduğunun iddia edilmesi birkaç müşkülü de beraberinde getirecektir. İlk önce Yezid'in babasından ve babasının kavminden uzak olarak annesinin bedevî kabilesinde büyüdüğüne dikkat çekilmelidir.³⁸¹ Belli bir yaştan sonra Şam'a getirilmiş ve idare için hazırlanmıştır. Hz. Hüseyin ile olan mücadelesi de asabî bir kaygıdan dolayı değil siyasî iktidar içindir. Arap yarımadasından bütün putların temizlendiği, İslâm'ın hâkim olduğu bir dönemde doğup, kaç nesil önce putperestlik davası güttükleri için İslâm'a karşı giriştikleri mücadelede ölen büyüklerinin intikamını güdüyor olması pek makul değildir. Böyle bir şey en fazla Şîîler tarafından kafir, zalim ve canî bir düşman yaratılmasının romantik bir girişimi olabilir. Nitekim Bedir'de öldürülen büyüklerine karşı kendi amcası İslâm fetihleri için şehit olmuş³⁸², babası ve dedesi İslâm'ın yayılmasında büyük roller üstlenmiştir.³⁸³

Mezkûr rivayette bir diğer çelişki de Yezid'in küfrünü izhar etmiş olduğu şiire karşı Hz. Zeyneb'in ısrarla ayetler okuyarak Yezid'e karşı delil getirmeye çalışmasıdır. Bedir'de öldürülen büyüklerine mensubiyeti iddia ediliyorsa o zaman Yezid'de İslâm'a ve ahirete iman etmiyor demektir. Belagat sahibi bir hatip olan Hz. Zeyneb'in bu durumda edebi cevaplar vermesi beklenirken karşısında Müslüman'a hitap eder gibi Müslümanları etkileyecek ayetler okumaktadır.

Hz. Zeyneb'in konuşmadaki tavrı da dikkat çekicidir. Kûfe'de İbn Ziyad'ın karşısında ya da Yezid ile yaptığı ilk konuşmada takındığı tavır ile bu konuşmadaki tavır birbirinden çok farklıdır. Kûfe'de ve Yezid ile girdiği ilk diyalogda Hz. Zeyneb muhatap olmak istemeyen, kendini gizleyen bir kadın olarak görülmektedir. Konuşmaya başladığında ise mensubu olduğu Ehl-i beyt'in makamını belli edecek açıklamalar yaparak uğradıkları zulme dikkat çekmektedir. Fakat bunları yaparken kullandığı üslup yumuşak denebilecek kadar temkinli ve zekice sarfedilen edebi cümlelerdir. Böyle yapmasının sebebi muhatap olduğu kişilerin kendi ailesinin erkeklerini henüz öldürmesinden dolayı geride kalanlarında canlarına kıyabilme potansiyelidir. Yani Hz. Zeyneb muhataplarına karşı mensubu olduğu ailenin

³⁸¹ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 3* (Ensar Neşriyat, 2013), 71.

³⁸² İrfan Aycan, "Yezîd b. Ebû Süfyân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/520.

³⁸³ Detaylı bilgi için bkz: İbn Sa'd, *Kitâb 'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 9/410; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/106.

mevkisini korumak amacı ile konuşurken aynı zamanda karşısındakilerin bulunduğu konumu ve yapabileceklerini de göz önünde bulundurarak temkini elden bırakmamıştır. Fakat bu son rivayette Hz. Zeyneb'in tavrı bunlardan pek farklıdır. Konuşurken karşısındakini itham edici, küfür ve nifak ile nitelendiren, kendinden emin ve kaygısız bir portre çizilmektedir. Ey Tuleka'nın oğlu yahut ciğerleri emip tüküren gibi aile büyüklerini hedef alarak Yezid'i küçük görmektedir. Tuleka'nın oğlu gibi bir kullanım kendisinin mensup olduğu peygamber evine karşı onu azad edilen bir taifeye nispet etmesi belki bir merhalede edebi bir incelik olarak algılanabilir. Fakat ciğerleri emip tüküren ve bahtiyar kimselerin kanıyla beslenen birinden nasıl merhamet beklenebilir, sözü edebi bir üslup ile açıklanamaz. Nitekim bu bir ta'n altında bırakmaktır. Bu peygamber evinde terbiye almış bir kişinin üslubu da olmamalıdır. Çünkü âkilet'ül-ekbâd³⁸⁴ olarak bilinen Yezid'in babaannesi Hind b. Utbe Mekke'nin fethinden sonra İslâm'ı kabul etmiştir.³⁸⁵ Hz. Zeyneb ilmi olarak İslâm'ın kendinden önce işlenen günahları sildiğinin farkında olmayacak bir pozisyonda değildir. Nitekim burada işaret edilen Hind b. Utbe'nin, âkilet'ül-ekbâd yani ciğer yiyen kadın olarak anılması değil bu davranışından pişman olmayarak daha sonra neslinden gelenlerin dahi bu hal ve karakter üzere devam ettiği ve bu sebepten ötürü onlardan merhamet namına bir şey beklemenin abes olduğudur. Yezid değil hangi erk sahibi kimseye bu üslup ile konuşulsa bunun yaptırımları ağır olmalıdır. Fakat bu konuşmadan sonra Yezid'in ya hiçbir şey söylemediği ya da iki beyitlik bir şiir okuyarak geçiştirdiği nakledilmektedir.³⁸⁶

Sonuç olarak bu ve bu tarz rivayetlerin Şiîler tarafından mezhebî kaygı neticesinde üretildiği söylenebilir. Bazı rivayetler en son nakledilen rivayette olduğu gibi tarihi hadiseler ile kalmayıp kendi içerisinde de çelişmektedir. Bundan farklı olarak diğer rivayetlerde değinilen Ehl-i beyt'in üstünlüğü, onların unutulmayacağı, onlar için gözyaşı dökülmesinin faziletleri gibi bahisler anakronik bir şekilde tarihi şahsiyetlere söylenmiştir. Hz. Zeyneb'te bu tarihi şahsiyetler arasında yer almaktadır.

³⁸⁴ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 4/287.

³⁸⁵ İbn Sa'd, *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/224-225.

³⁸⁶ İbn Tâvus, *Luhuf*, 139.

3. SONUÇ

Hiz. Zeyneb'in hayatının ve İslâm tarihindeki rolünün araştırıldığı bu çalışmada Şii ve Ehl-i Sünnet kaynaklarının mutedil olanlarından ağırlıklı olarak faydalanılmıştır. Kaynaklarda tartışmalı olan, Hiz. Zeyneb'in doğum yılı, Kerbelâ vakasından sonra Kûfe ve Şam'da gerçekleştirdiği konuşmalar gibi meseleler üzerine yoğunlaşmış ve çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmalara istinaden varılmış olan ve doğru olduğuna kanaat edilen sonuçlar şu şekildedir:

Hiz. Zeyneb'in doğum yılı bazı müelliflerin iddia ettiği gibi hicri 5. veya 6. yıla değil en erken hicri 7 olmak üzere hicri 7 ila 9 arasında tarihlendirilmelidir.

Hiz. Zeyneb Hiz. Ali ile Hiz. Fâtıma'nın beşinci çocuğu olup kardeşlerinin doğum sıralaması; Hasan, Hüseyin, Muhassin, Ümmü Külsûm ve Zeyneb şeklindedir.

Hiz. Zeyneb, Abdullah b. Ca'fer'den başka bir evlilik yapmamıştır. Kerbelâ'ya giderken de Abdullah b. Ca'fer ile boşanmış olması en makul ve muhtemel cevaptır. Çünkü ablası Ümmü Külsûm hicretin 41. yılında öldüğünde Abdullah b. Ca'fer ile evli idi. Kaynaklarda Hiz. Zeyneb'in Abdullah b. Ca'fer ile boşandıktan sonra tekrar evlendiği yahut başka bir adam ile evlendiğine dair rivayetlerin olmaması ve iki kız kardeşin tek bir adamın nikahında aynı anda bulunamayacağı göz önünde bulundurulduğunda; burada zikredilen görüş isabetli olan izahattır.

Hiz. Zeyneb, farklı rivayetlere rağmen hicrî 62 yılında vefat etmiştir. Cenazesi Medine'de defnedilmiştir. İddia edildiği gibi Şam veyahut Kâhire'de kendisine nispet edilen türbeler ile bir ilgisi yoktur.

Kerbelâ vakiasından sonra esir alınan Ehl-i beyt kafilesinin liderliğini Hiz. Zeyneb yapmıştır. O sıra hasta bulunan Zeynelâbidîn lakabı ile biline Ali b. Hüseyin'e kendisini siper ederek onu korumuştur.

Kûfe ve Şam'da irad etmiş olduğu hutbeler ve İbn Ziyad ve Yezid ile yapmış olduğu konuşmalarda Hiz. Zeyneb'in ilmî, edebî ve ahlakî meziyetleri gözler önüne serilmektedir. Ayrıca Kûfe'de halka yapmış olduğu konuşma ile herkesi derinden etkilemiştir. Bu konuşmaları ile İslâm tarihinde Tevvâbûn Hareketi olarak bilinen isyan hareketine de manevi bir dayanak olmuştur.

Hiz. Zeyneb, hazır bulunduğu Kerbelâ vakası, Kûfe ve Şam yolculuklarında tarihi olarak başrol olmasa da kilit rol oynamıştır.

Şiî tarih algısında Hz. Zeyneb doğumundan itibaren insanüstü nitelendirmeleri içeren rivayetler ile anlatılmıştır. İsmi Allah (c.c) tarafından koyulması, çocuk yaşta iken hiçbir öğreticiye ihtiyaç duymadan ilahi bir lütuf ile muallim seviyesinde bir bilgi dağarcığına sahip olması gibi masum imamlar seviyesinde olmasa da onlara yakın bir yücelik ile tasvir edilmiştir.

Kerbela’da yaşananları nakletmesi sebebiyle Şiîler nezdinde yüksek mevki sahibi olan Hz. Zeyneb, mezhebî kazanımlara kurban edilerek onun ağzından anakronik rivayetler üretilmiştir.

Şiî tarih inşasında, Hz. Zeyneb’in ağzından Yezid küfür ile itham edilmiştir. Aynı zamanda Hz. Hüseyin’in kesilmiş olan başına yapılan saygısız muamele de Yezid’e nispet edilmiştir.

Yine Hz. Zeyneb’in kabrine yapılacak olan ziyaretlerde okunması için özel ‘Ziyaret’ adı verilen dua metinleri oluşturulmuştur. Bu metinlerde Hz. Zeyneb’in nitelikleri övülürken aynı zamanda mezhebî aidiyet duygularını kuvvetlendirmek amacı ile tarihi hadiselerden mağduriyet çıkarılmaya çalışılmış ve karşı tarafta görülen şahıslar küfür ile itham edilecek kadar ileriye gidilmiştir.

Hz. Zeyneb hali hazırda Şiî dünyasında mezheb içi ibadet hayatı, kutsal gün ve geceler için önemli bir yere sahiptir. Bugün hala Hz. Zeyneb’in doğduğu ve öldüğü gün Şiî dünyasında mübarek günler olarak kutlanmaktadır.

Bu çalışmada Hz. Zeyneb’in hayatını ve İslâm tarihindeki yerini her rivayeti göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Aynı zamanda Şiî tarih inşasında Hz. Zeyneb’in nasıl algılandığını da ortaya koyulmuştur. Kaynaklarda Hz. Zeyneb hususunda eksik ve araştırılmasını elzem görülen kısımlar şu şekildedir:

Hz. Zeyneb’e nispet edilen hadis rivayetlerinin toplanıp, bu hadislerin oluşturduğu yekûnun hacmi ve bu rivayetlerin sıhhati açısından değerlendirilmeleri elzemdir.

Hz. Zeyneb’e nispet edilen hutbe ve konuşmaların bir kısmının edebî tahlilleri yapılmasına rağmen bunların sıhhati ve tarihi değeri açısından bir incelemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Hz. Zeyneb üzerinden modern zamanlarda Şiî dünyasında kadınlara yönelik mezhebî bir kaygı ile model Şiî kadın figürü çıkartılırken aynı zaman da Hz. Zeyneb’i modern dönemde ortaya çıkan bazı akımlar ile karakterize etmeye çalışan bir anlayışta

mevcuttur. Anakronik tarih okuma hataları araştırılırken Hz. Zeyneb özelinde bu konunun ele alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Mehmet. “Ölü Bedenlere Kasdetme Girişimi Olarak İslam Tarihinde İlk Baş Kesme Hadisesinin Ortaya Çıkışı ve Emeviler Döneminde Başları Kesilenler”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2016), 112-127.
- Akdoğan, Mehmet Nur. “Hz. Ömer’in Ümmü Külsûm bt. Ali ile Evliliği Bağlamında Şii-İmâmî Kaynakların Ömer Algısı”. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. ed. Ali Aksu. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Apak, Adem. *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 3*. Ensar Neşriyat, 8. Basım, 2013.
- el-Âşûr, Seyyid Ali. *Mevsû'atü Zeyneb el-Kübra bint Ali b. Ebi Tâlib*. 10 Cilt. Beyrut/Lübnan: Dâru Nazîr Âbûd, 1. Basım, 2009.
- Atçeken, İsmail Hakkı. “İslam Tarihçileri'nin Sûriye Gezisi”. *İSTEM* 11 (2008), 317-321.
- Aycan, İrfan. “Yezîd b. Ebû Süfyân”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 43. Ankara: TDV Yayınları, 2013. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yezid-b-ebû-sufyan>
- Aycan, İrfan. “Ziyâd b. Ebîh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 44. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Bağdâdî, İbrahim Hüseyin. *Zeyneb bintü Ali*. Beyrut/Lübnan: Müessesetü'l-İlmiyye li'l-Metbuât, 1. Basım, 2010.
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbu'l-Eşrâf*. thk. Suheyl Zekkâr - Riyâd ez-Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.
- Bintü's-Şâtî, Âişe Abdurrahman. *Rasûlüllah'ın Kızları ve Torunları*. çev. İsmail Kaya. Konya: Uysal Kitabevi, 1993.
- Bintü's-Şâtî, Âişe Abdurrahman. *Seyyidetü Zeyneb*. Beyrut/Lübnan: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 4. Basım, 1985.
- Bizaa, Zeynab Ali. “Contemporary Karbala Narratives and The Changing Gender Dynamics in Shi'i Communities”. *Columbia University Middle Eastern, South Asian, and African Studie*.
- Bozan, Metin. *İmâmiyye Şîası'nın Oluşumu Masum On İki İmam İnancının Ortaya Çıkışı*. 1 Cilt. Ankara: İSAM Yayınları, 2. Basım, 2018.

- Correri, Nicole. *Reconciling Zaynab: Constructions Of Femininity In Shi'i Online English-Language Majalis*. Harford Seminary Hartford, Connecticut USA, 2018.
- Daftary, Farhad. *Şii İslam tarihi*. çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1. bs., 2016.
- Demir, Habip. “Günümüz İran Şiiliğinde Kutsal Gün ve Geceler”. *İlahiyat Akademi Dergisi* 5 (2017), 165-192.
- Demircan, Adnan. *Kerbela*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2. bsk., ts.
- ed-Dîneverî, Ebû Hanîfe. *el-Ahbâru't-Tivâl*. Kâhire: Vizâretü's-Sekâfeti ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, 1960.
- Ebû Mihnef, Lût b. Yahya b. Saîd. *Kitâbu Makteli Hüseyin*. Kum: Çâbhâne-i İlmiyye, 1944.
- Ebü'l-Fazl, Ahmed b. Ebî Tâhir el-Kâtib İbn Tayfur. *Belâğâtü'n-Nisa*. Necef: Mektebetü'l-Murtaza, 1942.
- el-Emîn, Muhsin. *A 'yânü's-Şi'a*. Beyrut: Dârü't-Taârif li'l-Matbuât, 1983.
- el-Emîn, Seyyid Muhsin. *Âl-i Ebî Tâlib*. 4 Cilt. Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Hâdî, 1. Basım, 2002.
- Eriş, Mustafa. *Peygamberimizin kızları ve kız torunları*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2007.
- Erkocaaslan, Recep. *Kur'an'da ismi zikredilen tek sahabi Zeyd B. Harise*. Cağaloğlu, İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.
- Erkocaaslan, Recep. *Peygamberimizin çocukları ve torunları*. Cağaloğlu, İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.
- Eroğlu, Mustafa. *Hız. Peygamber'in (sav) Eşleri, Çocukları ve Torunları*. Konya: Tekin Kitabevi, 1. Basım, 2014.
- Esed, Muhammed. *Mekke'ye Giden Yol*. çev. Cahit Koytak. İstanbul: İnsan Yayınları, 26. Basım, 2019.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/371. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “Hasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/283. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “İlk Şiî Olaylar”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (1984).

- Güner, Ahmet. “Büveyhîler Devrinde Bağdat’ta Kerbela/Aşure, Gadir Humm ve Benzeri Şîî Uygulamaları”. *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Tarih Bilimleri)*. ed. Alim Yıldız. 1/325-339. Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010.
- Halife b. Hayyât. *Tarihu Halife b. Hayyat*. çev. Abdulhalik Bakır. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2001.
- Hassûn, Muhammed - Meşkûr, Ümmü Ali. *A ‘lâmu’-n-Nisâ’i’l-Mü’minât*. 1 Cilt. baskı yeri yok: İntişârât-ı Üsve, 1. Basım, 1990.
- Hayyat, Ebû Amr Halife b. Hayyat b. Halife Şeybânî. *Tarih*. 1 Cilt. Şam: Dârü’l-Kalem, 2. Basım, 1977.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstî‘âb fî Ma’rifeti’l-Aşhâb*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Ceyl, 1992.
- İbn Asâkir, Ebû Kasım Ali b. Hasan. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. 80 Cilt. Beyrut/Lübnan: Dârü’l-Fikr, 1995.
- İbn Esîr, Ebü’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü’l-gâbe fî Ma’rifeti’ş-şahâbe*. 8 Cilt. Dâr’ul-Kütüb’ül-İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- İbn Hacer, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-İşâbe fî temyîzi’ş-şahâbe*. 8 Cilt. Beyrut/Lübnan: Dâr’ul-Kütüb’ül-İlmiyye, 1. Basım, 1995.
- İbn Hacer, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Muhtasar Fethu’l-Bârî*. çev. M. Beşir Eryarsoy. 15 Cilt. İstanbul: Karınca&Polen Yayınları, 2016.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. çev. Cemal Aydın. 1 Cilt. Ankara: Timaş Yayınları, 1. Basım, 2021.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *Cemheretü Ensâbi’l-Arab*. Beyrut/Lübnan: Dâr’ul-Kütüb’ül-İlmiyye, 7. Basım, 2018.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed ‘Abdumelik b. Hişâm el-Hımyerî. *es-Sîretu’n-Nebeviyye*. thk. Muşafâ es-Sakka v.dğr. 2 Cilt. Mısır: Mektebetu Muşafâ el-Bâbî’l-Halebî, 1375/1955.
- İbn Keşîr, Ebü’l-Fidâ’ İsmâîl b. ‘Omer b. Keşîr ed-Dimeşkî. *el-Bidâye ve’n-Nihâye*. thk. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuhsin et-Turkî. 21 Cilt. b.y.: Dârü Hicr, 1418/1997.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî. *et-Tebyîn fî Ensâbi’l-Kureşiyîn*. 1 Cilt. Irak: el-Mecmau’l-İlmiyyü’l-İrâkî, 1. Basım, 1982.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed İbn Kuteybe Abdullah b. Müslim. *el-Maârif*. Kâhire: Dârü’l-Maârif, 4. Basım, 2011.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrerem b. Ali El-Ensâri. *Muhtasarı Tarihi Dimaşk li-İbn Asâkir*. Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Muasır, 1984.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *Kitâb'ut-Tabakâtü'l-Kübrâ*. 11 Cilt. Kâhire, Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 1. Basım, 2001.
- İbn Tâvus, Raziyyudîn Ali. *Luhuf*. çev. Kemal Küntaş. İstanbul: Kalender Yayınevi, 2016.
- İbn Teymiyye, Ebû Abdillâh Fahrudîn. *Mecmûu Fetâvâ*. Medine: Mecmuu'l-Melik Fehd li Tabâati'l-Mushafi's-Şerif, 1. Basım, 2004.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Târih*. 10 Cilt. Beyrut/Lübnan: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1997.
- el-İsfehânî, Ebû Na'im. *Ma'rifetü's-Sahâbe*. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 2011.
- el-İsfehânî, Ebü'l-Ferec Ali b. Hüseyin b. Muhammed. *Mekâtilü't-Tâlibiyyîn*. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1949.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/375. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Kandemir, M. Yaşar. *Mevzû hadisler*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. bs., 2012.
- Kara, Abdullah - Kara, Hilal. *Peygamberimiz'in (sav) Kızları ve Kız Torunları*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2. Basım, 2020.
- el-Kâşânî, Ebü'l-Fazl. *Kerâmetü li Seyyideti Zeyneb*, 2008.
- el-Kazvînî, Seyyid Muhammed Kazım. *Hazret-i Zeyneb*. çev. M. Cevher Caduk. İstanbul: Revak Kitabevi, 2. bsk., 2019.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *A'lâmü'n-nisâ' fi 'âlemeyi'l-Arab ve'l-İslâm*. 3 Cilt. Beyrut: Müesseset'ül-Risale, 1959.
- el-Kelbî, Ebû Münzîr Hişâm b. Muhammed b. Sâib. *Cemheretü'n-Neseb*. 1 Cilt. Kuveyt: Matbaatü Hukûmeti Kuveyt, 1. Basım, 1983.
- Kenan, Hatice. *Hiz. Fâtıma'nın Hayatı, İslâm Tarihindeki Rolü ve Şiî Gelenekte Hiz. Fâtıma Algısı*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Köksal, M. Âsım. *Hazret-i Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası*. 1 Cilt. İstanbul: Ketebe yayınları, 1. Basım, 2021.

- el-Kummî, Şeyh Abbas. *Mefâtihü'l-Cinân*. Beyrut/Lübnan: Dâru Mektebet-i Resûlî'l-Kerîm, 1997.
- el-Kureşî, Bakır Şerif. *Mevsû'atü Sîreti Ehl-i Beyt*. 40 Cilt. Dâr'ul-Ma'rûf-Müesseset'ül-İmam Hasan, 2. Basım, 2012.
- el-Küleynî, Muhammed b. Ya'küb. *el-Usûl mine'l-Kâfi*. Beyrut: Menşurâtü'l-Fecr, 2007.
- el-Mansûrî, Abbas Hasan. *Ziyâretü Seyyideti Zeyneb*. Kuveyt: Min Reâya Devleti Kuveyt, 1. Basım, 2009.
- Martı, Huriye. "'Ümmü Külsûm bint Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 42. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- el-Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî. *Bihârü'l-Envâr*. 110 Cilt. Beyrut/Lübnan: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1983.
- el-Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin. *Mürücû'z-zeheb ve Ma'adin el-Cevâhir*. Beyrut/Lübnan: el-Camiatü'l-Lübnaniyye, 1970.
- el-Musevî, Abbas Ali. *Seyyideti Zeyneb Hafîdetü'r-Resûl*. Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Hâdî, 1. Basım, 2008.
- el-Musevî, Musa. *Şîa'da iç çatışma*. çev. Abdullah Ünal. İstanbul: Mevsimler Kitap, 1. bsk., 2017.
- Mustafa, Syeda Mehr. *The Shahadat of Karbala: Zainab Binte Ali, Gender, and Witnessing*. Department of Liberal Arts Beaconhouse National University, 2015.
- el-Nakdî, Cafer. *Zeynebü'l-Kübra Bintü'l-İmam Emirü'l-Müminîn Ali b. Ebî Tâlib*. 1 Cilt. Kum: Menşurâtü'l-Rıza, 2. Basım, 1943.
- Onat, Hasan. *Emevîler Devri Şîi Hareketleri ve Günümüz Şîiliği*. 1 Cilt. İstanbul: Endülüs Yayınları, 5. Basım, 2022.
- Öz, Şaban. *Şîa ve tarih*. Ankara: Araştırma Yayınları, 1. bs., 2014.
- Öz, Şaban. "Şîi İnançların Zuhur ve Şekillenmesinde Tarihi Hadiselerin Rolü". *Diyanet İlmi Dergi* 44/3 (2008).
- Öz, Şaban. "Tarih Felsefesi Bağlamında Şîi Tarih Yorumunun Karakteristik Özellikleri". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/3 (2007).
- Özkan, Halit. "Zeyneb bint Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 44. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- es-Saffâr, Hasan. *Miratü'l-Azîme*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Beyânî'l-Arabî, 1. Basım, 1993.

- es-Saffar, Muhammed Tâkî. *Nâsihu't-Tevârih*. Kum: İntişârât-ı Medîn, 2007.
- Seyyid Haşim Resûlî-yi Mahallâtî. *Zeyneb-i Kübrâ*. çev. Hasan Almaz. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2. bs., 2008.
- es-Süyûtî, Abdurrahman Celâleddin Ebû'l-Fazl. *el-'Acâcetü'z-zernebiyye fi's-sülâleti'z-Zeynebiyye*. Beyrut, 1996.
- Şehrâşûb, Muhammed b. Ali b. *Menâkıb-ı Âl-i Ebî Tâlib*. Necef: Matbaatü'l-Haydâriyye, 1956.
- eş-Şehristani, Muhammed. *Milel ve Nihal*. çev. Mehmet Dalkılıç. Litera Yayıncılık, 2017.
- eş-Şerbâsî, Ahmed. *Hafîdetü'r-Resûl*. Metabiü'd-Dâri'l-Kavmiyye, 1960.
- Şeriati, Ali. *Şehadet*. çev. Doç. Dr. Murat Demirkol. Ankara: Fecr, 1. Basım, 2013.
- eş-Şîrâzî, Muhammed Hüseyinî. *Seyyidetü Zeyneb Muallimetü Gayre Muallimetü*. Aynü't-Temr, Kerbelâ: Müessesetü ve Hüseyiniyyetü Seyyidetü Zeynebb el-Kübra, 5. Basım, 2012.
- et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *Maktelü Hüseyin b. Ali b. Ebi Tâlib*. Kuveyt: Dâru'l-Evrâd, 1992.
- eṭ-Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk ve Şîlatu Târîḥ eṭ-Ṭaberî*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387/1967.
- Topaloğlu, Fatih. “Şia'da Kerbelâ Mateminin Ortaya Çıkışı ve Eski İran Kültürüyle İlişkisi”. *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Tarih Bilimleri)*. ed. Alim Yıldız. 501-509. Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. “Recez”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 34. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- el-Ubeydilî, Yahya b. Hasan. *Ahbâru'z-Zeynebât*. b.y.: Mektebetü's-Şamile, 2021. <https://ketabonline.com/ar/books/12050>
- Uluişık, Hatice. *Hız. Fatıma*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Uyar, Gülgün. “Ali-Fâtıma Evlâdı Arasında Bilgi İsnâdı (İlk Üç Asır)”. *Marife* 8/3 (2008), 239-258.
- Üzüm, İlyas. “Muhassin b. Ali b. Ebû Tâlib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 31. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Watt, W. Montgomery. *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*. çev. Ethem Ruhi Fırlı, 2010.

- Wellhausen, Julius. *İslamiyetin ilk devrinde dini-siyasî muhalefet partileri*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1989.
- el-Ya'kûbî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih. *Târîhu'l-Ya'kûbî*. 2 Cilt. Beyrut/Lübnan: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 2010.
- Yiğit, İsmail. "Tevvâbîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 41. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-Arûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Matbaatü Hukûmeti Kuveyt, 1965.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. 25 Cilt. Beyrut: Müesseset'ül-Risale, ts.
- Zübeyrî, Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdullah b. Mus'ab. *Kitabu Nesebi Kureyş*. 1 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Maârif, 3. Basım, 2009.
- Anadolu Ajansı. "Anadolu Ajansı". Erişim 29 Aralık 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/misirda-hz-zeynebin-dogum-gunu-kutlamalari/0>